

PÁLYÁZAT

A múzeumok 1981–1982. évi történeti és helytörténeti pályázatának eredménye

A múzeumok 1981–1982. évi történeti és helytörténeti pályázatának eredményhirdetése megtörtént. A Bíráló Bizottság 360 beérkezett pályázatot értékelt – 264 ifjúsági és 96 felnőtt írást –, s közöttük az ifjúsági egyéni és csoportos kategóriában 2 db első, 4 db második és 6 db harmadik díjat; a felnőtt kategóriában pedig 1 db első, 2 db második, 3 db harmadik díjat és 32 db 500 forint értékű jutalmat osztott ki. (A felnőtt kategóriában csoportos pályázatok nem érkeztek, így a bizottság csak az egyéni kategória díjait adta ki.) A Bíráló Bizottság javaslata alapján a KISZ KB 1983. április 27-i díjkiosztó ünnepségén az ifjúsági díjak mellett 23 db arany, 18 db ezüst és 32 db bronz oklevelet adott át a múzeum a legjobb pályamunkák szerzőinek.

Az 1981–1982. évi pályázatok témamegoszlása az alábbiak szerint alakult: új- és legújabb kori történelem 84 db (23,3%), helytörténet 49 (13,6%), termelőszövetkezetek története 42 (11,7%), életmód 15 (4,2%), történelmi emlékhelyek felkutatása 13 (3,6%), az ifjúsági mozgalmak története 7 (1,9%), életrajzok 37 (10,3%), szakmák története 24 (6,7%), kulturális egyesületek megalakulásának és működésének története 9 (2,5%), az iskolai oktatás és tanoncképzés története 14 (3,9%), gyár- és üzemtörténet 2 (0,6%), sajtótörténet 2 (0,6%), irodalom 6 (1,7%), egyéb témák 56 (15,4%).

Öröndöset, hogy a pályázatok között az új- és legújabb kori történelem, a helytörténet, a termelőszövetkezetek története, az ipar, és szakmatörténet áll az első helyen. Ugyanakkor kevesebben fordultak az életmódkutatás felé.

Elgondolkasztó az egyéb témák nagy száma,

így a képzőművészet, az építészet, az idegenforgalom, a sport stb. jelentkezése a történeti és helytörténeti pályázaton. Sokan foglalkoznak ezeknek a témáknak a kutatásával, de jelenleg nincs olyan intézmény vagy szervezet, amely befogadná ezeket a dolgozatokat. Fel kellene figyelni erre a jelenségre, s a megfelelő intézmények pályázatain célszerű volna helyet adni e törekvéseknek.

Az 1981–1982. évben beküldött pályázatok színvonala – a korábbi évekhez hasonlóan – nagyon eltérő. A legjobb írások most is a felnőtt pályázóktól érkeztek, akik több éves kutatásuk eredményeit összegezték a dolgozatokban. A fiatalok írásainak legnagyobb része az iskolai dolgozatok szintjén mozgott. Ők elsősorban a kevés kutatást igénylő, rövidebb idő alatt elkészíthető dolgozatokat nyújtották be.

A felnőtt pályázók írásai igazolják a felhívást kibocsátó intézmények azon törekvését, hogy csak kétévénként hirdetik meg pályázatukat. Ugyanis elmélyült munkát csak kitartó és több időt igénylő kutatómunka eredményeként lehet elvárni.

A Bíráló Bizottság ebben az évben is kiosztotta a díjakat mindkét kategóriában.

A múzeumok 1981–1982. évi pályázatának díjazott pályamunkái:

Felnőtt kategória (egyéni)

I. díj: *Zsoldos István*: Kisújszállás a két világháború között (1914–1944).

II. díj: *Katona Sándor*: Történelmi idők tanúja (életrajz). – *Molnár Ambrus*: Adatok Békés város és környéke történeti nép-

rajzához a török hódoltság és a reformáció idején.

- III. díj: *Szűts Tibor*: A hitelviszonyok alakulása Győr vármegyében 1750–1812 között. — *Koszó János*: A makói első vasút születésének krónikája a százéves évforduló emlékére. — *Veszprémi György*: A Stádel Károly szocialista brigád története.

Ifjúsági kategória (egyéni)

- I. díj: *Sipos Ágnes*: Egy vagy több tematikailag összefüggő, a végvárra vonatkozó forrás elemzése.
- II. díj: *Getto Terézia*: Szüleim, nagyszüleim élete a múltban. — *Tóth Katalin*: A II. világháború hatása Enying község lakóinak életmódjára.
- III. díj: *Hári Csaba*: A II. világháború hatása Fejér megye lakóinak életmódjára. — *Farkas Zsuzsanna*: A Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom működése az országban és lakóhelyemen, Tiszaszentimrén. — *Major Tamás*: Wathay Ferenc: Székesfehérvár veszéséről való históriája... — forráselemzés.

Ifjúsági kategória (csoporthoz)

- I. díj: *A Gyulai 613. sz. Munkácsy Mihály Ipari Szakmunkásképző Intézet Honismereti Szakköre*: Gyula város szovjet katonai hősi temetőjének története.

- II. díj: *Faitli József – Molnár György – Wencz Miklós – Varga Zsolt*: A vágathajtás gépesítésének műszaki fejlődése napjainkig. — *Hunfalvy János Közgazdasági Szakközépiskola 3. osztályának KISZ-csoportja*: Táncsics Mihály utca a Várnegyedben.

- III. díj: *A barcsi 525. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet Honismereti Szakköre*: Babócsa 1944–45 és Lábod felszabadítása. — *A 400. Ipari Szakmunkásképző Intézet Honismereti Szakköre*: A győri vízellátás, gázellátás, csatornázás és központi fűtés története a magyarországi előzményekkel. — *Tóth Marianna – Kaszab Zsuzsanna*: A munkás- és agrárszocialista mozgalom kezdetei a Jászság területén a dualizmus korában a korabeli sajtó tükrében

A múzeumok az 1983–1984. évi pályázati felhívásukkal a megkezdett munka folytatására ösztönzik a kutatókat, s új résztvevőket kívánnak megnyerni a pályázat számára.

Az új felhívás egyrészt tovább bővíti a kutató témák körét, másrészt a korábbi témák közül néhányat előtérbe szeretne helyezni. Szorgalmazza a magyarországi népfrentmozgalom történetére vonatkozó források feltárását, még szélesebb vizsgálódást vár az életmódkutatás területén, az üzemtörténet, egyes kulturális egyesületek története megírásában hiánypótló műveket vár. Reméli továbbá, hogy az eddigi kutatógárda mellé felsorakozó újabb vállalkozások ismételtlen számos kiváló eredményt hoznak.

Dr. Illés Lászlóné

Pályázati felhívás

A Hazafias Népfrent, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, valamint a Történelmi Társulat Üzemtörténeti Szakosztálya

országos hely- és üzemtörténeti pályázatot hirdet az 1983–1984-es évekre

az alábbi, kiemelt témakörökben:

I. A magyarországi népfrentmozgalom történetének feltárása

A népfrentmozgalom előzményei, célkitűzései és elért eredményeinek vizsgálata a feltárt dokumentumok alapján. A mozgalom története és az abban részt vevő személyek tevékenységének ismertetése.

2. Életmód-történeti kutatások

Egy városi, városba felköltözött vagy agrárproletár-család életútjának leírása több generáción keresztül. A társadalmi változások hatásaként a családok életmódjának, gazdasági–kulturális életviszonyainak alakulása. Az egyes településeken, lakótelepeken kialakult új hagyományok, a régi hagyományok továbbélése vagy átalakulásának vizsgálata.

3. Egy üzem történetének megírása

A megfelelő dokumentumok feltárása után az üzem létrejöttétől a jelenlegi szervezeti, technikai, termelési struktúráig terjedő vizsgálat, különös tekintettel a termelésben résztvevők munkakörülményei változásának figyelemmel kísérése.

4. Kulturális egyesülések történetének kutatása

Valamely dalkör, olvasóegylet, amatőr színjátszó kör vagy csoport, önképzőkör, munkásotthonban végzett kulturális tevékenység vagy valamely település kulturális egylete történetének megírása, dokumentumainak feltárása, tárgyi emlékeinek összegyűjtése.

A népfrontmozgalom történetével és az üzemtörténettel foglalkozó tanulmányok, valamint a nemzeti-ségi témában vagy nemzeti-ségi nyelven írt sikeres pályamunkák különdíjban is részesülnek.

A kiemelt témákon kívül lehet pályázni egyéb témák feldolgozásával is, amelyek a helytörténeti kutatások körébe tartoznak. A kiemelt témák azonban az elbírálásnál előnyt élveznek. A pályázatot egyéni és csoportos kategóriában hirdetjük meg, ezért fokozottan számítunk iskolai szakkörök vagy szocialista brigádok közös munkáira. A hivatásszerűen történeti kutatással foglalkozó intézmények tudományos munkatársai a pályázaton nem vehetnek részt.

Az országos pályázat a megyei pályázatokra épül, tehát kétlépcsős. A pályázatokat az illetékes megyei múzeumi igazgatóságokhoz, Budapesten pedig a Budapesti Történeti Múzeumhoz két példányban kell beküldeni 1984. augusztus 31-ig.

A megyei és a fővárosi eredményhirdetés 1984 októberében lesz, az Országos Műemléki és Múzeumi Hónap keretében. A megyei múzeumi igazgatóságok és a Budapesti Történeti Múzeum az általuk elbírált pályázatok egyik példányát továbbítják a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumhoz. A végső döntést a pályázatot meghirdető szervek közös bíráló bizottsága hozza meg. Az országos döntőhöz csatlakozik a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága által az Országos Diáknapokra meghirdetett pályázat is.

Az országos eredményhirdetés 1985-ben a munka ünnepéhez, Május 1-hez kapcsolódik.

Az országos pályázat díjai:

Országos ifjúsági egyéni kategória: I. díj (1 db) 7000 Ft, II. díj (2 db) 4000 Ft, III. díj (3 db) 3000 Ft.

Országos felnőtt kategória: I. díj (1 db) 7000 Ft, II. díj (2 db) 4000 Ft, III. díj (3 db) 3000 Ft.

Országos ifjúsági, felnőtt csoportos kategória: I. díj (1 db) 7000 Ft, II. díj (2 db) 4000 Ft, III. díj (3 db) 3000 Ft.

Amennyiben valamelyik pályamunka múzeumi szempontból értékes, jelentősebb mennyiségű új anyagot tár fel, úgy azt kiállításon is bemutatjuk. A beküldött pályaműveket leltárba vétel után kéziratnak tekintjük és a szerzői jog vonatkozó szabályai szerint kezeljük.

Kérjük a kiemelt témák iránt érdeklődő egyéni és csoportos pályázókat, hogy még munkájuk megkezdése előtt keressék meg a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum (Budapest, I. Budavári Palota A-épület, levélcím: 1250 Budapest, Postafiók 23. telefon: 160–030, 160–100, 160–170) adattárát, ahol részletesebb tájékoztatást kapnak.

HAZAFIAS NÉPFONT,
MAGYAR KOMMUNISTA IFJÚSÁGI SZÖVETSÉG KÖZPONTI BIZOTTSÁGA,
MAGYAR NEMZETI MÚZEUM, MAGYAR MUNKÁSMOZGALMI MÚZEUM,
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ÜZEMTÖRTÉNETI SZAKOSZTÁLYA

Nagy Imre linóleummetszete
Kós Károlyról

Kós Károlyra emlékezünk.

100 éve, 1883. december 16-án született Kós Károly, a XX. századi magyar művészet egyik legjelentősebb személyisége. Igen nehéz feladat röviden meghatározni, hogy ez a jelentőség miben áll. Nemcsak azért, mert eddig nemhogy tudományos, összefoglaló értékelések nem láttak napvilágot, de életművének sok területe feltáratlan, nemcsak azért, mert a művészetek és a közélet olyan sok területén dolgozott, hogy jószerével életműve áttekintéséhez is polihisztori képességekre van szükség, nemcsak azért, mert az időbeli közelség – 1977. augusztus 24-én halt meg – és a még eleven személyes élmény háttérbe kényszeríti a száraz elemzést, hanem azért is, mert műalkotásai jelentőségénél és időszerűségénél jelentősebbnek és időszerűbbnek tűnik – számomra mindenesetre – a példa, amelyet életével élénk állított, amelynek a műalkotások csupán eszközei.

Kós Temesváron született, de rövidesen Nagyszebenbe, majd Kolozsvárra került. A századforduló évében járta meg először a Kalotaszeget, amihez élete folyamán egyre erősebb szálak fűzték, s ami művészi és közéleti tevékenységének egyik legfontosabb, ihletadó forrása lett. 1902-től járt a Budapesti Műegyetemre, előbb a mérnöki karra, majd hajlamainak engedve átiratkozott az építészeti szakra. 1907-től komoly tervezői tevékenységet folytatott Budapesten, majd egyre többet Erdélyben. 1910-ben építette fel saját sztanai nyaralóját, ami később – 1918-tól 1945-ig – állandó otthona, műterme, minden tevékenységének központja lett. 1910 körül születtek első, kézzel írott könyvei, melyek az erdélyi műveltség hagyományainak korszerű továbbfolytatását kívánták szolgálni, grafikában, költészetben, gazdálkodásban, építészetben. 1912-ben maga írta, szerkesztette, rajzolta a Kalotaszeg népeinek érdekeit képviselő folyóiratot, a Kalotaszeget, ami Ady Endrét, Móricz Zsigmondot népszerűsítette, közölte Kós első elbeszélését, sajátos, Erdély-központú, demokratikus társadalmi elképzeléseinek első megfogalmazását.

Az első világháború alatt Kós hosszabb időt töltött Konstantinápolyban a város kialakulásának, szerkezetének tanulmányozásával, ennek eredményét Sztambul című könyvében foglalta össze.

A háborús összeomlás után tanári kinevezést kapott a budapesti Iparművészeti Iskolára, de ő a végleges erdélyi letelepedés mellett döntött. 1919-ben megszervezte a rövid életű Kalotaszegi Köztársaságot. A kulturális munkába először grafikusként kapcsolódott be, illusztrátorként, könyvtervezőként. Sztánán

*Kós Károly (baloldalt)
a szászai ház kapujában, 1911*

*Kós Károly fényképe
műegyetemi indexében*

saját két keze munkájával három könyvet nyomtatott ki, melyekben nemcsak művészi eszméit fejezte ki, hanem a hagyományok őrzésének és továbbvitelének gyakorlati szempontjait is.

Kós újra lapot indított, megszervezte az Erdélyi Szépművészi Céhét, a két háború közötti erdélyi irodalmi élet legfontosabb szervezetét. A húszas évek elején aktív szerepet vállalt a pártpolitikában, de amikor tisztázta erkölcsi eszméit több éves küzdelem árán sem sikerült megvalósítania, a közvetlen politizálástól elfordulva kibontakoztatta saját irodalmi munkásságát. Elbeszélések, regények, drámák kerültek ki írói műhelyéből, műveivel sajátos irodalmi nyelvet hozott létre. Írásaival közvetlenül azt a szerepet kívánta betölteni, ami a politika eszközeivel nem sikerülhetett, hogy választ adjon az Erdélyben felvetődött időszerű társadalmi kérdésekre. 1938-ban írói munkásságáért Baumgarten-díjat kapott.

Közben sokat épített: templomokat, lakóházakat, művelődési házakat, iskolákat. Ezt a munkásságát, sok műemlék-helyreállítással kiegészítve, tovább folytatta 1945 után is. Emellett volt képviselő, mint a Romániai Magyar Népi Szövetség vezetőségi tagja, a mezőgazdasági építészet tanára a Kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolán, az Erdélyi Magyar Egyesület újjászervezője, újságíró, majd a közélettel fokozatosan visszavonulva levelezéssel és beszélgetésekkel nyolcvan-kilencven évesen is olyan szellemi központ, amely forrás volt minden, emberséges jövőn munkálkodó levelezőtársa és vendége számára.

Kós Károly indulásakor az európai művész identitását kereste. Teljes tudatossággal fordult a kortárs művészeti eszmékhez (elsősorban Angliába), hogy az általános szellemi fejlődésen belül megtalálja a magyarországi helyzetnek megfelelő művészi választ. 1914-ig végzett építészeti munkásságával valóban azt az utat kezdte építeni, ami a magyar nemzeti kultúrán belül maradván emelkedik a kortárs európai művészet rangjára.

A háború és a háborút követő helyzet nemcsak ezt az utat tette jó időre járhatatlanná, hanem Kós művészi sorsának alapkérdését is fejére állította. Nem a magyar kultúra talajába gyökeresze kellett európaivá emelkednie, hanem meg kellett maradnia magyarnak, és ezt csak az európai szellemiségtől áthatva tehette meg. Nem volt módja többé arra, hogy a regionális értékeket általánossá emelje, de meg tudta tenni, hogy személyében olyan általános értékek közvetítője legyen, amelyek közvetlen környezetének szellemi fennmaradását segítették. Küzdelme a mindig legmegfelelőbb művészi kifejezési mód megtalálásából is

állott, hogy választ adhasson az öt feszítő kérdésekre. Volt ereje és képessége ahhoz, hogy személyes indíttatású és adekvát cselekedetekben fejezze ki magát, megélve saját életét.

Kós Károly művészetének igazi mai jelentőségét – az irodalom- és művészettörténeti jelentőségű alkotásait eszközül használó – életének példaszerűségében látom. Tudott bármilyen választott tevékenységében a saját ura maradni, szabad és vidám ember, aki maga szabja meg tevékenysége körét és határait, aki átlátja helyzetét és ebből fakadó feladatait, amelyekhez a maga képessége szerinti és a maga hitvallásának megfelelő művészi formákat meg tudja találni.

G. J.

Kós Károly Csaba utcai háza

Kós Károly építészeti munkássága két szakaszra bontható. Oklevelének elnyerése után szerencsésen sok és nemes feladathoz jutott, amelyek nagy részét azokkal az építész kollégáival közösen oldotta meg, akikkel az egyetemi évek alatt már közös szellemben léptek fel. Közülük is a legmélyebb barátság, legnagyobb nézetazonosság Zrumeckzy Dezsőhöz fűzte, akivel együtt tervezte az óbudai református paplakot és a budapesti állatkert épületeinek többségét. Sokat dolgozott Györgyi Dénessel is, de sok tervükből csak a Városmajor utcai iskola épülete valósult meg. A zebegényi katolikus templom Jánszky Béla és Kós Károly terve szerint épült fel. Erdélyi munkáit Kós leginkább egyedül készítette, elsőnek saját szótárai házát, majd szülei kolozsvár-brétfői lakását. Legnagyobb munkája a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum épülete volt, ami egyidőben épült a kolozsvári, Monostori úti református templommal. Néhány lakóházterve valósult még meg Kolozsvárott (itt Toroczkai Wigand Edével közösen), Marosvásárhelyt és Sepsiszentgyörgyön. A háborút közvetlenül megelőzően fejeződött be a Kispest, Wekerle-telepi építkezés, amelynek néhány főtéri épülete és a főtérl elrendezési terve származik Kóstól.

Ha azt vesszük figyelembe, hogy mindezt harmincéves korára építette föl, nagyon soknak tűnik. De ha azt nézzük, hogy mi valósult meg terveiből, máris szerényebb az eredmény; ha pedig egész életéhez, építészeti jelentőségéhez, tehetségéhez viszonyítunk, akkor elsősorban az el nem végzett munka nagysága tűnik szemünkbe, azé a munkáé, amelyre hivatott volt, és amelynek elvégzését sorsa nem engedte.

1914–1918-tól haláláig folytatott építészeti tevékenysége nincs részletesen feldolgozva, még csak az általa tervezett épületek pontos jegyzéke sincs összeállítva. Ez a munka persze nem is könnyű, sok épület maga is elpusztult, nemcsak Kós Károly szótárai műtermének teljes, 1945 előtti anyaga. Rengeteg a kis épület, az átalakítás, a kiegészítés. Sok esetben nem volt mód a kivitelezés ellenőrzésére, vagy utóbb alakítottak – szakszerűtlenül – az elkészült házon.

Ez az időszak mégis nagyon nagy jelentőségű, mert a nyomokból következtetni tudunk arra, hogy a századforduló szellemében fogant indulás után milyen értékeket hozott volna létre a későbbi évtizedekben a korábbiakhoz hasonló nagy feladatoknál Kós Károly. Persze nemcsak következtetésekre vagyunk utalva, mert nagy ritkán jelentős feladatokhoz is jutott. Szerencsére Magyarországon – könnyebben tanulmányozható helyen – is felépült két jellegzetes épülete, melyekkel ez idáig a szakirodalom nem foglalkozott. Többi 1914 után épült háza Románia területén található. A két magyarországi épület, melyek távlati ké-

pét linómetszet formájában az Erdélyi Helikonban tette közzé Kós Károly: a miskolci Imre-villa (Felszabadítók útja 32.) és a budapesti Malmos-nyaraló (Csaba utca 15.).

Bár mindkét épület a húszas évek végéről való, a miskolci villa sokkal közvetlenebbül kapcsolódik Kós első világháború előtti munkáihoz. A népi építészet anyagainak, szerkezeteinek, térelemeinek az adott célhoz igazított montázsából jött létre a terv. Ezt a montázsjellegét azonban egynemű forrásanyaga és Kós tömörítőereje feloldja. A városi polgári villa azon típusának mintegy végső, tisztá összegeződése ez az épület, amelyet elsősorban Toroczkaí Wigand és Kós korai lakóházai képviselnek, és amely azt a célt szolgálta, hogy a városi polgár idegenségét egy sajátos nemzeti arculatot hordozó környezet segítségével oldja fel a népi kultúrától idegen elemekből összeépült városban. Az angol kertvárosépítés eszméi és formái hatása jelenik meg ebben a törekvésben, sajátos módon a hangsúlyozottan individuális otthon megteremtésének gondolatát is magában hordozva.

A Malmos-ház méretei meghaladják azt a határt, amelyen belül a népi építészet hagyományos szerkesztésmódja logikus egységet képes teremteni. Kós – mint más hasonló esetekben, itt is – újabb forrásterületekre kapcsol be, ahonnan a nagyobb tömeg megfogalmazásához meríthet formákat. Korábbi épületeinél ilyen elsősorban az erdélyi középkori kőépítészet, ami templomépületei megformálásának szellemi hátterét képezi. Minden tervére jellemző azonban, hogy a tömegek felső lezárásában, a tetők kialakításában, a tetőidomok egymáshoz való viszonyában és részletformáikban a népi építészet formai megoldásai hangsúlyozódnak. Így alakul ki nagyobb épületeinél a tetők és az alattuk levő épülettömeg kettőssége.

A Malmos-ház esetében – ez a kettősség a kortárs modern építészetnek egy regionális változatát hozta létre. A nyaraló azonban – bár sok eleme pontosan ismétli más Kós-épületek formaképleteit (pl. a magas oromfalhoz a tetősíkból csatlakozó félkúplezárási íves zárt erkély a miskolci villának is főhomlokzati motívuma) – a tömegarányok megváltozása, a tető lefedő szerepének térelhatároló szereppel történt helyettesítése révén közelebb áll a szintén helyi jelleggel modern észak-európai villákhoz, mint Kós kisebb és nyíltabban a magyar hagyományokhoz kötött épületei.

A Malmos-házat Kós 1927-ben kezdte tervezni Malmos Andor miskolci műszaki tanácsos részére. Az egykori nyaraló ma többlakásos bérház, szerencsére nem lényeges belső átalakításokkal. Az első tervváltozatot Sztánáról küldte fel Budapestre Kós, ennek fénymásolatai megtalálhatók a Fővárosi Tanács tervtárában. 1928-ban egészen csekély módosításokkal újabb változat került engedélyezésre, ezek a rajzok Budapesten készültek. A tervező – pontosabban a Kós tervét nagyobb léptékben megismételő személy – neve nem szerepel a tervek között.

Az épület erős lejtőre épült a Csaba és a Bíró utcák sarkán, a távlati kép az utcákról felől mutatja. Az eredeti terv szerint a lépcsőház bejárata a Csaba utcából nyílik, a félig földbe süllyesztett szintben a lejtő felé házmesterlakás, a hegy felé a pincék helyezkedtek el. A Bíró utcából a kert felől szintben megközelíthető első emelet és a második tartalmazza a tulajdonosok lakóhelyiségeit: a dolgozószobát, ebédlőt, fogadó- és hálószobákat. A manzárdszint a személyzet lakó- és kiszolgálóhelyiségeit foglalta magába.

A megvalósult épület pontosan Kós Károly terve szerint épült fel, a kivitelezést azonban személyesen nem irányíthatta, mert ebben az időben nem járt Budapesten. Így sajnos a finomabb részletek a szokásos típusmegoldások szerint készültek, nem ugyanavval a gondossággal, ami Kós építkezéseit egyébként jellemzi.

Gerle János

Plakett Kós Károlyról

Kós Károly mind a magyar, mind az egyetemes művelődéstörténetben játszott, kiemelkedően fontos és meghatározó munkássága miatt bevonult nemcsak az irodalomtörténetbe, de a képzőművészetbe, s ezáltal a művészettörténetbe is.

Egyéniségének kivételessége és életművének nagysága nemcsak az írókat és a költőket inspirálta, de meghívta a képzőművészeket is. Készítettek róla rajzokat, fametszeteket – Gy. Szabó Béla, Nagy Imre, Demian Tassy – és szobrokat is – Benczédi Sándor, Kós András, Vágó Gábor.

A Képzőművészeti Főiskolán végzett Szentgyörgyi István-növendék, Csúcs Ferenc szobrászművész is korán megismerkedett Kós Károly munkásságával. Hivatásánál fogva elsősorban építési, illusztrációs – tehát képzőművészeti munkái érdekelték. De azért szépirodalmi remekait; regényeit, elbeszéléseit is nagy élvezettel forgatta. Legkedvesebb olvasmánya a Varjú-nemzetség volt.

Kós képzőművészeti tevékenységét tanulmányozva, lenyűgözve tekintett azokra a tervekre, melyek a magyar nemzeti építészet formakincsének kialakítására, megteremtésére készültek. Lenyűgözték azok a jellegzetesen „Kósos” illusztrációk is, melyeket az Erdélyi Szépművészeti Céh kiadásában megjelent erdélyi magyar költők és írók, valamint a saját könyveihez készített. Például: Kádár Imre Bujdosó ének című

kötetéhez, Gulácsi Irén Átal a Tiszán című elbeszélés-gyűjteményéhez, Áprily Lajos Vers vagy te is című regényéhez, valamint az „Erdély”-hez és a „Kalotaszeg”-hez.

Csúcs Ferenc szerette volna ezeket az élményeket, ezeket a művészi, esztétikai, de alapvetően inkább emberi élményeket megköszönni.

Erre 1973-ban, Kós Károly születésének 90. évében sor is került. Érmeket, plakettet készített, melyet tisztelgő köszöntéssel küldött el a valamilyen módon, valamilyen formában mesterének tartott Kós Károlynak. Az érme egyik oldalán Kós Profilját, a másikon pedig Kós egykori tanyáját, az általa nagyon szeretett Dimbu Crucii-t mintázta meg. A művész képzeletében ez élt a Varjúvárként, így a plaketten ez a tanya kapta a Varjúvár elnevezést.

Az elküldött érmet eljutott Kós Károlyhoz. Viszonzásul levelet és könyvet küldött. A levelet Csúcs Ferenc jóvoltából olvashatjuk:

Kedves Csúcs Ferencz-barátom!

Egy hete kaptam meg a plakett-ajándékodat. Azóta itt fekszik előttem az asztalon, s töröm az én öreg, s immár 90 éves fejemet, hogyan tudnám az ismert és elismert igazi magyar művésznek: Csúcs Ferencnek az ő szépséges ajándékát: az én hosszú és nem könnyű életem egykori szerény és nagyon is korlátolt lehetőségei között jól-rosszul végzett munkásságomnak kitüntető méltatásáért a magam hálás köszönetét e szegényes szavakon kívül és felül valamelyes kézzelfogható módon is kifejezni.

Sajnos, nem tudtam e tekintetben megfelelőbb megoldást kieszelni, mint azt, hogy a *legelső megfelelő alkalommal* elküldöm legutóbbi, 85 éves születésnapom alkalmával itt megjelent s irodalmi, publicisztikai s grafikai életmunkásságom szerény választékát tartalmazó (s időközben eldobzott) könyvem¹ azzal a kéréssel, hogy azt fogadd hálás köszönetem és barátságom szegényes jeleképpen.

Jó egészséget és minden jót kívánva, őszinte, hálás barátsággal üdvözlöl a nagyon öreg

Kós Károly

Kolozsvár, 1973. VIII. 15.

Mint azt Kós Károly leveléből olvashatjuk, tetszéssel és hálás köszönettel fogadta a megtisztelő ajándékot. Lehetőségéhez mérten maga is viszonzta azt. Az ígért könyvet – a „Hármaskönyvet” – elküldte, melyet ma is nagy becsben őriz Csúcs Ferenc. Különösen a nagyon szép dedikáció miatt.

Igy zajlott le a két művész szerencsés találkozása az egyre rohanó, múlt időben. Szerencsés – igen –, hiszen még volt, még adódott lehetőségük egymás megismerésére és megajándékozására, mely bizony állítható: mindkét részről egy életre szóló emléket jelentett.

Csúcs Ferenc Kós Károly születésének 100. évfordulójára ismét érmet készít.

Sas Péter

¹ Kós Károly: Hármaskönyv. Szépirodalom, publicisztika, grafika. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969.

Látogatás a Kós Károly Úttörőcsapatnál

Az ünnepélyes csapatzászló-átadás (Beke Béla felvétele)

Disztes meghívót hozott a posta. A szíves invitálás 1983. május 27-én 9 órára szól, a Budapest, XIX., Csokonai u. 9. sz. alatti általános iskola úttörőcsapatának névadó ünnepségére.

Kispesten, néhány percnyire a harmadik metró végállomásától, egy modern lakótelep központjában vadozatú épület fogad. A tornateremben felsorakozott az iskola tanulóifjúsága. Az ünnepély elnökségében helyet foglalt a kerületi tanács vb művelődési osztályának vezetője, a Budapesti Úttörő Elnökség több tagja, a patronáló üzem (GRÁNIT) társadalmi szerveinek vezetői, a BM Forradalmi Rendőri Ezred KISZ-szervezetének képviselői és – más meghívott vendégek mellett – az iskola vezetősége. Az elnökség mögött stilizált székely kapu, felette a képen – akárcsak az iskola valamennyi osztálytermében – Kós Károly busa bajuszú, ezer ránc barázdálta arca és a felirat: 6525. Kós Károly Úttörőcsapat.

Az ünnepélyes jelentéstételt követően felhangzik a Himnusz, majd az iskola úttörőtanácsának titkára ismerteti a névadó, Kós Károly életútját. A Budapesti Úttörő Elnökség elnöke átadja az úttörőcsapat működési engedélyét, a BM Forradalmi Rendőri Ezred III. zászlóaljának KISZ-szervezete nevében pedig Joó Gábor rendőr hadnagy átnyújtja a csapatzászlót a kispesti úttörőknek. Következik az avatás, a csapatvezető beszéde, majd a Szózat elhangzása után az úttörők zárt rendben vonulnak el a tetőtérben kiépített hangulatos úttörőotthonhoz vezető feljáró elé. Itt a fehérre meszelt falon valamit lepel borít. Minden szem erre a pontra szegeződik, amikor két, koszorút vivő diák kíséretében az iskola igazgatónője, Bíró Lajosné leleplezi az egyik tanuló édesapja (Vénusz Gyula műköves) készítette vörös márvány emléktáblát, melynek felirata: 5625. Kós Károly Úttörőcsapat, 1983. A felirat mellett pedig két, Kós tervezte épület körvonala látszik.

Az emléktábla avatását követően a tanári szobában rendezett fogadáson az iskola igazgatónőjét kérem, hogy mutassa be az iskolát.

– Fiatalkorom egy mienk, hiszen az épület műszaki átadására csupán 1982. augusztus 26-án került sor, s 30-án volt a tanévnyitónk. Az iskola felépültével sok lakótelepi szülő régi gondja oldódott meg, hiszen az itt lakó gyerekeknek korábban messze levő iskolába kellett járniuk. Sajnos a kételemes,

háromszintes, tizenhat tantermes iskola kicsinek bizonyult, – eredetileg 480 fős tanulói létszámmal számoltak, ám 744 beiratkozott tanulóknak van. A kerületi tanács ezért határozatot hozott az épület négy tanteremmel történő bővítéséről. A diákok oktatásáról jelenleg 50 pedagógus gondoskodik.

– Hogyan történt az úttörőcsapat névválasztása? – kérdezem egyiküket, Koós-Hutás György csapatvezető tanárt.

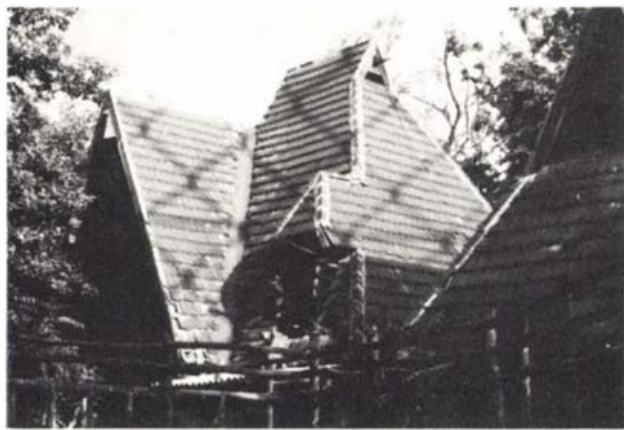
– Tanulóink a főváros szinte valamennyi kerületéből költöztek a lakótelepre, igen laza szálakkal kötődve új lakóhelyükhöz. A hiányzó érzelmi szálak, a jó értelemben vett lokálpatriotizmus kialakítása, szemléletük előnyös változtatása indokolta, hogy az úttörőcsapat névadójául egy olyan vonzó, nemes példájú, a kerülethez (is) kötődő neves személyiséget válasszunk, akinek munkássága közel áll a diákokhoz, akit példaképükként tisztelhetnek. Így esett tanuló és tanárok közös választása Kós Károlyra, aki sokoldalú alkotó, író, építész, grafikus, tanár, politikus, szerkesztő volt egy személyben, s akinek jelentős építészeti tevékenysége fűződik a kerülethez. (A közeli Wekerle-telep Petőfi, – régen Fő tér – árkádos házait 1912-ben, huszonkilenc éves korában tervezte.) Választásunk Kós születésének idei 100. évfordulója kapcsán is szerencsésnek bizonyult. Nagy volt az öröm, amikor megtudtuk, hogy a Budapesti Úttörő Elnökség egyetértett a javaslatlalt, és 1983. április 11-i döntésével hozzájárult ahhoz, hogy úttörőcsapatunk Kós Károly nevét vehesse fel. A „betontenger”-ben élő lakótelepi gyerekek körében népszerű az az emberközpontú, humanizált építészeti stílus, amelyet Kós képviselt. Különösen azért vonzóak az általa tervezett épületek, mert mindenkor merített a magyar népi építészeti hagyományokból, s azt képviselte az építészeti terén, amit Bartók és Kodály a zenében.

A csapatvezető és néhány diák társaságában az Úttörőotthon megtekintésére indulunk. Közben a folyosón álló vitrineket is sorra vesszük, melyekben az állandó Kós Károly-kiállítás látható. Szűkebb pátriája, Kalotaszeg varrottasai között az általa szerkesztett folyóirat, az *Erdélyi Helikon* néhány példánya látható. A Kós tervezte épületek fényképei mellett újságokból kivágott, róla szóló cikkekre figyelek fel. Az egyik tárlóban híres linómetszet-sorozata. Majd az általa igazgatott könyvkiadó, az *Erdélyi Szépművészeti Céh* megjelentette művei: a *Varjú nemzetséget, Az országépítő, a Régi Kalotaszeg*. A bukaresti Kriterion Kiadónál megjelent *A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni* című könyv Benkő Samu beszélgetéseit tartalmazza Kós Károlyval. Végül egy hanglemez, ugyancsak Bukarestből, Kós Károly: *Vallomások*, – eredeti hangfelvételek.

– A tárlók anyagát – gyűjtemünk által – igyekszünk mind gazdagabbá tenni – mondja Koós-Hutás György. – Kirándulásokat szervezünk Kós nevezetesebb hazai épületeihez, így Óbudára, Zebegénybe, a Városmajorba és az Állatkertbe is. A kirándulások emlékeit megörökítjük a rajnaplókban és az iskola csapatnaplójában is. A decemberi centenáriumba az új fényképek nagyított másolataival is készülünk. A legjobb tanulók külön kutatási területeket kapnak. Kós Károly életműve oly gazdag, oly sokszínű, hogy a témákban egyelőre igencsak bővelkedünk.

A kispesti Csokonai u. 9. sz. alatti általános iskola úttörői valóban a magukénak érzik Kós Károly szellemét. Miután elbúcsúzom, s az épületből kifelé ballagok, pillantásom a kezemben levő meghívóra téved. A névadóról és kispesti házairól készült fénykép mellett egy idézet: „... az igaz embernek ... mindenütt a világon, minden időben és minden körülmények között ... kötelessége ... , hogy a maga népének és szülőhazájának sorsát vállalja, és élete munkájával szülőhazáját és annak népét megbecsült hagyományait szellemében hűségesen szolgálja. Ezt vállaltam én és cselekedtem; nem mást és nem többet.” (Kós Károly, 1883–1977)

Dr. Polgárdy Géza

Állatkert, szarvasház

Wekerle-telep részlet
(Szaikó Pál felvételei)

Kós Károly Kalendárium az 1983. évre

4 REF. T. KOLOZSVÁR

„Ez a kis, amatőr készítésű kötet Kós Károly születésének századik esztendejében készült a Magyar Építőművészek Szövetsége keretében működő *Kós Károly Kör* gondozásában” – olvashatjuk a könyvecské kolofonjában. Linóleummetszetekről kézzel nyomtatott, kézzel fűzött és kötött, a készítő aláírásával ellátott, 550 számozott példányban megjelent 36 oldalas könyvészeti csemegét tartunk a kezünkben. A művészi munkát két fiatal építész végezte. A kalendáriumi rész, a címlap, az előzéklap és maga a nyomás *Deák Zoltán* munkája, az épületeket és az állatövek jegyeit *György Katalin* rajzolta. A lapok bal oldalán a naptári rész látható, jobb felől pedig Kós Károly egy-egy épületének metszete, januártól kezdődően: az állatkerti mókusház, a madárház, az egykori bölényház, a kolozsvári református templom, a szarvasház, a kalotaszegi Sztánán levő Varjú-vár, a szépszentgyörgyi Székely Múzeum, a zebegényi templom, a kispesti Wekerle-telep, az óbudai református parókia, a városmajori iskola, és végül ismét az állatkert, a fácsnos.

Ez a kalendárium – mint *Nagy Elemér*nek, a Kós Károly Kör kurátorának Ajánlásából megtudjuk – a Mester 1924-ben készített s a következő esztendőre szóló *Kalácsa Kalendáriumának* mintájára született. Az 6 erdélyi város és vár képét, valamint 11 erdélyi fejedelem arcképét közölte, ugyancsak linóleummetszetekben. És annak is kézzel végezték a nyomástól a kötésig minden munkáját. A Kós Károly Kalendárium tehát nemcsak a „rancos arcú öreg” emléke előtt tisztelget, hanem a kézművességnek, az ember és az anyag egykori meghittebb kapcsolatának is emléket állít. Emlékeztetés arra, hogy munkájával és művészetével Kós is ennek a kapcsolatnak a megteremtésére mutatott példát. „Emlékeztetés azzal – olvassuk az Ajánlásban –, hogy úgy dolgoztunk, mint egykor ő, hogy másképp csináltuk, mint általában szokás. Kós Károly azokat szerette, akik – bár onnan mindenki lefelé húzódik – a hegyre igyekeznek a völgyekből.”

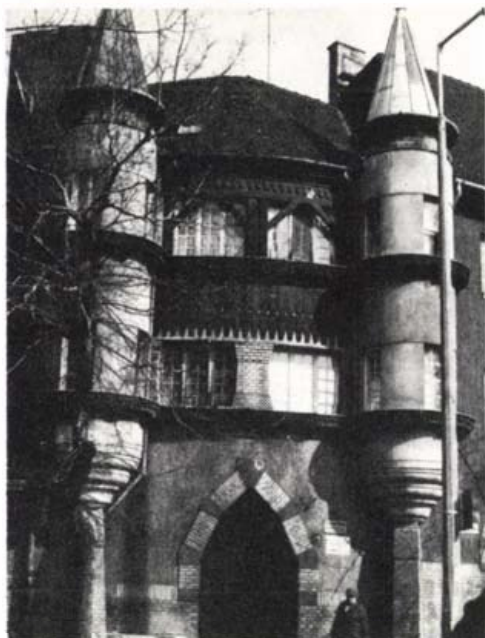
Halász Péter

Városmajor utcai iskola
(Szajkó Pál felvétele)

A Városmajor utcai iskola bejárata

A Wekerle-telep főterének részlete (Szajkó Pál felvétele)

(Rieder János festménye)

Görög Demeter

150 esztendővel ezelőtt, 1833. szeptember 5-én hunyt el Görög Demeter, a magyar felvilágosodás korának neves újságszerkesztője, irodalomszervezője és nevelője. Nevét a kortársak, főként az írók jól ismerték, a Magyar Tudományos Akadémia az elsők között, még életében tiszteletbeli tagjává választotta. Emléke később mégis elhalványult mindaddig, amíg a kor magyar sajtótörténetének kutatása és feldolgozása során ismét napfényre kerültek, az újságírás és általában az irodalmi élet szervezése és támogatása terén szerzett érdemei.

A hajdú városok egyikében, Hajdúdorogon született 1760-ban. Családja egy évszázaddal korábban kapott nemességet II. Rákóczi György erdélyi fejedelemtől. Miután a hajdúk önállóságot nyertek, és

megalakult a hajdú városokból álló, önálló, szabad hajdú kerület, annak élére saját körükből választhatták meg a hajdúság vezérét, a kerületi főkapitányt. Katonai szervezettű közigazgatásuk bizonyos demokratikus vonásokat is tartalmazott, a tisztségviselőket például maguk választották, egy-egy évre szóló megbízással. Görög Demeter ősei is részt vettek a hajdúság közéletében: a családban többen is voltak szenátorok, atyja pedig városi hadnagy lett. Tehát a közélet iránti érdeklődést Görög Demeter örökségként is kaphatta, de más örökségre nem is igen számíthatott, mert ötven voltak testvérek, és a legkisebb fiúnak már nemigen jutott az egyébként is szerény családi birtokból. Ezért is választotta jövője érdekében a tanulást, abban a reményben, hogy így majd hivatkozhat.

Tanulmányait, a család szegénysége miatt, csak Bacsinszky András hajdúdorogi görög katolikus plébános, a későbbi munkácsi püspök támogatásával tudta elvégezni. Az alsó négy osztályt Debrecenben, az ötödik–hatodikot pedig Ungváron járta. Ezután, 1779-ben a nagyváradi akadémiára iratkozott be, amely éppen ekkortájt nyitotta meg kapuit azzal a céllal, hogy a növekvő hivatali igények kielégítésére a kor színvonalán álló szakembereket képezzen. Ekkor tartózkodott Váradon Révai Miklós, Bessenyei akadémiai terveinek lelkes propagátora, akivel Görög később szoros kapcsolatba került, ismeretségük valószínűleg itt vette kezdetét. A következő évben már a pesti egyetemen találjuk a tanulmányokat sikeresen végző ifjút. Pesti tartózkodása fordíthatta figyelmét a nemzeti nyelv és műveltség kérdései felé, hiszen éppen ekkoriban kísérlete meg a városban a szervezkedést a Bessenyei-féle Hazafiúi Társaság. Bár a társaság végül is nem jött létre, de kiszemelt tagjai: olyan pesti írók és tudósok, mint Ányos Pál, Kreskai Imre, Rácz Sámuel és Horányi Elek munkássága felhívhatta a figyelmét a felvilágosodás szellemében újjászülő irodalmi élet kezdeményezéseire. A tervek szerint egyébként a társaság élén az az Orczy Lőrinc állt volna, akinek a köréhez, a nemesi mozgalom kibontakozása idején, maga Görög Demeter is tartozott. 1783-tól kezdve már a bécsi egyetemen hallgat jogot, kényerrel a Bécsben élő magyar főnemesség gyermekeinek nevelésével és tanításával kereste meg. Tanulmányai befejezése után megkísérelt hivatalban elhelyezkedni de nem kapott állást, s ezért a nevelői tevékenységet folytatta. Bacsinszky András segítségével gróf Kollonits László nevelője lett. A bécsi magyar testőrség kapitánya fiának nevelése által kapcsolatba került a testőr írókkal, mindenekelőtt Báróczy Sándorral, a testőr írók nesztörével. Rajtuk kívül megismerkedett a többi, Bécsben élő vagy ott megforduló íróval: Sándor Istvánnal, Igaz Sámuellel, Kármán Józseffel, Kisfaludy Sándorral, Batsányi Jánossal és Kazinczy Ferencel.

Az írók mellett ösztökötetésbe került a bécsi magyar értelmiség más képviselőivel is: főként az ott élő magyar főnemességekkel – Széchényi Ferenc, Festetics György, Teleki Sámuel – titkáiraival, nevelőivel, háziorvosával. Rajtuk keresztül kapcsolatot tartott magukkal a főrendekkel is, akik a nemzeti nyelvi, irodalmi és tudományos törekvéseknek bizonyos mértékű, de csak közvetett és álcázott támogatói voltak. Ennek a bécsi értelmiségi körnek Görög Demeter lassan mintegy központja lett, különösen azután, hogy 1789 júliusában Kerekes Sámuellel közösen, Hadi és Más Nevezetes Történetek címmel újságot indított. Ez a lap – 9 évvel az első magyar nyelvű hírlap, a pozsonyi Magyar Hirmondó megindulása után – sorrendben a harmadik magyar újság volt, de nem Pozsonyban, hanem mint közvetlen elődje, Szacsвай Sándor Magyar Kurírja, Bécsben jelent meg. Míg Szacsвай hírlapja a jozefinista irányzatot képviselte, Görög és Kerekes vállalkozása a nyolcvanas évek végére kibontakozó magyar nemesi mozgalom orgánuma lett.

Eleinte, miként címe is mutatja, főként csak a török háború eseményeiről számolt be. II. Józsefnek a hadjárata különösen kielezte a nemesség ellenszenvét az uralkodóval szemben: a sok pusztítással és áldozattal járó háború eseményei iránt ezért különleges érdeklődés mutatkozott. Később a lap tartalma egyre színesebb és változatosabb lett: a hazai élet eseményein kívül helyet kapott benne a külpolitika is. (Címét később, 1792-től meg is változtatták Magyar Hirmondóra). De Görögék, akárcsak Rát Mátyás, az első magyar újság szerkesztője, az újságot a nemzeti nyelv és irodalom fejlesztésének szolgálatába is állították.

A lap, a kor viszonyaihoz képest, rövid idő alatt jelentékeny népszerűsége tett szert. Előfizetőinek száma 1300 körül volt, ami a 18. század végén igen szép közönségsíkert jelentett. A siker oka jórészt abban rejlett, hogy az újság a nemesi mozgalom irányát képviselte. A háború eseményein kívül beszámolt, főként tudósítók levelei nyomán, a hazai élet egyéb jelenségeiről is. A szerkesztők legfőbb célja olvasóik sokoldalú tájékoztatása volt. Mindent közölni akartak „amit egy magyarnak különösen hazájáról, úgy pedig mint okos embernek s világ lakosának, más eseméretes országairól s tartományairól is a világnak tudni szükséges, hasznos és gyönyörűsége”. Ők is, miként korábban Bessenyei és Rát Mátyás, a nemesség tájékozatlansága és politikai műveletlensége ellen kívántak fellépni.

E program és szándék azt is eredményezte, hogy – bár a lap a nemesi mozgalomhoz állt közel – gyakran bírálta is a nemesség egyoldalú, szűk osztályérdeket védő törekvéseit és műveletlenségét. A bécsi magyar újságban a hagyományos nemesi erények: a vitézség és a bátorság mellett kezdettől fogva hirdették a nemzeti kultúra fontosságát is. És amikor II. József halála után a nemesi mozgalom egyoldalúságai és túlkapásai különösen szembeötlővé váltak, Görög Demeter újságja felemelte szavát a külsőségek: a pompa és a költséges viselet ellen, és helyettük érdemleges célok érdekében buzdított. „Nem fogják-e az unokák egykor a szükségset siratni, amit most atyáink a szükségtelen pompával elbujálkodnak. Miért nem vagytok oly bőkezűek, midőn a közjóra kellene valamiképp fordítani? Írod, hogy százanként, ezenként adják ki Nagyajtaik az aranyat a korona-örvő zászlóaljaknak felállítására, s hol van az érdemes tudós nálatok, aki azoknak adakozását tapasztalta volna?”

A rendi mozgalom győzelmi mámorában Görög lapja leleplezte a visszanyert nemesi szabadság visszaéléseit, és beszámolt a jobbágság kiszolgáltatottságáról. 1790 nyarán például egy levelet közölték, melyben többek között ez olvasható: „Nem nemes szabadság az, hanem minden emberi érzés nélkül való durvaság, midőn a földesúr arra hajtja a jobbágyasszonyt, hogy szoptassa kopó kölykeit, vagy midőn többre becslőli agarát, paripáját, mintsem jobbágyát.” Heves és Borsod megyéből pedig azt a tudósítást közölték, hogy az éhínség miatt a szegények szárított gyökerekből örölnék lisztet és abból sütnék kenyeret, hogy megmeneküljenek az éhhaláltól. E közleményekkel is hatni kívánt az újság a nemességre, mert ők is miként Hajnóczy – aki egy ideig a lap munkatársa volt: ő írta a francia forradalomról szóló közleményeket – hittek a kiváltságosok önkéntes lemondásában és áldozatkészségében. De emellett gazdasági reformokat is sürgették: szorgalmazták a hazai ipar és kereskedelem kifejlesztését és a belterjesebb földművelés elterjedését. A gazdasági elmaradottság okai között felismerték az ország függő helyzetét és a társadalmi okokat egyaránt. Az előbbire inkább csak közvetve, de az utóbbiakra sokszor nyíltan is rámutattak. Egy alkalommal így ítélték el a nemesi tehetetlenséget és a jobbágság kiszákmányolását: „Még soká, vagy soha nem fog ottan a kereskedés virágjában lenni, ahol az ember csak a készlet várva, hóna alá dugott kezekkel nézi a külső nemzetek törekvéseit, és ellenben ki kell ott halni a jó szántás, vetés s egyéb gazdaságnak, ahol az uraság szíjja a kövérét jobbágyra verejtékének.”

A külföldi hírek által a reformok iránt fogékony nemesi rétegeket kívánta Görög Demeter tájékoztatni az európai politikai viszonyokról. Szacsavay Sándor Magyar Kurírja mellett az ő lapja volt az egyik legfőbb forrás a kortársak számára a francia forradalom eseményeinek megismeréséhez. A lap megindulása után hamarosan közölni kezdett franciaországi híreket. Ezeknek 1791-ben az volt az érdekessége, hogy maga a francia forradalomért lelkesedő Hajnóczy dolgozta fel és írta meg őket az újságban. Folyamatosan beszámolt az alkotmányozó nemzetgyűlés üléseiről, az új polgári alkotmány tárgyalásáról, melynek eredményeként megszülető új alkotmányt „Az Ember és Polgár jussainak előadása” címmel ismertette meg olvasóival. Tudjuk például, hogy Batsányi is részben e lapból tájékozódott a francia forradalom eseményeiről, és vele együtt mindazok, akik figyelő szemüket Párizsra vetették.

A hazai és külföldi események mellett Görög Demeter bécsi újságja rendszeresen hírt adott az irodalmi élet híreiről is. Beszámolt az írók terveiről, buzdította az olvasókat az írók támogatására, és e téren maga a szerkesztő járt elől jó példával. Az újság nem jelentéktelen jövedelméből pályadíjakat tűzött ki, könyvek kiadását tette lehetővé, és számos tehetséges fiatal magyar rézmetszőt támogatott: foglalkoztatta is őket, a laphoz mellélt képes illusztrációkat, metszeteket velük készíttette el. Jelentős vállalkozásuk volt a vármegyék térképeinek elkészítése is, atlaszuk sokáig a legjelentősebb hazai térképnek számított. Görög Demeter támogatásával jelent meg Révai Miklós közreműködésével Bessenyei György nevezetes akadémiai tervezete, a Jámbor szándék is, de az ő nevéhez fűződik olyan neves írónak, mint Fazekas Mihály és Csokonai Vitéz Mihály bemutatása a magyar közönség és nyilvánosság számára.

Görög Demeter bécsi lakása és lapjának szerkesztősége nevezetes szellemi központtá vált, ahol minden bécsi vagy Bécsbe látogató magyar író megfordult. Görög szervezőtevékenységével főleg a Bessenyei–Révai-féle akadémiai program megvalósítását kívánta megvalósítani. Mecénási tevékenysége nem szűnt meg azután sem, hogy 1795-től kezdve, miután az Esterházyakhoz került nevelőnek, kevesebbet foglalkozhatott az újsággal.

Az I. Ferenc uralkodása kezdetén bevezetett cenzúraszigorítások következtében az újságok elszűnültek, értéktelenebbékké váltak. Görög mint Esterházy Pál nevelője inkább csak a nyarakat töltötte Kismartonban, egyébként tanítványával együtt Bécsben tartózkodott, s így továbbra is alkalma volt bekapcsolódni a bécsi magyar szellemi életbe. Jellemző, amit tanítványa nyilatkozott róla: „Görög a becsület embere volt, eltelve a vágytól, hogy jót alkothasson. Nemes szív, tele hazafissággal... Hiszem, hogy sok szeretet és hajlandóság volt benne irántam is, különösen azonban hazája iránt...”

Amikor a magyar jakobinus mozgalom elfojtása utáni dermedtség engedni kezdett, Görög Demeter ismét kapcsolatba került Batsányival, Báróczyval, Kazinczyval és másokkal is a korábban elítéltek közül is. Támogatását ezután sem vonta meg tőlük, lapja fennállásának utolsó éveiben Csokonai számos versét is közölte.

1803-ban Görög Demeter udvari nevelő lett. Kortársai, barátai, köztük Kazinczy, Berzsenyi, nagy megtiszteltetésnek tartották a kinevezését, de sajnálták, hogy újságjának meg kellett szűnnie. Berzsenyi ódájában annak a reményének adott kifejezést, hogy Görög hazájának Trajánt vagy Antoniuszt fog nevelni a rábizott koronahercegből. Sok ország reménye van ugyanis a király nevelőjének kezében letéve – Berzsenyi szerint. Bár e reményekből alig valósult meg valami, de Görög udvari nevelői minőségében is tovább támogatta a magyar írókat. Változatlanul kapcsolatot tartott a magyar szellemi élettel, különösen a bécsi magyar írókkal, tudósokkal. Támogatásával jutott Márton József a bécsi magyar egyetemi tanészékhez, és része volt az Auróra megjelenetésében is. 1824-ben, 64 éves korában végleg visszavonult, az „Aranykert”-nek nevezett gringizi szőlőskertje műveléséhez. A szőlőművelést nagy hozzájárulással végezte, és a különböző szőlőfajokról könyvet is írt.

A reformkor kezdetén megalakuló Magyar Tudományos Akadémia még életében tiszteletbeli tagjává választotta Görög Demetert, aki Bessenyei eszméjének megvalósítása és általában a magyar nyelv, irodalom és tudomány kifejlesztése érdekében oly sokat tett. Az 1833. szeptember 5-én bekövetkezett halála nyomán a reformkori sajtó úgy méltatta őt, mint aki „jó hazafi, példás erkölcsi viselet mellett tuda-

mánya által szerzett érdemeiért közönségesen tisztelt tudós volt". Mai irodalomtörténet-írásunk Görög Demeterben a magyar felvilágosodás korának egyik jelentős újságszerkesztőjét és irodalomszervezőjét méltányolja.

Kóka György

Emlékezés két kommunista mártírra

Merőben eltérő utat tettek meg, amíg eljutottak a kommunista mozgalomhoz. Ám közös életükben az, hogy nem voltak proletárok, családi környezetük, neveltetésük nem predesztinálta őket a munkásosztály törekvéseinek, küzdelmeinek vállalására, de emberségük alapján viszonylag hamar tudatára ébredtek, kiknek az oldalán kell állniuk, ha igaz ügyet akarnak szolgálni.

Életük virágában lettek mindketten áldozatai egy bűnös félreértésnek és hamis koncepciónak.

Sólyom László

Értelmiségi család sarjaként 1908. december 17-én született Muraszombaton. Édesapja törvényszéki bíró volt Pest megyében, a dualizmus iránt lojális polgár. A családfő ahhoz a nemzedékhez tartozott, melynek véres eszközökkel kellett „megbosszulnia” a sarajevói merényletet, de ő is osztozott azon százezrek sorsában, akik valahol a harcmezőkön, jeltelen sírokban alusszák örök álmukat.

Az édesanya tanítónő volt, özvegysege miatt immár családfenntartó. A nemzet napszámosának kijáró szerény fizetésből éltek. Nem lehetett kétséges: az igen értelmes Lászlónak tovább kellett tanulnia, de az iskolázás költségei meghaladták a család teherbírását. A szegény, ambiciózus fiatalok előtt két lehetőség állt: a papi és a katonatiszti pálya. Sólyom László ez utóbbit választotta. Kitűnően érettségizett a hadapródiskolában, majd a Ludovika Akadémiára került. Tehetségével, szorgalmával, kitűnt társai közül, s 1931-ben – rangelsőként – hadnaggyá avatták. A miskolci tüzérezred mérőütegéhez került. Valójában sohasem lett tagja a dölyfös, korhely, néptől idegen tisztikasztnak. Elítélte társai életmódját, s igazán az egyszerű katonák között érezte jól magát. Nem élt előjogaival, olyanannyira, hogy a közlegények étkezdejében ebédelt. Tisztársai a „liberális” jelzőt ragasztották rá, ami abban az időben cseppet sem számított hízelgő minősítésnek. A harmincas évekről van ugyanis szó, amikor Gömbös Gyula sikertelen kísérletet tett a totális fasizmus bevezetésére.

Szabad idejének nagy részét olvasással, tanulással töltötte. Igazán az irodalom vonzotta, de kötelességtudó, fegyelmezett katona lévén tökéletesítette magát a hadtudományokban is. Megtanult németül és franciául, miáltal könnyebben hozzáfért a külföldi szakirodalomhoz. Felettesei méltányolták tehetségét és szorgalmát. A fiatal főhadnagyot a francia hadsereghez küldték továbbképzésre. A Franciaországban töltött idő mély nyomokat hagyott benne. 1935–1936-ban ugyanis, az európai fasizmus erősödésének éveiben, a forradalmi hagyományokban gazdag országban kibontakozott az antifasiszta népfrontmozgalom. A tömegdemonstrációk lenyűgöző hatása alól a nép gondoljai iránt fogékony fiatal főhadnagy sem tudott szabadulni. Egy másik jelentős motívum, mely szerepet játszott politikai fejlődésében, a spanyol polgárháború volt. Nagy rokonszenvet érzett a reakció ellen küzdő spanyol nép hősiességével.

Amikor visszatért hazájába, a vezérkar hadiakadémiáján folytatta tanulmányait. A katonai főiskola elvégzése után a székesfehérvári II. hadtest parancsnokságánál kapott vezérkari beosztást, egy év múlva pedig – századosi rendfokozattal – a vezérkarhoz került.

1939-ben kitört a második világháború, majd 1941 áprilisában Magyarország Hitler oldalán részt vett Jugoszlávia lerohanásában. Sólyom súlyos lelkiismereti válsággal küzd, mert nem ért egyet a nácik hódító terveivel, s azzal, hogy ebbe a kalandba Magyarországot is beletartották. Aggályával felkereste egykori hadiakadémiai tanárát, Schweitzer Istvánt, aki megértette vívódását. Tanára javaslatára – egészségi állapotára hivatkozva – megvált a hadseregtől. Barátja, Pálffy György segítségével az Egyesült Izzóban helyezkedett el. A politika felé forduló Sólyom – Pálffy révén – megismerkedett Orbán Lászlóval, akinek tanácsára belépett a Független Kisgazdapártba. Így került kapcsolatba az egykori százados a kommunista mozgalommal, noha csak 1944-ben lett tagja az illegális kommunista pártnak. 1944 nyarán behívták katonának, de a nyilas puccsot követően megszökött a hadseregből és illegálisbá vált. Budapesten bekapcsolódott

a kommunista párt munkájába. Pálffy társaságában hamarosan a Bajcsy-Zsilinszky vezette Felszabadítási Bizottságba került, ahol előkészületeket tettek a fegyveres ellenállásra. Ő lett a „Sógor” nevű csoport vezetője, mely több akciót szervezett: politikai foglyokat szabadítottak ki, lőszert, fegyvert, robbanóanyagot gyűjtöttek.

1944. november 9-én – éppen egy illegális megbeszélésen vett részt – rajtaütöttek a nyilas Nemzeti Számonkérő Szék emberei. Letartóztatták, de szállítása közben sikerült elszöknie, ennél fogva elkerülte Bajcsy-Zsilinszky, Kiss János és társai szomorú sorsát. Nem rettent meg a veszélyektől, hanem illegálisan folytatta a munkát.

1945. január 17-én Pest azon része, melyben Solyom is tartózkodott, felszabadult. Másnap már a Tisza Kálmán (ma Köztársaság) téri pártközpontban jelentkezett „szolgálatértelre”. Pártutasításra átvette a budapesti rendőr-főkapitányság vezetését. Nagy érdemeket szerzett az új rendőrség megszervezésében, a közbiztonság megszilárdításában. Továbbra is az FKP tagja maradt, annak égisze alatt lett 1945 novemberében országgyűlési képviselő, de kezdettől fogva az MKP politikáját követte.

1946-ban felmentését kérte beosztása alól, mert nem értett egyet a magyarországi német kisebbség kitepítésének módszereivel. Minden bizonnyal ezzel vívta ki maga ellen az MKP némely vezetőinek haragját, jóllehet egyelőre nem szorult háttérbe. Vezérőrnagyi rendfokozattal a Honvédelmi Minisztérium katonai főcsoportjának vezetője lett. Nagy szerepet játszott abban, hogy ez az osztály, mely később Honvéd Vezérkarra fejlődött, kommunista szervvé vált. Ugyanakkor létrehozta a hadiakadémiát, ahol a kommunista katonai káderek egész gárdáját nevelték ki. Minisztériumi beosztását megtartva, a hadiakadémia parancsnoka is volt, de mellette hadászatot és hadtörténelmet tanított. 1946–1949 között komoly publicisztikai tevékenységet fejtett ki: cikket írt a második világháborúról, a Vörös Hadsereg felszabadító tevékenységéről, a hadseregfejlesztés és katonapolitika kérdéseiről. Ezzel a munkásságával egyik megalapozója lett a magyar marxista hadtudománynak.

Megszállottja volt a néphadsereg építésének, de meglátta és szóvá tette a szervezés fogyatékoságait, a sokszor megalapozatlan intézkedéseket. Ez kiváltotta felettesei nemtetszését. A nyílt, bátor, kritikus alkatú Solyom László mindjobban szembekerült Farkas Mihály honvédelmi miniszterrel, s ezzel sorsa megpecsételődött: 1950. május 20-án, koholt kémkedési váddal letartóztatták, bíróság elé állították. A 41 éves tábornokot 1950. augusztus 19-én kivégezték. Halálával a magyar néphadsereg elveszítette egyik legodaadóbb, leghatékosabb katonáját. 1956-ban rehabilitálták.

Szőnyi Tibor

Budapesten született 1903. december 30-án. Még 16 éves középiskolás volt, amikor kikiállították a magyarországi Tanácsköztársaságot. Lelkesen köszöntötte a munkáshatalmat, és az ifjúságra jellemző hévvel állt ki mellette. 1919 nagy élménye egy életre meghatározta politikai arculatát. Érettségi után az orvosi hivatás mellett döntött, s szülei Bécsbe küldték, hogy tervét megvalósíthassa. Az orvostudomány elsajátítása mellett aktív politikai tevékenységet is folytatott. A baloldali bécsi magyar emigrációval került kapcsolatba, így jutván el a kommunista mozgalomhoz.

1928-ban sikeresen fejezte be egyetemi tanulmányait, de még az osztrák fővárosban maradt, hogy bedolgozhassa magát az ideggyógyászat rejtelmeibe. 1930-ban jött haza és azonnal „bevetette” magát a kommunista párt illegális küzdelmeibe. Már Bécsben kapcsolatot teremtett a Magyarországon dolgozó kommunistákkal, ennél fogva hamar megtalálta a pártot, melynek tagja lett, s melyhez hű maradt élete végéig. Ezekben az években felerősödött a kommunisták elleni hajszja. A biatorbágyi merénylet ürügyén bevezették a statáriumot, hogy a gazdasági válság miatt elégedetlen tömegek élére álló forradalmárokat lehetetlenné tegyék. A párt úgy döntött, Szőnyi utazzon vissza Ausztriába, s ott, illetve onnan szolgálja a magyar proletariátus ürügyét. A bécsi orvosi egyetem pszichológiai és neurológiai tanszékén nyert alkalmazást, mert a fejlett orvostudomány hazájában is jó nevű szakorvosnak és tudományos kutatónak tartották.

Széles körű orvosi gyakorlata mellett sem feledkezhetett meg a KMP megbízásairól. Hamarosan összekötője lett a bécsi és otthoni magyar kommunista mozgalomnak. 1938 márciusában a németek megszállták Ausztriát. A forradalmár Szőnyinek távoznia kellett, ha nem akart a Gestapo fogságába kerülni. Szinte az utolsó percben sikerült Prágába menekülnie. Ám a németek ide is követték. A müncheni megállapodás után a náci megszállták a köztársasági Csehszlovákiát, ennél fogva Szőnyinek itt sem lehetett sokáig maradása. Svájcba szökött, de mint idegent, azonnal internálták. A fellani táborban orvosként dolgozott, kiszabadulása után pedig a zürichi orvostudományi egyetem idegklinikájára került neurológusnak. Politikus vénáját természetesen itt sem tagadta meg. Röviddel berendezkedése után a svájci magyar baloldali emigráció egyik legtekintélyesebb vezetője lett. A magyar diákok, értelmiségiek között végzett jelentős szervező és propagandamunkát. Kapcsolata a hazai kommunista mozgalommal nem szakadt meg, tevékenységét nemcsak a svájci kommunista párt, hanem az otthoni mozgalom igényei is meghatározták.

1942-ben, jórészt magyar emigráns értelmiségekből pártcsoportot hozott létre, mely szekciója volt az ugyancsak illegálisan működő svájci kommunista pártnak. Ebben a kis csoportban olyan kiváló forradalmárok dolgoztak, mint a baloldali diákmozgalom elismert vezetője Vági Ferenc és Kálmán András orvos,

aki részt vett a spanyol polgárháborúban. Szőnyiék nem álltak meg Zürich határainál, hanem igyekeztek befolyásukat kiterjeszteni az ország más területeire, így Genfre is. A moszkvai Kossuth rádió szorgalmazására létrehozták a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front svájci szervezetét. Az itt élő baloldali emigránsok népfrontjellegű tömörülése aktivizálni akarta mindazokat, akik készséget mutattak a német fasizmus elleni harcra.

A helyi kommunista párt segítségével folyóiratot adtak ki, mely 1945-ig jelent meg, s nagy segítséget nyújtott a fasisztaellenes szervezkedéshez. Cikkük egész sorában leplezték le a fasiszta koalíció valóságos céljait, a magyar uralkodó osztályok bűnös politikáját, a Horthy-rendszer igazi arcát. Egészen természetes, hogy a nagy mozgalmi tapasztalattal és tiszteletre méltó ideológiai felkészültséggel rendelkező Szőnyi Tibor igen sok elméleti cikket írt a folyóirat számára. Alapjában gyakorlati ember volt, de operatív tevékenységének nyomatékot, személyének tekintélyt adott széles műveltsége, marxista tudása.

A háború időszakában – noha sohasem becsülte le az elméletet – a hitleristák elleni harcot tekintette elsődleges feladatának. Robbantócsoportot szervezett, melynek Németországban és a náci által megszállt Franciaországban kellett volna szabotázsakciókat szerveznie, de a svájci kommunista párt a tervezett akciókat leállította. Nyilván tartott attól, hogy a semleges Svájból kiinduló diverzáns cselekmények nemzetközi bonyodalmakhoz vezethetnek. Szőnyi baloldali csoportjai „kivetették hálójukat” a horthysta befolyás alatt álló jobboldali emigránsokra is, nem kevés eredményt mutatva fel, különösen a diákok körében. Szőnyiék tevékenysége nem maradhatott sokáig titokban a svájci hatóságok előtt. A helyi törvények ugyanis tiltották a külföldi állampolgárok politikai szervezkedését. Ennek alapján Szőnyiék ellen eljárást indítottak, majd internálták őket.

1945 elején szabadult, s márciusban – több társával együtt – hazajött. Függetlenített pártmunkás lett: az MKP apparátusának szervezési osztályára került, előbb mint beosztott, később mint osztályvezető-helyettes. 1946 októberétől már az akkor alakult szervező bizottság titkára. Ebben a funkciójában nagy szerepet játszott az MKP országos hálózatának kiépítésében. Ő alapította a mai Pártélet elődjét, a Pártmunkást is, melynek feladata volt a párt mozgalmi, szervezeti tapasztalatainak propagálása, az alapszervezeti élet széles körű ismertetése. 1947 szeptemberében – eredményes munkássága elismeréséül – a KB káderosztályának élére állították. Ebben az új beosztásában legfőbb feladata a tehetséges munkás- és parasztkáderek felkutatása, kiválogatása, kinevelése volt.

Az 1947-es választások során – az MKP színeiben – országgyűlési képviselő lett, és e minőségében is mindent megtett a lakosság helyzetének megjavításáért. Kiváló szervező hírében állt, ezért sokszor történelmi feladatok végrehajtásával is megbízták. Jelentős szerepet játszott az 1948 márciusi államosítások előkészítésében és lebonyolításában. 1948 júniusában, a Magyar Dolgozók Pártja I. kongresszusán beválasztották a központi vezetőség tagjai sorába, s annak szervező bizottságában fejtett ki hasznos, eredményes munkát.

Biztatón ívelő pályáját derékba törték a koncepciók percek. 1949 májusában letartóztatták – az imperialisták javára kifejtett ügynöki tevékenység hamis vádjával. Bírószám elé állították, mely halálos ítéletet szabott ki rá. 1949. október 15-én kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

Dr. Hegedüs Sándor

175 éves a győri Kisalföldi Gépgyár

Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. kebelében működő győri Kisalföldi Gépgyár 1983-ban ünnepelte 175 éves életét. Győr város legrégebbi, termékeiről világszerte ismert és megbecsült üzeme méltó keretek között emlékezett meg az évfordulóról. Kiemelkedő esemény volt a gyártörténeti kiállítás, amit a *Stádel szocialista brigád üzemtörténeti szakköre* állított össze.

A Kisalföldi Gépgyár története a Stádel József által 1808-ban alapított szerszámkovácsműhelyből kifejlődött mezőgazdasági gépgyár tevékenységével kezdődik. A lassan kifejlődő magyar gyáripar kezdeti időszakában helyi viszonylatban jelentős szerepet játszott a Stádel üzem. Részt vett az első győri Iparmű-kiállításon, és szivattyújával ezüstérmet nyert, ugyanígy a III. Országos Iparmű-kiállításon is, s ezeket az okleveleket még Kossuth Lajos és gróf Batthyány Lajos írta alá. 1862-ben nyerte el a cég a gyári címet. Termékei gyorsan elterjedtek a környéken, s országosan is keresettek lettek, főképpen a vetőgépek, a szénagyűjtő, a kukoricamorzsoló, a szecskavágó, a répvágó és a cséplőgép. Öntőüzemmel is bővült, s utcai víznyelők, aknafedők még ma is használatban vannak.

Így érkezett el az üzem a felszabadulásig. 1946-ban vette fel a Kisalföldi Gépgyár nevet, s az államosítással a szakszervezet kezébe került a gyár vezetése. Az első öt éves tervidőszakban már fejlesztették az üzemet, és új gépekkel látták el. Munkásainak létszáma ekkor 84 szakmunkás, 54 segédmunkás, 13 kisegítő és 29 ipari tanuló volt, az adminisztratív dolgozók mellett. Szocialista iparunk keretében tovább fejlődött a gyár, a mezőgazdasági kisgépek gyártásától az élelmiszeripari gépek és berendezések gyártásáig. Exportra is került a legkiválóbb termékeiből, ilyenek a káposztaszéletelő gép, a fűszerőrli malom, a marhafejhasító, a borsószivattyú, a paradicsommosó és -válogató gép, a dobozzáró automata és az „év legszebb terméke” címet viselő főzelékívágó gép. Az új gazdasági mechanizmussal külszerelési osztály is alakult, vágóhidak, konzervgyári üvegpályák, feldolgozó gépsorok beszerelését végezték hazánk területén, valamint a Szovjetunióban, az NDK-ban, Vietnamban, Kubában.

A Minisztertanács 3277/1973. sz. határozatával az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. vette át a győri üzemet. Ezzel megváltozott a gyár profilja. Az élelmiszeripari gépek mellett mind több vákuumtechnikai gép és berendezés gyártását kezdték meg. Ezekkel is világ színvonalra emelkedett. Fénycsőfejfűző automatája, üvegcsőgyártó gépe, volframkovácsoló gépe külföldön is ismert, 33 országba szállít, Algériától Zairéig.

Említésre méltó a gyár munkahelyi művelődése, amelynek kezdeményezői a brigádok voltak: kiállítások, vetélkedők, sportesemények rendezésével. A Stádel szocialista brigád saját gyűjtéséből már 1974-ben üzemtörténeti kiállítást állított össze, s ez első ilyen megmozdulás volt az országban. Nagy sikere volt az 5. Országos Honismereti Akadémia Győrött tartott seregszemléjén bemutatott üzemtörténeti munkának is. Az Akadémia hatására alakult meg a gyárban a Stádel Károly üzemtörténeti szakkör, amely azóta is összefogja az üzem múltja iránt érdeklődő munkásokat. A gyár kulturális életének sokszínűségét mutatják a sűrűn rendezett irodalmi délutánok, győri festőművészek tárlatai, zenés műsorok, sportnapok, valamint külpolitikai előadások. A magas szintű művelődési munka jutalmául elnyerte a gyár A Legjobb Termelési és Művelődési Közösség címet.

Az ünnepi évfordulóra a gyár megjelentette a Honismereti mozgalomban országosan ismert üzemtörténetész, Veszprémi György, *A 174 éves Kisalföldi Gépgyár története* című könyvét, amely nemcsak a gyár eddigi tevékenységét reprezentálja, hanem a megye kevés számú honismereti kiadványainak sorában is jelentős helyet foglal el.

Dr. Timaffy László

Rábaközi csikminták

Az újabb hazai régészeti feltárásokról¹

Hovatovább szinte már naponta új régészeti felfedezések híre járja a világot. Mind többet hallunk és olvasunk a közeli-távoli országokban vagy éppen hazánkban folyó ásatások, olykor szenzációként táltal eredményeiről. Tévednénk, ha azt hinnénk, csupán a tömegkommunikáció „hírehsége” váltotta ki azt az egyre növekvő érdeklődést, ami manapság a régészetet övezi. Mindinkább mondhatjuk, a szélesedő társadalmi igény hívja életre a távoli korok népeinek vagy honfoglaló elődeink sorsának alakulását taglaló több részes rádió és tv-műsorokat, és ösztönzi a kiadókat olyan tudományos ismeretterjesztő sorozatok megjelentetésére, mint például a Hereditas, az Apolló Könyvtár vagy a Magyar História.

Igaz, a múlt iránti érdeklődés megelőző generációk egymásba fonódó hagyományaira épül, s gyökerei évszázadokba nyúlnak. Mégis mintha csak a huszadik század felgyorsult technikai fejlődése, világot formáló gazdasági-társadalmi-politikai eseménysora tehetné és tette volna széles körű igényt népek és nemzetek történelmi múltjának objektív megismerését. És nem utolsósorban korunk emberének racionalizmusa, amely a közeli-távoli jövő perspektíváját a múlt történéseinek jelenben ható tapasztalatain is méri.

Mintha egy pillanatra messze kerültünk volna az archeológiától. Legfeljebb látszólag, hiszen ha történelmi tapasztalatokról, múlt iránti érdeklődésről beszélünk, a régészetről is szólnunk. Ugyanis a történettudomány sajátos módszerekkel gyűjtő-feldolgozó ágaként, a régészet eredményei biztosítanak tudományos bázist a hazánk földjén élt népek és a magyar nép legkorábbi történelmének teljességre törekvő megismeréséhez.

Ezt tudva tűnik már-már megmagyarázhatatlan paradoxonnak, hogy az állami erőfeszítések, a fokozott társadalmi érdeklődés ellenére, talán soha ennyi régészeti emlék, ha tetszik: történeti forrás nem pusztult el hazánkban, mint manapság. Ennek oka egyfelől tényekkel magyarázható. Az elmúlt években a növekvő számú ipari beruházások és az intenzív mezőgazdasági művelés a korábbiakénál lényegesen több régészeti objektumot bolygatott meg vagy pusztított el. A múzeumok ezek töredékéről kapnak időben hírt. A miertre csak sok-sok okozati szálból összefonva lehetne igazi választ keresni, és körüljárni az olyan emberi-társadalmi tényezőket, mint például a hiányos műveltség, az érdektelenség, vélt vállalati-intézményi érdekek előtérbe helyezése, rosszul értelmezett gyűjtőszennvedély – s hosszan folytathatnánk a felsorolást. A leletpusztítás okainak konkrét felismerése legfeljebb idevonatkozó további teendőink jobb ellátásában segít – és ez igazán nem lényegtelen –, de a megsemmisült régészeti-történeti forrás valójában pótolhatatlan vesztesége nemzeti vagyonunknak és a tudománynak egyaránt.

Amíg egy szakszerű feltárássra átlag 5–10 elpusztított lelőhely esik, addig ásatásainknak nemcsak a tudományos szempontoknak kell maximálisan megfelelni, hanem szinte pótolniuk kell azt az ismeretanyagot is, amit a megsemmisített forrásanyag hiteles felgyűjtése révén nyerhettünk volna. Természetesen ez elméletben és gyakorlatban is csak bizonyos határig valósítható meg, és a régészet illetően „kettős terhelés” csupán időlegesen tartható – de el nem fogadható. S tegyük hozzá: a társadalmi felelősség tudatának és gyakorlatának elmélyítésében – kiszélesítésében a Honismereti mozgalom elkötelezettjei is hatékony szerepet vállalhatnak.

Igaz ugyan, ma már messze vagyunk attól a szemlélettől, amikor még a régészt és munkáját valamiféle misztikus-romantikus köddel övezte a közmegejtetés, a továbbiak jobb megértése érdekében talán mégsem éreketlen röviden utalni a magyar régészet forrásfeltáró tevékenységének néhány szervezeti, metodikai jellemzőjére, feltételrendszerére.

¹ Három, egymást követő számban ízelítőt próbálunk nyújtani újabb régészeti feltárásaink legfontosabb eredményeiből (Szerk.).

Igy arra, hogy az 1970–1980-as években 200 fő körül mozgott a szakintézményekben (múzeumok, egyetemi tanszékek, tudományos intézetek) dolgozó régészek száma. Sok ez vagy kevés, itt kár vitatkozni, még ha az utóbbi is az igaz. Különösen akkor, ha azt is tudjuk, hogy különböző emberi–szakmai okok miatt, az aktív régészek jó ha hatvan százaléka végez folyamatos ásatótevékenységet. Gyakorta érdekli a közvéleményt, évente mennyit költ az állam ásatásokra, mikor, miért, mit tárnak fel. Ami az anyagi ráfordítás mértékét illeti, az elmúlt időszakban évente ez átlagban 8–12 millió forintot tett ki. A kérdés, sok ez vagy kevés, megismételhető. A válasz: alapvetően kielégítő, de csak arra elég, hogy az igazán veszélyeztetett lelőhelyeket ásatással hitelesítsük, továbbá néhány, a szaktudomány kérdéseire választ adható objektum teljes feltárását – évek munkájával – megkísérelhessük. Tegyük még hozzá, a szakmailag fontos ásatások mindegyikének – nemzetközi normák szerint – színvonalas elvégzéséhez a rendelkezésre álló, mennyiségben alig, értékben viszont változó anyagi bázis messze van az optimális nagyságrendtől. És ez a tény szabja meg azokat a kereteket, amelyeken belül – a szakmai szempontok előtérbe állításával – meg kell határozni a feltárandó objektumokat és az ásatások nagyságrendjét.

Talán kevesen tudják, a régészet három ásatástípust különböztet meg: az „ad hoc” leletmentést, az elsődlegesen tudományos célt szolgáló, előre megtervezett feltárást és az országos nagyberuházások területén végzendő, ún. megelőző ásatást. A többnyire véletlenül megbolygatott lelőhelyeken végzett leletmentő ásatás célja kettős. Szakszerűen feltárni az objektum (település, temető, barlangi vagy vízi lelet) közvetlenül veszélyeztetett részét, s egyúttal megfelelő tudományos információt szerezni az egészről (kiterjedése, időrendi helyzete, bolygatottságának foka stb.) esetleges későbbi, teljességre törekvő feltárás érdekében is. (Egyébként sok nagy volumenű, ún. tervásatás a leletmentések új adatai nyomán jön létre.) Ami pedig az előre betervezett ásatássorozatokot illeti, a lelőhely kiválasztásánál a tudomány fehér foltjainak eltüntetésére a meghatározó szempont. Elsődleges cél a forrásanyag mindenre kiterjedő felgyűjtése, a megfigyelések pontos, korszerű rögzítése a későbbi – a társ- és segédtudományok lehetőségeit is igénybe vevő – komplex tudományos értékelés számára. A nagyberuházásokat megelőző mentő ásatások jórészt tudományosan megtervezett, külön anyagi támogatással végzett leletmentéseknek tekinthetők. Visszagondolva, az első ilyen régészeti akció a mai Dunaújváros területén folyt az ötvenes évek elején. A jelentősebbek közül ezt követte a gabčíkovo–nagyvarosi, majd a tiszai II. és III. vízlépcső építéséhez és számos város rekonstrukciójához (pl. Óbuda) kapcsolódó régészeti tevékenység. E munkálatok előnye, hogy az érintett területen a felszíni nyomok topográfiai rögzítése, illetve kisebb, ún. szondázó ásatások és egyes objektumok teljes feltárása révén többé-kevésbé kielégítő keresztmetszeti képet kap a szaktudomány valamely tájegység vagy kisebb terület településtörténetéről az őskortól a késő középkorig.

Talán a röviden vázoltakból is érzékelhető, napjaink régészetének csupán feltáró tevékenységében is többirányú feladatot kell ellátnia. Úgy tűnik – s ezt bizonyosan igazolni fogják az alább részletezendők is –, a két legfontosabbat arányaiban és színvonalában, ha nem is maradéktalanul, sikerül megvalósítani. Nevezetesen: a „történeti értéklmentést” és a lépéstartást a szaktudomány mind magasabb mércét állító nemzetközi követelményeivel. És ez nem lebecsülendő eredmény, hisz régészeti objektumainkat, leleteinket nem csupán feltárni, de restaurálni, helyszínen megővni vagy múzeumi raktárakban elhelyezni is kell. Behatárolt anyagi keretek között, ami pedig a fenntartást illeti, decentralizált múzeumi szervezeti rendszerben.

Őskori ásatások

Az első emberi közösségek Kárpát-medencei letelepedésétől (i. e. 500 000-től) a római hódításig (i. u. 1. század közepe) tartó, több százézer évet átívelő időszak hazánk területén élt népeinek történetére vonatkozó írásos források – a vaskor utolsó évszázadát leszámítva – nincsenek. A kutatás csak a régészet által feltárt objektumokra, leletekre támaszkodhat. Igaz, a történeti rekonstrukcióhoz egyre szélesebb körű segítséget jelentenek a társtudományok (pl. történeti embertan, őslélektan, paleozoológia, paleobotanika) és – segédtudományi jelleggel – a természettudományok egyes ágazatai által szolgáltatott vizsgálati adatok. Utóbbiak közül különösen az évszámokban kifejezett kronológiai meghatározások, a fémanalízisek, a geológia, a földrajz, a légi fényképezés nyújtotta támpontok. Mindezek, és a bennük rejlő további lehetőségek jelentékeny szemléleti és módszertani változást hoztak az ősrégészet gyakorlatában. Ezért a feltárásokon ma már világszerte nem csupán a különböző korokban élt ember produktumait, hanem környezetének számunkra információt adó minden emlékét, maradványát regisztrálják és begyűjtik. Az elemzésekből származó adatokat pedig a régészet hagyományos vizsgálati eredményeivel egyenértékűnek, azokat adott esetben megerősítő, máskor negligáló értékűnek tekintik. Nem véletlen tehát, ha a nemzetközi kutatásban újabban sokszor találkozunk az „új régészet” kifejezéssel, ha korunk ősrégészetének irányzatait vizsgálják és vitatják. Igaz, az ennek jegyében fogant következtetések egy része, a mindenáron újra törekvésen túl, alig hozott időt álló eredményeket. Eppen ezért a hazai ősrégészet a változó módszerekhez és igényekhez úgy kívánt igazodni – legalábbis ami itteni konkrét témánkat illeti –, hogy egyes korszakok fehér foltjainak eltüntetéséhez keresi a hiánypótló forrásanyagot szolgáló lelőhelyeket, s azokat a lehetőségeink szerinti teljességgel tárja fel.

Az 1970–1980-as években az őskőkor (paleolitikum, i. e. 500 000–8000) és a középső kőkor (mezolitikum, i. e. 8000–5000) kutatását nem kísérte oly ritka szerencse, mint történt az éppen két évtizede, a vértesszőlősi előember településének tudományos szenzációként ható felfedezésével, majd feltárásával. Miután a Bükk hegység és az észak-dunántúli hegyvidék ember használta barlangjainak és kőfűlkéinek településrétegeit jórészt évezetekkel ezelőtt már feltárták, az elmúlt másfél évtizedben csak a Budapest területén fekvő remetevölgyi Felső-barlang felfedezése és régészeti feltárása hozott igazán kiemelkedő értékű tudományos eredményt. A két tereméből álló barlangot az őskőkor középső szakaszának embere (*Homo neandertalensis*) lakta, és nemcsak használati eszközei, hanem csontmaradványai is előkerültek. Bár ennek esélye igen csekély, kutatóink nem adták fel újabb barlangi telepek felfedezésének reményét. Mégsem véletlen, hogy a jelen kutatás figyelmre az őskőkor késői szakasza és a középső kőkor korábban kevésbé ismert, többnyire folyó menti löszplatókon található, ún. nyílt telepeinek azonosítása és feltárása felé fordult. Madarason folytatódott a korábban megkezdett ásatás, s több-kevesebb sikerrel jártak a Tarcalon és Miskolc-Avason végzett kutatások is. Számottevőbb eredményt azonban csak a Pilismarót és Basaharc között húzódó, lösszel borított dombvonulaton felfedezett település (Pilismarót–Diós) 1980-ban megkezdett feltárása hozott.

A mai értelemben vett őstörténeti kutatás kialakulásának pillanatától tudjuk, hogy az emberiség fejlődésének egyik legjelentősebb lépcsőfoka a termelő életmódra történő áttérés volt. Ma is Európa-szerte az ősrégészeti tevékenység fókuszában áll e folyamat régészeti emlékeinek felkutatása, értelmezése, időpontjának meghatározása. A földművelő–állattartó életmód kialakulásának bölcsője Kisázsia volt, s innen terjedt tovább fokozatosan évezredekben mérhetően, az Anatóliából Délkelet-Európába vándorolt népcsoportok révén. Az újkőkor (neolitikum, i. e. 5000–3300) hazánk területén is a bevándorolt törzsek (Körös-kultúra) letelepedésével kezdődött az i. e. 6. évezredben. Kutatásunk izgalmas és csak részben megválaszolt kérdései: hogyan alakult a középső kőkori (mezolitikus) őslakosság és a bevándorlók területi és etnikai viszonya. Két oldalról folynak a szakmai erőfeszítések. Ami a mezolitikumot illeti, kevés új eredménnyel (Sajóbábony és Demjén határában folytak ásatások), míg a korai újkőkori feltárások közül több (Méhtelek-Nádas, Szajol-Felsőföld, Szolnok-Szanda, Szakmár-Kisülés, Bicske-Galagonyás, Kisunyom-Nádas) a településszerkezet, az anyagi kultúra és a hitvilág vizsgálatához nagy értékű forrásanyagot eredményezett. Részben e korai időszak, de az újkőkor későbbi periódusaihoz is fontos topográfiai és kronológiai adatok hoztak az egy-egy szűkebb terület több pontján végzett, ún. szondázó ásatások. Így Battonya és Berettyóújfalu környékén, de különösen a Békés megyei régészeti topográfiai munkálatok során Szarvas, Endrőd és Dévaványa térségében folytatott kisebb-nagyobb lélegzetű feltárások.

A hatvanas években kezdődött, de valójában az elmúlt évtizedben bontakozott ki igazán a több rétegű telepek (ún. tellek) korszerű feltárása Magyarországon. (Említésre méltó: a Dél-Alföldön több helyütt előzetes fúrásokkal állapították meg rétegsorok vastagságát, és azok régészeti kultúrák szerinti hovatartozását.) Ezeket az emberi megtelepedésre legalkalmasabb vízparti kiemelkedéseket, helyenként időbeli hézagokkal, másutt folyamatosan lakták az őskor egymást követő népei. Többnyire a tellek voltak valamely kisebb körzet települési központjai. Közülük több éves, nagyobb felületet érintő ásatások folytak, illetve még folynak a Vésztő-Mágori-halom, Berettyóújfalu-Herpály, Hódmezővásárhely-Gorzsa, Szegvár-Tűzköves lelőhelyeken. E munkák során mind biztosabb képet kapunk az újkőkori falvak szerkezetéről, a házak formájáról, nagyságáról, berendezéseiről és az itt éltek temetkezési szokásairól. (Ekkor még a telepeken temették el a halottakat.) Különösen érdekes, hogy ilyen korai időből először Vésztőn figyeltek meg koporsós temetkezéseket, továbbá Berettyószentmárton–Herpályon egy összemolt emeletes ház maradványait is feltárták 1981-ben. Egykorú hasonló épületeket a Szovjetunió és Görögország területén találtak Európában.

Örvendetes, hogy a korábban kevésbé kutatott dunántúli neolitikumról is sok új információt hoztak a közelmúlt terepmunkái. Különösen a lengyeli kultúra lelőhelyein folytatott ásatások eredményességét kell kiemelni (Sé, Mórág, és a kapcsolódó területen Ászód). Igaz Délkelet-Európa újkőkori népei egyes számítások szerint majd 30 000 kultikus ember-, illetve állatábrázolást hagytak ránk, mégis komoly nemzetközi érdeklődést váltott ki a Sében hitelesen feltárt, megközelítőleg száz, részben töredékes ember alakú szobrocska.

A rézkor (i. e. 3300–2000) korai és középső szakaszában főleg állattartó gazdálkodást folytató népek éltek területünkön. Viszonylag rövid életű telepek felfedezése mindig nehézséget jelentett. A falvaktól ekkor már elkülönülő nagy sírszerű temetkezési helyek jelentették a régészeti kutatás fő forrását. A legutóbbi időben is folytak számottevő temetőfeltárások (Pilismarót-Basaharc, Magyarhomorog-Kónyadomb, Tiszavalk-Tetes, Tiszavalk-Kenderföldek), de siker koronázta a települtatást is. Tiszaluc-Sarkadpuszta lelőhelyen egy középső rézkori falu 12 házát regisztrálták, s remény van a település teljes megismerésére a következő években. A rézkor késői szakaszában Délkelet-Európa felől ideérkezett népesség (badeni kultúra) újabb emlékei a nagy volumenű Keszthely-Fenekpusztai és Pilismarót-Szobi révi ásatásokon kerültek felszínre. Örvendetes, hogy megtörtént az alföldi őskori halmok – sok helyütt, s van, ahol joggal, „kunhalmoknak” nevezik ezeket – feltérképezése. Közülük nem egy a sztyeppevidékről hozzánk települt törzsek vezetőinek sírait takarja, amint az újabb, gyakorta bolygatásokat követő megásások is bizonyítja (Püspökladány-Kincsesdomb, Dévaványa-Csordajárás, Biharugra-Nagy Viktor-dombja).

Amint arra már utaltunk, a régészeti terepmunka tulajdonképpen kettős feladatrendszer, a megbolygatott, illetve pusztuló lelőhelyek hitelesítése, megmentése és a tudományos kérdések tisztázását célzó terepmunkák köré csoportosítható. Így nézve, az új bronzkori (i. e. 2000–800) forrásanyag tetemes része is a városok, ipartelepek terjeszkedése vagy a felszint megváltoztató mezőgazdasági művelés miatt szükségessé váló, olykor az idő sürgetésében rendkívül intenzív, néha viszont évtizedet is átölő feltárások révén került elő (pl. Budapest-Békaásmegyér, korai és késő bronzkori temető, Tiszazug-Kéménytető, Nagyrév: korai bronzkori telep és temető, Füzesabony-Öregdomb: középső bronzkori tell telep, Nyergesújfalu-Viscosa gyár: középső bronzkori temető, Nagykanizsa-Inkey-kápolna környéke, Ságvár-Ali-rét: késő bronzkori telep).

A tematikus programok élére kívánczik a kor erősített, ill. tell telepeinek kutatása. Utóbbiak főleg a Dunától keletre eső területen fekszenek, néhány közülük már az újkőkorban lakott volt. Több esetben – a későbbi nagyobb ásatások érdekében – csak a rétegviszonyok tisztázása volt a régész célja (pl. Gáborján-Csapszék-part, Bakonszeg-Kőrogypuszta, Pocsaj-Földvár). Jászdósa-Kápolnahalom és Tőszeg-Laposhalom esetében a korábbi kutatások adatainak hitelesítése érdekében végzett nagyarányú munkálatok a tell ásatások korszerű módszereinek kikísérletezését is lehetővé tették. Az Északkelet-Dunántúl és a Duna-Tisza-köz középső bronzkori lakossága (vathyai kultúra) törzsterületét sánc-árok rendszerrel erősített településközpontokkal védte. A földváraknak is nevezhető telepek kutatása 1960-tól folyik. E téma keretében Lovasberényben, Igaron és Tiszaalpáron folytak eredményes ásatások a hetvenes években.

Nemzetközi szinten is megkülönböztetett figyelem kíséri két, régen ismert lelőhely, Zók-Várhely és Velem-Szentvid, újabb vizsgálatát. Utóbbi egyike leghíresebb régészeti lelőhelyeinknek, hisz az Alpok érceit felhasználó fémműhelyeinek termékeit szerencsés kézzel már a századfordulón megtalálták és publikálták. A teraszos elrendezésű, városi jellegű magaslati telepet a késő bronzkortól kezdve a vaskorban is folyamatosan lakták. Ma is tartó módszeres feltárása 1973-ban kezdődött.

Csupán a megközelítő teljesség kedvéért: a tárgyalt időszakban nagy sírszámú bronzkori temetők tervszerű felásásán is dolgoztak régészeink (Tiszafüred-Majoroshalom, Jánoshida-Berek, Battonya-Május 1. Tsz.), ami reményt nyújt arra, hogy a temetkezési szokások eddigինél pontosabb elemzési lehetőségein túl, a társadalmi szervezet rekonstrukciójában is előre tudjunk lépni.

A bronzkor sajátos emlékcsoportját alkotják az akkori vezetőréteg tagjai, bronzművesek vagy kereskedők, valószínűleg ellenség elől elrejtett értékei, a kincs- és raktárleletek. Valami „sorsszerű” véletlen folytán ezeket a legritkább esetben találja régész az ásatáson. Többnyire valamely bolygatás hozza őket felszínre, s a szakember legfeljebb utólag kíséri meg hitelesíteni a lelőhelyet. Így volt ez a Nadap határában talált bronzlelet esetében is. A több mint 800 bronzeszközt, -fegyvert – köztük fémműveskalapácsból, -üllőből, -véssőből és -árból álló felszerelést – magába foglaló, ún. raktárlelet a legnagyobb a Magyarországi területén eddig előkerült hasonlóknak között.

Történetének sajátos alakulása következtében, a vaskor korai szakaszában (i. e. 800–400) a Kárpát-medence népessége etnikailag két nagy egységre tagolódott. Keleti felét a szkítákkal rokon, részben sztyepei eredetű népcsoportok szállták meg, míg a Dunántúlon a közép-európai, ún. hallstatti kultúrához tartozó népek éltek. Az i. e. 1. évezred két nagy népességének határávona tehát hazánk területén volt, és ezért az e körből származó magyarországi forrásanyagot mindig is a nemzetközi kutatás érdeklődése kísérte. Így van ez napjainkban is, de kérdés, mennyire tudunk eleget tenni az elvárásoknak. Az Alföld szkíta kori leleteinek folyamatos feltárását illetően aligha. Kutatói nemzedékváltás miatt e tevékenységünk egy ideje stagnált. A nyolcvanas évek két, leletmentésként induló, folyamatban levő szkíta kori temető feltárása (Csanytelek-Újhalastó, Sándorfalva-Eperjes), ritka temetkezési szokásaival, gazdag leletanyagával viszont lendületet adhat a korszak intenzív kutatásához.

Ugyanakkor több évtizedes elmaradást pótolva – a helyi kezdeményezések és a központi szakmai intenciók szerencsés találkozása révén – a Dunántúlon éppen a hetvenes években indult meg igazán a korai vaskori település-központok (Velem-Szentvid–Sopron–Burgstall, Tihany-Óvár, Pécs-Jakabhegy) és a haloinsírokból álló temetők (Vaskeresztes-Diófás-dűlő, Vaszar-Pörösrt, Süttő-Sándföldek, Százhalombatta) több igényes ásatássorozata. Nagy költséggel és még nagyobb további igénnyel, hiszen a „várszerű” telepek területe gyakorta több hektárt tesz ki, egy-egy halomsír feltárásához pedig olykor több száz köbméter földet kell megmozgatni. Összességükben az eddigi eredmények a várakozás felülmúlják, bár igaz, kiteljesedésük már legalább évtizedes hasonló intenzitású szakmai munkát igényel.

Ha e helyen nincs is módunkban az őskori tudományos feldolgozásokat taglalni, amikor a késő vaskor (i. e. 400–i. u. 1. sz. közepe) kelta leleteiről ejtünk szót, néhány mondat erejéig erre is utalni kell, hiszen jelen esetben a korszakot érintő terepmunkák egy része ehhez kapcsolódik. Kelta kori leletanyagunkról teljességre törekvő monográfia több mint négy évtizede jelent meg. Ezért hiányt pótló céllal kezdődött meg a hetvenes évek elején az újabb forrásanyag, regionális egységeként feldolgozott, corpuszerű kiadásának előkészítése. Ennek során több régi lelőhely hitelesítése, egyes vidékeken újak felkutatása és feltárása vált szükségessé. Természetesen a kiemelt témához ásatásainknak csak egy része tartozik, míg többségük leletmentő feltárás – sok esetben nagy értékű forrásanyaggal. Mindezek előrebocsátása után szinte csak statisztikai jellegű felsorolással utalunk a közelmúltban kutatott jelentősebb kelta kori lelőhelyekre. Települések: Regöly, Pákozd M7-es út, Sopron–Bécsi út, temetők: Rezi-Cseri homokbánya, Magyarszerdahely-Kültelek, Gyoma-Egei-halom. Talán még annyit, hogy az említettek közül Pákozd

ritka objektumot, egy szentélyt sikerült feltárni, a nagy felületen folyó soproni munkák pedig az egyik legnehezebb kutatási probléma megoldásához – a korai és késő vaskor közötti települési és etnikai kontinuitás vizsgálatához – nyújtanak igen jó leletanyagot.

Áttekintésünk, amint bevezetőben jeleztük, csupán keresztmetszetszerű képet adhatott a legutóbbi évtized őskori ásatásairól. Nem többet, hiszen – területi korlátokkal – sokkal inkább figyelmet felkeltő, mint teljességre törekvő, értékelő beszámolóra vállalkozhattunk.

Kovács Tibor

Rákóczi-levelek Máramarosszigeten

Úgy is illik, hogy a levéltár otthona a vén máramarosszigeti vármegyeháza épülete legyen. Történelmi vastag falak között. És hogy ebben a levéltárban II. Rákóczi Ferenc fejedelem saját kezével aláírt leveleket tegyenek elém. Nem is egyet-kettőt, hanem éppen hatvanháromat. Mivel Máramaros, Kárpátalja, a Felső-Tisza mente a kuruc szabadságharc földje, oltalma volt.

Schreck László kioldozza az iratcsomót, gonddal szétbontja a merített papírlapokat. Harmadik évszázada dacolnak a porlasztó idővel. Mintha tegnap vonták, hurkolták volna a betűket. Az eltérő kézvonásokkal rajzolt jeleket. Egyik az íródeák tolla nyoma, parancs vagy oltalom, alatta a fejedelem kézjegye, ezek szállás, széles betűk, a legendás név: Rákóczi és a hitelesítő, a nagy pecsétnyomó...

– Az első nyom nálunk a Rákóczi-szabadságharcról nem a fejedelem valamelyik levele, hanem Lipót császár parancsa. 1701-ben küldte Máramaros vármegye címére. Elfogatási parancs Rákóczi Ferenc ellen. Hatezer forint vérdíjat ígér fejéért a császári parancs. Ha pedig élve fognák el, annak tízezer forint a jutalma.

– Itt keresték?

– Tudták Bécsben, hogy Máramaros a lázadók földje – feleli Schreck László –, 1703 őszén magyar, román, rutén parasztok tömegei sereglenek Máramarosból is a Pro libertate zászló alá. A szegények, bármilyen nemzetségek, anyanyelvűek voltak is, felszabadítójukat látták Rákóczi Ferencben. Táborában tájainkról ott találjuk Móricz Istvánt, Dolhay Györgyöt, Majos Jánost, Buga Jakabot... A kurucokkal harcol Popa Lupu, vagy másként Sándor Farkas, aki később, 1717-ben az utolsó tatár betöréskor a borsaiak ellenállását szervezte és vezette. És persze, a kuruc fejedelem vitéze lett Pintea Gligor... Levéltári okmányok bizonyítják, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején nagy változások mentek végbe a vármegye életében. A népet jobban meghallgató megyei vezetők jutottak szóhoz. Fellendült a kereskedelem és a kézműipar. Rákóczi Ferenc, tekintettel a máramarosi lakosság szegény voltára, felmentette őket bizonyos pénzdíjak alól. Könnyítéseket rendelt el a katonák elszállásolásánál. Megszüntette a terményadót, 1705-ben pedig eltörölte a falusi lakosság kötelező fuvarszolgáltatását...

„Salutem, et omnem prosperitatem” – így kezdődnek a levelek, mind a hatvanhárom. Ez a latin nyelvű megszólítás a fejelelmi levelek bevett formulája volt: „Üdvözlétemet és minden jókívánságomat!”... Ezután következett a magyar nyelvű üzenet, a közölnivaló, majd újra latinul a búcsú: „Amice ad officia porati et benevoli”. Vagyis: „Szolgálatotokra kész és jóakarátú barátotok, mi, II. Rákóczi Ferenc...”

Hadra kelt sereg gondjai, kormányzásproblémái, a Rákóczi-levelek ablakot nyitnak a kuruc idők mindennapjaira 1703 és 1709 között.

... Utasítás a postaszolgálat megszervezésére... Kóborlók és prédálók garázdálkodásának megfékezése... Panaszok kivizsgálása és orvoslása... Sószállítás biztosítása vízi úton... A fejedelem 200 gyalogos kiállítását kéri... Újabb 400 lovat és 200 gyalogost kér, jó felszereléssel és ezenfelül élelmiszert... Megint katonaaállítás... Szökevények üldözése... Lovas hadak szaporítása... Adók behajtása... Utasítások a huszti vár erősítésére, amelynek kapitánya, Dolhay György 700 köből lisztet kér... Károlyi Sándor generálishoz szóló levél másolata, rézpénzek dolgában... A szigeti harmincad dolgában... Nemzetes vitézlő Cserei János főstrázsámszternek meghagyatott, miszerint a székely hadakkal e megyén keresztül egyenesen Erdőszáda felé tartson, hogy ott a többi hadakkal egyesülhessen. Kiadta e parancsot II. Rákóczi Ferenc fejedelem Munkácson 1707. március 9-én. Horváth Gábor alispánnak meghagyatik, hogy az addig való utazást csinálja meg...

A főlevéltáros összefűzi az iratcsomókat. Talán egy jövőendő kötet anyaga szorong itt idők és falak fogságában. Schreck László készülődik, hogy kiszabadítsa őket, egy könyvecskében tegye valamennyiünk ismerősévé a hatvanhárom szigeti levelet.

Beke György

A pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem megalakulásának történetéhez

Ha felmerül a pozsonyi egyetem megnevezés, a hallgatók, olvasók zöme automatikusan a XV. századi, Mátyás király létesítette Academia Istropolitana-ra gondol.¹ Nagyon kevesen ismerik a másikat, a mai Komenský Egyetem előtt, századunk elején létesített Erzsébet Tudományegyetemet.

Az egyetem megalakulásának hosszú előtörténete van. Már a múlt század végén felmerült egy új magyar egyetem létrehozásának kérdése. Lukinich Imre pécsi professzor 1933-ban a pécsi Erzsébet Tudományegyetem gondozásában megjelent munkájában emlékezik vissza a pécsi és a pozsonyi egyetem megalapításának több évtizedes huzavonájára. Rámutat arra, hogy a sajtó egy része ellenezte a Pozsonyban felállítandó egyetem tervét, helyette Kassa, Debrecen, Pécs, Győr s főleg Szeged mellett kardoskodott.

1884-ben jelent meg Pávay Vajna Gábor: Pozsony és a harmadik egyetem c. tanulmánya, amelyben a szerző azt bizonygatja, hogy Budapest után Pozsony az egyetlen s minden tekintetben alkalmas hely a gyakorlati orvosképzésre. Pávay előtt már Trefort Ágost kultuszminiszter is komolyan foglalkozott a pozsonyi egyetem kérdésével. 1878-ban leiratot intézett gróf Esterházy István pozsonyi főispánhoz a Pozsonyban létesítendő tudományegyetem tervéről; ugyanakkor „pozsonyi tudomány egyetemi bizottság” alakult. Rövidesen elkészült „Pozsony város és Pozsonyvármegye felségfolyamodványa I. Ferenc József Öfelségéhez”, aki Trefort miniszter és Pozsony város és vármegye kérését megértéssel fogadta, 1880. április 15-én felhatalmazta Trefort minisztert, hogy további alkotmányos lépéseket tegyen a pozsonyi egyetem létesítésére. A képviselőház közoktatásügyi bizottsága 1883-ban foglalkozott az ügygel, de csak két évvel később 1885-ben jutott előbbre az egyetem felállításának kérdése. Trefort miniszter törvényjavaslata szerint az 1885/86-os tanévvel megnyílt volna az orvosi kar első évfolyama, majd fokozatosan a többi, azonban betegsége, majd békövetkezett halála miatt a szép terv keresztülvitele abbamaradt, mivel utódait az ügy nem érdekelte.

1894-ben jelent meg Berzeviczy Albert Közművelődésünk és a harmadik egyetem c. munkája, amelyben állást foglal egy új egyetem megalapítása mellett, s székhelyéül Pozsonyt jelöli meg.

Az ügy megvalósításában a legnagyobb lökést a budapesti orvostudományi karnak 1906-ban s a budapesti egyetem tanácsának 1910-ben történt határozott állásfoglalása adta meg. Az ügyet gróf Zichy János kultuszminiszter támogatta, s terjesztette elő a képviselőházban. Beszédéből a következő részt idézem:

„Az új egyetemeknek, melyeknek a jelen törvényjavaslat mintegy alapkővét teszi le, amikor egyrészt a régi egyetemek túlterheltségén könnyíteni fognak, másrészt a tudományok művelése, a magasabb szakképzettség számára új gócpontokat fognak alkotni: a magyar közművelődés ügyét lényegesen előbbre viszik. Folytonos, kitartó, előrelátó munkára, a nemzetnek, az egész magyar társadalomnak áldozatkészségére és az összes egyetemi körök lelkes kötelesség teljesítésére lesz szükség, hogy a magunk elé kitűzött magasabb célt elérhessük.” (Nyugat, Hír. 1912. jún. 8.)

Az ügy tárgyalása azonban botrányba fulladt, rendőri beavatkozásra került sor. 1912. jún. 5-én az országház terét gyalogos és lovas rendőrök, katonák és csendőrök szállták meg, amikor gr. Zichy János

¹ Erről lásd Vörösmarty Géza írását a Honismeret 1979. 1. számában. (Szerk.)

vallás- és közoktatásügyi miniszter e szavakkal vezette be a pozsonyi és a debreceni tudományegyetemről szóló törvényjavaslatot képviselőházi tárgyalásán:

„Ha van valaki, aki sajnálja azt, hogy éppen ez a kulturális törvényjavaslat, ilyen atmoszférában és ilyen politikai viszonyok közt kerül tárgyalásra, én sajnálom legjobban...” (Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából, 27. sz. 1934. márc., dr. Szabó Pál: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Pozsonyban 3. old.).

A törvényjavaslat 1–7 §-át jún. 5-én észrevétel nélkül, egyhangúlag elfogadták. Simán folyt le az egyetemi törvényjavaslat tárgyalása a főrendi ház június 17-i ülésén is. Július 7-én szentesített és mint az 1912. évi XXXVI. törvénycikk került az Országos Törvénytárba (teljes szövege lásd: Budapesti Közlöny, 1912. július 12. és Lukinich Imre: Az egyetem alapításának története, Pécs, 1933. 40–42 old.).

Pozsony több évtizedes törekvései célt értek. Ezután merült fel az a kérdés, hogy hol legyen az egyetem és mikor kezdje meg működését.

Pozsony város törvényhatósági bizottságának több tagja 1911 decemberében azt indítványozta, hogy az alapítandó egyetemnek Erzsébet Tudományegyetem legyen a neve, mivel „A magyar nemzetnek elévülhetetlen hálás tiszteletét nem fejezhetjük ki szebben, minthogy ha az... új egyetem nevét az áldott emlékü magyar királyné, Ferenc József királyunk Ő Felsége és nemzetünk közös védőangyala nevével hozzuk örök időkre szülő kapcsolatban”. (Nyugat, m. Hír., 1912. február 6.) Határozatba is foglalták, hogy kérelemmel fordulnak a királyhoz, engedélyezze a „Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem” elnevezést. November 19-én meg is érkezett a király igenlő válasza, s 1913. október 11-én Jankovich vallás- és közoktatásügyi miniszter úgy döntött, hogy az egyetem jogi és bölcsészeti fakultása az 1914/15-ös tanévben megnyílik, s ideiglenesen a régi főgimnázium épületében helyezik el. Az orvosi fakultást a Lanfranconi-féle telken építik fel, s megnyitását csak 1916 őszére tervezik. Az irodákat az Esterházy-palotában helyezik el, s a Schiffbeck–Stabwasser-féle telken pedig a jogi és a bölcsészkar részére emelnek majd épületeket.

1914. június 28-án kitört az első világháború, s így a tervezetek abbamaradtak. Az 1914/15-ös tanévben csak a jog- és az államtudományi kar alakulhatott meg, az orvostudományi és a bölcsészeti nem.

Az egyetem 1914. október 3-án kezdte meg működését Falcsik Dezső rektor irányításával. A hagyományos tanévnyitó ünnepély elmaradt, s a rektori beszámolót és a székfoglaló beszédeket sem tartották meg. Hasonlóképpen nyitották meg a következő tanévet is 1915. november 21-én. (Ez a nap nevezetesen, mivel ugyanakkor történt az Erzsébet Egyetem első doktoravatása is.)

Az 1915–16-os és az 1916–17-es tanév az egyetem további bővítésének jegyében folyt. Sürgették a bölcsészeti és az orvosi kar kiépítését. 1916. november 19-én (Erzsébet-napon) tartották az avatóünnepséget. Több államférfi felszólalásán kívül ünnepi beszédet mondott Kérészy Zoltán rektor is.

Közben dúlt az első világháború, s szedte áldozatait az egyetem hallgatói, sőt tanárai soraiból is. Többen hősi halált haltak, megsebesültek vagy fogságba estek.

1918. április 14-én megalakult az orvostudományi kar Pekár Mihály doktor vezetésével. Így az egyetem már három karral (jogi, bölcsészeti, orvostudományi) s 37 egyetemi tanszékkal rendelkezett. Az egyetem élén Finkey Ferenc rektor állt. Közben Egyetemi Diákokthoz is létesült. A tanévet 1918. október 5-én Polner Ödön rektor nyitotta meg.

1919. szeptember 25-én a pozsonyi egyetem, október 10-én pedig az egyetemi könyvtár a csehszlovák kormány birtokába került.

Dr. Virágh Józsefné

Az 1514-es parasztháború előzményei Cegléden

Cegléd az ország egyetlen városa, amelyik ezeréves története folyamán sohasem volt magánkézen. Mint Árpád fejedelem szerzeménye, 896-tól 1368-ig a királyok magánföldesúri birtoka volt, 1368-tól 1783-ig az óbudai klarissza kolostoré, s a rend megszüntetése után pedig – mint államcsillagított szerzetesi tulajdon – 1848-ig a vallásalapé. Ekkor a gazdák megkapták a jobbágytelkeket, de a majorságok 1945-ig az állam kezén maradtak.

Árpád-kori múltjáról alig tudunk valamit. Föltehetően az Űllőtől a Tiszáig terjedő patrimonium egyik gazdasági központja volt. Erre utal gyors újjátelepítése a tatárjárás után. A XIII. század második felében érte el legnagyobb kiterjedését a hozzácsatolt ötven pusztafalu százezer holdas határával.

1358-ban ezt a hatalmas birtoktestet Erzsébet királynő elkérte fiától.¹ 1364. május 8-án I. Lajos király Visegrádon kelt kiváltságlevelében felmentette a ceglédi királynéi polgárokat és telepeseket mindenemű vám fizetése alól.² Négy év múlva a királynő Ceglédet minden tartozékával az általa alapított óbudaí klarissza kolostornak ajándékozta.³ Ez időtől kezdve a ceglédiek szabadon mozogtak, vagyonosodtak és fiaikat iskoláztatták. A krakkói Jagelló Egyetemen 1493-tól hat ceglédi tanult; a bécsi egyetemről 1487-ből az idevalósi Várkonyi Jánost ismerjük. A városból kikerült egyetemi hallgatók a helyi iskola növendékei voltak, jobbgyfiak. Bátor, újtásra hajlamos nép lakott itt, részt vett minden idők haladó mozgalmában.

Békés gyarapodását a közeli és távoli birtokos nemesek hatalmaskodásai gátolták. Rétjeiket lekaszálták, marháikat elhajtották, pusztáikat megszállták. Hiába volt vámentességük, megkövetelték tőlük a vámot, mint például Balog Jánostól, aki a Szerémségből négy hordó bort szállított volna haza, de a kölesdi vámtiszt lefoglalta két vasalt szekerét, kifogta 12 ökrét, elszedte fegyvereit és ruháit. A szavóti vámnál Buzás Jánostól két ökröt vettek el. De baj volt a vámszedéssel is, melynek kiváltságát Hunyadi János kormányzótól kapták.⁴ A fegyveres kísérettel járó kereskedőkaravánok áttörték a ceglédi sorompókat, hiába adott szigorú védelmi oklevelet V. László király.⁵ Mátyás király minden utazót kötelezett a vámfizetésre⁶ – hasztalan.

A bajok szaporodtak. Az 1492-es országgyűlés bevezette a földesúri kilencedszolgáltatást. Addig is fizetett a parasztság egy terménytizedet az egyháznak. Ha meggondoljuk, hogy a középkori gabonatermés a vetőmagnak csupán háromszorosa volt, az új szolgáltatás súlyos terhe megfosztotta a jobbgyokat gabonájuk kéttizedétől. A nyolctized csupán vetőmagnak, élelemnek maradt, piacra alig jutott, rossz időjárásban pedig semmi. Ugyanígy sújtotta őket az állatdézma is. Megkezdődött a mezőváros elszegényedése.

Még csak fenyegetett a nona, a második tized, mert a végrehajtását halogatták, mikor újból megszorították őket, megkövetelték a tavak és folyókban fogott halak egyharmadát és a lápok, morotvákban való felét. 1504-ben az országgyűlés eltiltott minden nem nemes vadászattól és a madarászattól. A ceglédiek rendszeresen árusítottak a budavári Szombatkapu vadpiacán, s a nyert pénzen a budai kézművesek portékáival tértek haza.

Ismereteim szerint a ceglédi parasztpolgárok voltak az elsők, akik szembehelezkedtek a nonával. 1506-ban még nem fizették, kiténik ez a földesasszonyok fenyegető leveléből: „*Mi Bárkány Anna fejedelemsasszony és az óbudaí boldogságos Szűzmáriáról nevezett egyház konventje, megfontoltuk a mi Cegléd városunkban tartozkodó polgárainknak azt a hallatlan, gonosz és rossz visszaélését, hogy nevezett városunk lakói és polgárai egészen mostanáig ránk sem hederítettek és sem irántunk, sem bármelyik megbízottunk, különösen pedig a mi (Ceglédén lakó) udvarbíráink iránt semmi tisztelettel nem viselkedtek. Évenként mindig elmulasztották és elhalasztották, hogy bírákat és esküdt polgárokat válasszanak, rendeljenek és emeljenek maguk közé, s így hanyagságuk által botrányok származtak, a bevételeinket óriási kár érte. Ezért mindnyájatoknak, kik csak nevezett Cegléd városában laktok, akár a jelenben, akár a jövőben, meghagyjuk és megparancsoljuk, hogy jelen levelünk vétele után azonnal, a jövőben pedig minden esztendőben Szent György vértanú ünnepén bírákat és esküdt polgárokat válasszatok, rendeljétek és emeljétek. Mit, ha megtesztek, jól van, ellenkező esetben tartoztok és kötelességtek évenként ötven aranyforintot fizetni nekünk, nevezett egyházunknak. Amely ötven aranyforintot jelen levelünk erejével és bizonyosságával mindig könyörtelenül be fogunk rajtatok hajtani, különösen hogyha a nevezett Szent György vértanú ünnepét a fent említett parancsaink ellenére megrontani merészkedtek. Kelt a boldogságos Szűz Máriáról elnevezett óbudaí egyház klastromában olajbafőzött Szent János ünnepe utáni csütörtökön, az Úrnak ezeröttszázhatodik évében.*”⁷

A bírák és a tanács megválasztása mezővárosi kiváltság volt, szemben a falusi bírakkal, akiket a földesurak jelöltek ki. A falusi jobbgyok személy szerint adóztak, a mezővárosokban a tanács gyűjtötte be az adót. Az úrbért egy summa pénzben fizették. A nona megtagadása a földesasszonyok tetemes vesztesége volt. A ceglédiek azonban a fenyegető levél ellenére sem választották meg a magisztrátust, így aztán nem volt, aki szedje a dézsmapénzt.

¹ Országos Levéltár (továbbiakban OL) DL 4723. *Bártfai Szabó László*: Pest megye történetének okleveles emlékei (A szerző kiadása) Bp., 1938. 73–74 old. (továbbiakban Bártfai).

² OL. DL. 5301. *Bártfai* 79 old.

³ OL. DL. 5698. *Bártfai* 84 old.

⁴ OL. DL. 14 663. *Oppel Jenő*: A ceglédi vám és vámentesség. Cegléd, Magyar Városok Monográfiája Kiadó, B.pest, 1931. (továbbiakban Monográfia).

⁵ OL. DL. 14 960. *Oppel* 1931. 31 old. Monográfia.

⁶ OL. DL. 16 247. *Oppel* 1931. 31 old. Monográfia.

⁷ OL. DL. 21 564. *Oppel Jenő*: A parasztlázadás előjátéka Ceglédén. Cegléd város kiadása, 1939. 20–22 old.

A klarisszák elbocsátották a gyengekezü udvarbíró, és helyébe a mennykőfajta Budai Sebestyén deákot rendelték ki tiszttartónak. A diák ki is költözött Ceglédre, erőszakkal megválasztatta a városi tanácsot s megkezdte a földesúri kilenced behajtását. Aki megtagadta, börtönbe záratta, az elégedetlenkedőket deresre húzatta. A nép között kardosan, lovon járt, dárdás szolgálja kísérte. Keserűség és bosszúvágy környékezte, s amikor betelt a pohár, a ceglédiek 1508 nyarán megölték. De hogy közülük csak egynek is baja ne legyen, az egész város népe üttötte, vágta, szúrta, vonszolta a földön, amíg csak élet volt benne.

Telt-múlt az idő, a jobbágyok perbe fogása késett. Végül is Sebestyén özvegyének kilincselésére férjének utóda, nemes Óbudai Ferenc diák befogatott két, Budán járó ceglédi embert, börtönbe vettette és kérte kinvallatásukat. A vallomásukat jegyzőkönyvbe vették, hogy a fogott bírának elküldhessék. „Mi Buda városának bírái és esküdtt polgárai valljuk jelen levelünkkel, hogy elébünk járult nemes Óbudai Ferenc deák, ugyanazon óbudai apácáknak Cegléd falujában levő tiszttartója, és előttünk alázatos kéréssel könyörgött, hogy mi az említett Cegléd falu két lakosának, Darvas Barnabásnak, és Mészáros Demeternek, kik most a mi fogságunkban vannak, vallomásaikat városunk pecsétje alatt nyílt levelünkben kiállítsuk, és jogai védelmére kiadni engedjük. Miért is mi annak a Ferenc mesternek törvényes kéréseire barátságosan hajolva, azokat a vallomásokat szorgalmasan és lelkiismeretesen szóról-szóra jelen levelünkbe foglaltuk az alantírt módon és formában. Tudniillik az első, Darvas Barnabás a kinvallatás alatt bevallotta, hogy Mészáros Demeter vágta azt a Sebestyén deákot, maga Barnabás ötdömágával vele egy társaságban volt, mint lejjebb kitűnik. A második, tudniillik Mészáros Demeter a kinvallatás után a következőket vallotta, miután őt az előbb említett Barnabás is felkereste és kérte, hogy ne engedje magát tovább kínoztatni. Sebestyén deákot ő is vágta, habár nem elsőnek, csak a többi után. Ugyanez a Mészáros Demeter kinvallatás előtt még azt is vallotta, hogy ő saját szemével látta, mikor Ágoston Pál és Bors Benedek vágták Sebestyén deákot, ki a vágások következtében a földre rogyott. Mikor már Sebestyén deák a földön feküdt, de még nem halt meg, akkor valami Tegzes Tamás, Tegzes Lőrinc fia egy karóval a hasán átdöfte. Egy bizonyos Sebestyén pedig az említett Tamásnak szolgálja, Fekete Mihály fia, épp úgy átdöfte Sebestyén deákot, mint előbb az ura. Ugyancsak azt is vallotta, hogy Helyes Tamás valami faeszközzel, melyet közönségesen „csapófának” neveznek, az említett Sebestyént átdöfte és azonfelül szörnyű szitkokkal illette, ezt mondván: Bestye híres kurvafi, aljas, két fiamat is hebertőnőztetted! Allítása szerint azt is látta, hogy Fekete Benedek Sebestyén deákot a torkán, Mészáros Benedek pedig a mellén vágta. Ugyanez a Demeter azt is vallotta, hogy Bors Péter fejszével, Bors Domokos pedig, annak a Péternek a fia egy poszlár (?) karddal vagdalta Sebestyén deákot. Dán János, ki most itt van letartóztatva, hasonlóképpen köznyelven „lőcsapdának” nevezett eszközzel üttötte Sebestyén deákot. Sügér Máté testvérével, Lőrincel ugyanúgy verte. Vallotta továbbá, hogy Kun János íjjából nyíllal lődözött Sebestyén diák felé, de magát Sebestyént semmiképp sem érte, csak szolgálját találta el vele. Továbbá, hogy Apollónia, Demjén Máté hitvese, két kezével Sebestyén deákot üstökénél fogva vonszolta, s a földhöz verdeste, majd mikor egy lándzsát vitt az ura után, ugyanez az úrnő gyalázatos és illetlen szitkokkal illette. Végül pedig azt vallotta Mészáros Demeter, hogy az összes bajok oka és kezdeményezője maga Demjén Máté volt.

A két rabnak vallomásaikat jelen levelünkbe foglaltuk, városunk pecsétjével megerősítettük, és ugyanazon Ferenc mesternek kiadni rendeltük. Kelt Budán, Szent Márton püspök ünnepe után való kedden, az Úrnak ezeröttszázkilencedik esztendejében.”⁸

Az ország nádora egy hónap múlva parancsot adott a budai káptalannak, hogy kézbesítse a következő törvénybe hívó levelet Ilona asszonynak, néhai Sebestyén deák özvegyének, Rozsos Simonnak Körmendre, Nyeregjártó Mihálynak Budára (az özvegy ügyvédjeinek) végül az óbudai apácaasszonyoknak.⁹

Az idéző levél: „Az óbudai ájtatos apáca úrasszonyoknak tisztelettel üdvöt. Előadták nekünk körültekintő Rozsos Simon és Nyeregjártó Mihály, a tisztességes úrasszonynak, Ilonának néhai körültekintő Sebestyén deáknak özvegye személyében, hogy a ti Cegléd nevezetű várostok polgárai és lakosai, kik a legközelebb múlt nyáron a fent nevezett Sebestyén deákot, akit ti nevezetek ki közéjük tiszttartónak, áruló módon legkegyetlenebb gyilkossággal megölték, ítéletet mondaní és szolgáltatni tartoztok. De azt akarjátok, hogy azok a panaszosok az ítélet tárgyalására Ceglédre menjenek. Mivel pedig annak a Sebestyén deáknak megölésében és meggyilkolásában nemcsak egyes bizonyos személyek a bűnösök, hanem Cegléd városának összes népei és lakói, a gyilkosság tudói és részesei, s a panaszosoknak ellenfelei és ellenségei, ezért a panaszosoknak a bíróági tárgyalásra a tőlük való félelem miatt nem volna biztos és barátságos az odamenetel, megparancsoljuk nektek, hogy rögtön, mihelyt kézhez veszitek ezt a levelet, Cegléd várostokba tartozkodó összes jobbágyaitok, úgy azokat kik már el vannak fogva, mint várostok összes lakosait, kötelelességtel Óbuda városába hozatni, ott törvény elé állítani. Másképp ne cselekedjete. A jelen levelet elolvasás után a kézbesítőnek szolgáltatásokat vissza. Kelt Budán, a boldogságos Szűz Mária fogantatásának ünnepe után eső legközelebbi hétfőn, az Úrnak ezeröttszázkilencedik esztendejében.”¹⁰

⁸ OL. DL. 21 967. Oppel, 1939. 23–26.

⁹ OL. DL. 21 975. Oppel, 1939. 27–28.

¹⁰ OL. DL. 21 975. Oppel, 1939. 29–31.

¹¹ OL. DL. 21 967. Oppel, 1939. 32–37. old.

¹² Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Magyar Helikon Kiadó, B.pest, 1962. 48–53. old.

Harmincegy fogott bíró, a várossal szomszédos birtokos nemesek, 1509. december 12-én összejöttek Ceglédén, ellenben sem Ilona asszony, sem az ügyvédek nem jöttek el. Viszont ott volt a város egész népe. A bírák előtt védőjük pilisi Csengedi Ambrus, a városbíró és az esküdtek kijelentették, hogy a vádlott polgárok teljesen ártatlanok Sebestyén deák megölésében és meggyilkolásában. Akiiket pedig bűnösnek tudnak, készek azokat maguk közül kiszolgáltatni. „Az igazságot tartva szem előtt, a polgárokat az embergyilkosság gyalázatos bűne alól felmentjük” – hangzott a bíróság ítélete. December 19-én Úllón, Pest vármegye törvényszéke helyén a vármegye nemesének közgyűlésén, és a felmentő ítéletvelel kiadták.¹¹

Öt év múlva, 1514 tavaszán Bakócz Tamás meghozta Rómából a szent bullát, a török ellen önkénteseket hívott a gyülekezőhelyekre. Dózsa György végvári katonája még el sem indult Nándorfehérvárról Budára, a ceglédi Lőrinc pap kétezer keresztet vezetett föl a pesti táborba.¹² Minden bizonnyal közöttük menetelt az udvarbíró elpusztító, név szerint vádolt százkilencven ceglédi paraszt is.

Hidvégi Lajos

Hátországi levelek az 1788–1789. évi török háborúról

II. József császár nevét hallva elsősorban reformtevékenységére gondolunk, s kevésbé ismert, hogy a reformokkal szembeni ellenállás mellett, milyen elkeseredést és ellenszenvet váltott ki a török ellen folytatott 1788–1789. évi háborújával. Jelen írásunkban a balsikerű török háború magyarországi visszhangjának megismertetéséhez kívánunk néhány adalékkal hozzájárulni.

A megindított háborúban részt vevő, mintegy 200 000 főnyi hadsereget Magyarországnak kellett ellátnia. Az óriási megterhelés miatt különösen azok a területek szenvedtek sokat, ahol nem csupán az összeírt termést foglalták le, hanem az átvonuló katonaság beszállásolásának és forspontozásának terhei is a lakosságot sújtották.

Kiskunfélegyháza főútvonal melletti fekvése miatt – békeidőben is – fokozottan érezte ezeket a terheket. A hadsereg terménnyel való ellátása teljesen kimerítette a várost. A tanács jegyzőkönyvei szerint 1788-ban 12 457 portio széna, 5000 véka és 2487 pesti mérő zab, 1789-ben 31 476 portio széna, 4090 portio zsupszalma, 382 pozsonyi mérő búza és 1253 pozsonyi mérő zab kiszolgáltatása jutott a városra. A kivetés teljesítése a földes és földetlen lakosságot egyaránt sújtotta. A termények elszállításához, a töltések építéséhez, a favágásra, a robothoz nem szokott kunságiakat is munkára rendelték. Kiskunfélegyházának szekereket és gyalogmunkásokat is adni kellett. Csupán 1788 áprilisában 65 szekeret és 254 munkást küldtek a délvidéki munkákhoz, s később is 15 naponkénti váltással állította ki a város a szekeres és gyalogmunkásokból álló, 60–90 fős csapatokat. A teljőre beszállásolt vagy átutazó katonaság ellátása ezeken felül teherként nehezedett a lakosságra. Az előjáróság egyre nehezebben tudta a felsőbb rendelkezéseket teljesíteni. 1789 februárjában már maga a főbíró is elviselhetetlennek ítélte a terheket. 1789. február 13-án a tanács gyűlésében a következőket mondta: „... a mostani Török háborúra letakarodó különb, különb féle Regementbeli Nemes Katonaságnak Transennai oly sűrűn érdeklí városunkat, hogy lakossaink a sok hajtogatás véget azoknak forspontozásait nem győzik, mivel mind Banovcára a robotára, mind Futokra, úgy a Szögédi Depositóriumhoz szüntelen hajtogattnak mellyeknek ell viselhetetlensége a fősőségeknek panasz képpen teendő representatiója szükséges volna.”

A lakosság ellenszenvé és elkeseredése nemcsak Félegyházán, az egész országban érződött. A kiskunfélegyházi levéltári anyagból előkerült 3 levél – melyet most közlünk – hű tükröképe a háború okozta nehézségeknek és hangulatnak. A leveleket Tarjányi János városi szenátor írta Újvidékről, ahol 1788. szeptember és október hónapokban a tanács megbízásából tartózkodott, mint a városra kivetett termények átadására kirendelt tanácsnok. Levelei az 1788 augusztusában bekövetkezett orsói vereség utáni helyzetet tükrözik. A császár seregének felével megindult a Bánság védelmére, de megkészt. A töröktől megrémült lakosság menekült, de a császárnak sem bízott.

A betűhív másolatok eredetije megtalálható a Bács-Kiskun megyei Levéltár kiskunfélegyházi részlegében az 1788. évi missilisek között.

Bizodalmas jó akaró Nemzetes Bíró Uram!

Szomorú Ujságul ezeket írhatom; Itten minden ember tele vagyon félelemmel, és rettegéssel; a Banátusi futott néppel minden vendég fogadó gyugva vagyon, ezek sinak, rinak, Kezeket á fejekre Kutsollyák, tsak a Gyermekikkel Szaladtak el, se pénzsek se kenyerek. ezek azt mongyák, hogy ők még első az ide jövetelben, de akik még hátra vannak, Számlálhatatlanok, a Császár maga gyújtattya és pusztítottatta a falukat, hogy a Török hasznát ne vehesse. Tegnap és maj napon Bács Vármegyei egynehány faluk egynehány száz Kotsikkal által mentek Péter várán Bajnóczára és Zimunba, ezek az ott lerakott lisztet és Zabot vissza hozzák Pétervárra de a szenát ha szorúl a Kapcza úgy mongyák hogy fel gyűjtják. itt úgy beszéllek, hogy a Zimuniaknakis ki vagyon már adva parantsolatul, hogy portékájukkal takarodganak fe felé. ilyen Szép hírekkel kedveskedhetek Bíró Uramnak, és a Nemes Tanácsnak.

maradok

Nemzetes Bíró Uramnak

Kész köteles szolgálja

Tarjányi János

azon asseser Uram levelit kérem azonnal külgé
által Bíró Uram

Bizodalmas jóakaró Bíró Uram!

Második Bíró Uram a Lovak tartására adott 10 forintokat, innen azonban tsak az Isten tudga mikor Szabadulok meg, itt pedig a Vendég fogadóban kell Szenát venni, a holis 1. portio széna 5 xr. rövid nap alatt ki fogok a pénzbul, írtam már Horváth Assesor Uramnak, hog a hajósok Szükségire külgön pénzt, ez alkalmatossággal Külgön Bíró Uram is pénzt hog á Lovakat interteneálhassam, mert amint a circumstanciák vannak bár 8 ber vége felé Szabadulhassak meg. itten minden dolog tsupaconfusióban vagyon, valamennyi hajó volt Újvidéken és Péter Várán mind le hajtották Bajnóczára és Zimunba onnand a Magazint felhordani, azon kívül Két ezer ötszáz szekér ment le ezekis a magazint horgák vissza Péter Várára, Péter Várán a Sántzokat Számtalan Gyalog emberek igazgatták, az ágyukat a sántzokra szaporították, a Banátusba már 24 Helységek pusztultak el, ezeket a Császár maga pusztította el, hogy a Török hasznát nevehesse, de tsakugyan mégis elég maradt ottan a Töröknek, amint beszéllek a pantsovaiaik, akikkel a Szállásom gyugva vagyon.

maradok

Nemzetes Bíró Uramnak

kész köteles Szolgálja

ma
Újvidék 1^a 8 br 1788

Tarjányi János

Bizodalmas jó akaró Bíró Uram!

Zimunbul és Bajnóczáru már a magazint nagyobb részint el takarították. Zimunbul azonkívül a nép mind el takarodott, ott se azon se gyerek aházak üressek, tsak éppen férfi cseléd vagon minden háznál aházak őrzésére, maga a plébanos is tsak ug vagon mint az ágon amadár, mindenét bátorságossabb helyre küldötte, tsak ami naprul napra szükséges azt hadta meg. igen keveset bíznak Zimonhoz, pedig ha Zimonnak tüzet vet a Török a Péter Vári Bástyákig meg nem áll az a Tüze, én így vélekedem, de a Schluvonia béliek akikkel beszéltem ellenkező vélekedésben vagynak; ezek azt mongyák hogy ők a Töröktől nem annyira félnek, hanem félnek a Császártól, hogy ugne bányon velek, mint a Banátusiakkal. ezen a periferián már az Ispitalyokban eddig az ideig meg halt 354 borbély, 90 Patricarius és 35 ezer ember, az ispalatok azonban mégis úgy tele vannak, hogy a Betegek Számának egy hja Sints. itten a hajókazásnak mostan igen szép kelete vagon, amely hajók ez előtt ki két héttel ki hárommal ide értek még most rakosznak ki, de azis ahogy megy tsupa unalom tsak nézni is. tsak egy helyen olvassa egy félig fagyott pék. én el hidgye Bíró Uram úgy meg utáltam ezt a hajóval való manipulatiót, hogy ha eleve által Láthattam volna, nekem minden napra egy Körmöczi aranyat adtak volna, még sem vállaltam volna fel, nem azért hog adolagnak anezhéségétül félnek hanem az unalmasságátul irtóznak. én nem tudom innen mikor Szabadulok meg, hanem arra kérem Bíró Uramat, tekéntse meg tsak egyszeris a szállásomat, és az öreg Béresemnek adgyon egy hathatós intést, hogy jó karban talallyak mindeneket. egyéb eránt maradok Nemzetes Bíró Uramnak

Szíves jóakarója

Tarjányi János

Báinké Molnár Erzsébet

Jegyzik a dinnyét

Dinnyetermesztés Zsámbokon

A helyi hagyomány szerint a Pest megyei Zsámbokon már legalább 300 esztendeje nagyobb méretekben foglalkoznak dinnyetermesztéssel. A múlt század második felétől ennek már igen nagy jelentősége volt a község lakosságának anyagi helyzetének alakulásában.

Elsősorban azok foglalkoztak dinnyetermeléssel, akiknek saját földjük volt, de a négyholdasak is ültettek eladásra, ugyanis még egy pár holdat béreltek az öregebb gazdáktól, akik már nemigen bírtak dolgozni.

Minden dinnyetermelőnek kellett, hogy legyen kocsija, lova és tehene. Sokan termeltek harmadrészt bérelt papi vagy községi földeken is, ebben minden munkát a bérlőnek kellett elvégeznie.

A határban újabban több dűlőben termelték a dinnyét, de az öregektől, amikor én kislány voltam és őriztem a dinnyét, azt hallottam, hogy a nagyapjuk idejében csak három dűlőben volt dinnye. Az én időmben a következő dűlőkben volt dinnye: Paskom-dűlő, a Csapás-dűlő, a Réce-, Tófüle-, Kókai-dűlő, Dányi-dűlő, Kusköpuskút-, Jajhegyi-, Szentsziget-, Kerítés- vagy Egyház-dűlőben.

Híres dinnyetermelők voltak: Szabó István, Nagyszabó, Makádi Pál, Dudás Ferenc, Bajnóczi Mihály Trató; a leggazdagabb és a legnagyobb termelő pedig Szalai István és Szalai Flórián volt. A legnagyobb termelők abban különböztek a többtől, hogy először is nekik több földjük volt, két holdon termelhettek, míg a többi egy vagy csak fél holdon. Volt vagy három tehenük, borjúk, míg a másiknak csak egy, így nekik sok marhatrágyájuk volt. Azt tartották, és így is volt, hogy a trágya a föld lelke.

A dinnyemagot a legszebb, a legértetebb és a legegészségesebb dinnyékből szedték ki. A magnak való dinnyét még a földön megjelölték, a görögdinnyékre késsel egy vonalat karcoltak, a magnak szánt sárgadinnyék szárára pedig egy kis hantot tettek. A kiszedett magból egy rossz téstaszűrőn kinyomkodtuk a nedvességet, majd pedig egy rossz tepsiben, papíron, vagy deszkán megszáritottuk. Majd harisnyaszárban, ritkaváson tarisztányában vagy tökkulacsban felkötöttük a padlásra a kakasülőre, hogy jól szellőzzön és penészt ne kapjon. Ültetés előtt egy rossz fazékban próbára ültettünk, hogy kikel-e a mag. A kiültetés előtt a magot harisnyaszárástól vízbe mártottuk, hogy előbb kikeljen, de csak ha száraz volt a föld. A dinnyemag ültetése előtt a földet ősszel már megszántották és még kora tavasszal is, ha az időjárás megengedte. A trágyát már ősztől tavasz gyűjtötték, mert a trágya apraját lehetett csak a dinnye alá vinni, tehát a trágyadomb kétféle volt rakva és ami a dinnye alá ment, azt állandóan két-három naponként átvillázták és keverték, hogy jó érett legyen.

A dinnyemagot vetés előtt 2–5 napig áztatták. A magokat cserélgették egymás között, kinek volt szebb és jobb dinnyéje azzal, (sőt később a palántákat is, mert 1930-tól már soknak volt palántás dinnyéje, ezek korábban értek és több pénzt kaptak érte).

Mikor dinnyét mentek ültetni és felültek a kocsira, a gazda az ostor nyelével keresztet rajzolt a lovak közé a koci elé, mert bizony sok ideig fog ez a mag – amit a kocsin visznek – a földben pihenni és nagyon szeszélyes időjárásnak lesz kitéve. A kereszttrajz – Atya, Fiú és Szentlélek – megőrzi, így tartották.

A dinnye ültetése április elején kezdődött. Kihordták a ganajt a megszántott földre és 80–90 cm-ként kupacokba rakták vagy kicsiny rakásokba. A dinnye fészket kapával 60–80 cm távolságra vágták egymástól. Ezt a munkát rendszerint férfiak csinálták, az asszonyok és a lányok a fészkeket kavarták össze gondosan, amibe már előtte az idős emberek vagy kisgyerekek kosárral belerakták a ganajt. A fészkekeverés

Kóstolgatják a magdinnyéket

(Czangár Gyula felvételei)

Mennek „margitóni”
a dinnyeföldre

nagyon fontos dolog volt, a földet gondosan össze kellett kavarni a ganajjal, hogy kemény föld és rög ne kerüljön bele, csakis porhanyós föld legyen, hiszen ebben a kisdombtetőbe került a mag, ami a fészektől legalább 12 cm magasan volt. Keresztben kézzel mély vonalat húztak a fészken és a magot körülbelül 6 cm-re szórták bele, majd jól lenyomkodták a kezükkel a földet, porhanyósat szórtak rá és eligazították, nehogy meglássák a madarak. A dinnye kb. 20–24 nap alatt kelt ki.

Április 16-ig minden mag a földbe került, aki elkésett, annak később kevesebb dinnyéje termett. Mikor elültették a magokat és teljesen kész voltak, minden munkaeszközt ott kellett letenni, éppen ahol végeztek és lehetett ülni, hogy mindenhol a földön dinnye teremjen. Ha meg véletlenül olyankor zengett az ég az esztendőben először, amikor a dinnyeföldön dolgoztak, bármit kapáltak, akkor nagyokat kellett hempergni a férfiaknak a földön, a nőknek meg úgy kellett ülni, hogy a szoknyájuk jól szétterüljön, hogy olyan nagy dinnyék teremjenek. A dinnyeföld végére tököket ültettek, részben mert ez díszítette a földet, másrészt pedig a dinnyetolvajok így nem tudtak olyan könnyen hozzáférni.

A dinnye fajtái és nevei: *régi kandali*: narancssárga, rickes, gerezdes, nagy növéssű, vastag héjú, *Margit-dinnye*: sima, szép sárgás színű, vékony héjú, édes ízű, *ananász*: apró gerezdű, szép, piros belül, édes, (vagy cukordinnye). *Csereshajú sima*: vékony héjú, cseres mintákkal, nagyon finom ízű. *Turtusz*: zöldes színű és érését a csutája elválása jelentette, belül zöld színű volt, édes ízű. *Görögdinnye*, vagy ahogy a pesti „nagy-cságák” szokták nevezni, vizes vagy magos dinnye. Vékony héjú, szép lila vagy vöröspiros belül, édes ízű. Másik fajta: világosabb héjú vastagabb héjjal és halványabb színű bélével, kicsit édes ízzel. Egész libazöld színű héjú a *téldinnye*, ennek a belseje sárga színű volt, s eltarthaták a padláson szénában egészen novemberig.

A dinnyeföld két szélét hosszában 1 sor krumpli, a föld hosszában közepén pedig két tő sor bab díszítette, olyan volt ez a dinnyeföld, mint a valóságos nagyon szép kert. A későbbi években egy pár szál piros paradicsomot is, és egypár zöldpaprikát is vetettek. Körülbelül egyszerre keltek ki a növények a dinnyeföldön, mert mindent úgy ültettek, hogy együttesen lehessen kapálni. Mikor a dinnye kibújt a földből, és két levélben volt, megtörtént az első kapálás. Nagyon nagy gondot kellett rá fordítani, mert óvni kellett a sérüléstől. Az első kapáláshoz körülbelül 6–7 szálat hagytak meg, a másodiknál 3 szálat és már akkor a tövítől elszedték a régi földet, és a mellette levő helyről jól összekevert földet tettek melléje. Egészen feltöltötték, hogy a növény és a fészek szépen megmaradjon. Harmadik kapálás ugyanígy történt. A negyedik kapáláskor már csak egy tövet vagy esetleg jó távol kettőt hagynak és a tövét most is betöltik, hogy a szél ki ne sodorja. A többi kapálásnál már csak egyet hagynak. A dinnye sok kapálást kíván. Utoljára Margit napján kapálják, ezt már úgy mondják „voltunk margitóni”. Ezután hagyják a földet pihenni, hiszen kezdődik lassan az aratás és a kocsikat meg kell csináltatni a behordásra. A dinnye is közvetlenül az aratás után érik és rossz kocsin nem lehet hordani.

Aratás után a dinnyeföldek kocsira pakolnak vagy kettő *petrence* szalmát és már az otthon kicsépett búza zsupját, kettő ágas fát, négy oszlopnak valót, vastag- és vékonyfélé fákat, meg még a legkisebb lányokat vagy a legöregebb öregapát, és már indultak is a kocsival a dinnyeföldre, hogy ott felállítsák a dinnye-csőz *gujhót*. A gujhó helyét már jó előre körülültették napraforgóval, vagyis *tányérrózsával*. Mert bizony

a dinnyét nemcsak ültetni és kapálni kellett, hanem érésig meg is kellett őrizni. Ez nagyon szép élet volt a sok keserves munka után. Egy-egy dűlőföldön több dinnyeföld és kunyhó volt, és régen csak itt pihenték ki magukat sokan, még a nagylányok és legények vasárnap és ünnepnapon itt találkoztak. Este a kolompot a nyakukba tették és úgy kolompoltak, hogy a dinnyét ne rágiák meg a nyulak – mert a nyúl-rágtá dinnyét nem tudták eladni – és hogy meghallják a legények. A nyulak bejártak a dinnyeföldekre és ezért a gazdák drótot húztak ki a föld szélére, a szegényebbek pedig karókat vertek a földbe és szalma-kötelet csináltak rá drót helyett. Még a hörcsög és az ürge is kárt tett a dinnye héjában, ezeknek maguk készítették ürgefogó vasakat. Édesdinnyét tettek rá és ahogy nyúlt utána az ürge, benne maradt a lába és meg lehetett fogni.

A dinnyecsőzők étele: dinnye, de csak repedt vagy nyúlragott, mert a többi el kellett adni, mert nagyon, de nagyon kellett a pénz. Tűzön krumplit sütöttek, kukoricát, almát, meg háromlábú serpenyőben ürget, hörcsögöt, vagy paprikás krumplit főztek. Volt akinek az édesanyja vitt ebédet, de csak három óra felé, mert először a többi munkásnak vitték ki a határba az ebédet, és csak miután megetette az állatokat, jutott ki a dinnyeföldre. A dinnyecsőzőnek komolyabb dolga is akadt: az érett dinnyéket kellett leszedni, a borzodába rakni, hamvasba (lepedőféle) behordani a kunyhó elébe és a kunyhóba berakni. Közben a bab is megérett a borzodában, azt is ki kellett szedni.

A sárgadinnyének szép sárga már a héja, mikor érett, a zöld belül pedig elválk a csutájáról. A görög-dinnyét fanyelű kés vagy bicska nyelével kopogtatják és ha vastag hangot ad, biztosan érett. A dinnye csu-májánál van egy picike levél, ha az sárgulóban van vagy már száraz, akkor a dinnye már érett. A csutája is szakad, könnyen törik, ha egyet hemperítnek rajta, de az ilyen már túlrett, többnyire apadt árú, de mag-nak nagyon jó, mert a magjai jó feketék, érettek.

Augusztus utolján már felszabadítottuk a dinnyeföldet, hazavittük a dinnyéket, a téli görögöt az is-tállópadlásra tettük és a széna között sokáig elállt úgy, hogy még tördeléskor a kukoricafosztóknak tud-tunk adni. Az apró zöld kisdinnyéket – mindegy volt görög vagy sárga – hordókban besavanyították téli-re, a rosszakat az állatokkal etették meg. A dinnyeszárát és a parajt kikapáltuk a földből és azonnal meg-szántották, hogy hagy pihenjen a föld vetés előtt, mert minden dinnyeföldet vetés előtt kétszer megszánt-tottak. Ebbe a jó porhanyós földben mindig tiszta búzát vetettek. Aratás előtt, mikor végimentek a gaz-dák a dűlőkön, mindenki megállapíthatta, hogy ebben a földben egész biztosan dinnye volt tavaly, azért ilyen szép sárga, nagy kalászu a búza.

Készülődés a piacra

A legnagyobb termelők kb. 150 mázsát tudtak értékesíteni. A megmaradt dinnyéket – nyúl-, ürge-, hörcsögrágott, pókhas dinnyéket a malacokkal etették meg.

Zsámbokon nem vették a dinnyét, ezért lőcsös kocsira szalma közé rakták és úgy vitték a piacra. Sokszor még három napig sem jöttek vissza a piacról különösen Budapest, Gödöllő és vidékéről. Sokszor anynyi pénzt sem kaptak, hogy a vámot és a helypénzt kifutotta volna. Reggel már korán felültek a kocsira és éjszaka 12 órára értek Pestre és vissza. Volt, hogy egész úton éjjel-nappal esett az eső, még a tarisznyában a kenyér vagy a kalács is elázott. Ehen, szomjan tértek haza és nem egyszer pénz nélkül.

Nagyob piacokra vittük a dinnyét, így Isaszegre, Aszódra, Máriabesenyőre, Rákoskeresztúrra, Rákosligetre, Szentmihályra, Rákoscabára, a szomszéd községekbe, Valkóra, Vácszentlászlóra. A piacokon kiáltottuk, hogy dinnyét vegyenek. A dinnyéket kb. 1930-ig mink magunk árúsítottuk, ötösével, egyesével darabszámba, majd később mázsaszámba a kofák vették tőlünk. Később meg azt mondták a csepeli piacon, hogy a nemzeti vállalatnak veszik és az egész kocsival megvették – ezek már a fölszabadulás után voltak.

Persze vannak a dinnyeárúsításról szép emlékek is. Amikor a csepeli piacra elindultunk a reggeli órákban, Dányon a falu végén álló gémeskútnál megittattuk a lovakat. Isaszegen a Meleghegyi-féle beszállónál etettünk és abrakoltunk, majd itattunk, kb. egy óra hosszat pihentünk, és közben levettük a ponyvát a dinnyéről és árultuk is. Pécelen volt egy kis mélyedésben egy jó csepegős artézi kút, itt újra itattunk.

Rákoskeresztúron a Vitéz Hasszán Józsi bácsi vendéglője előtti téren szintén megpihentünk és abrakoltunk, a lovak szénát is kaptak, megittattuk őket, besarokszögeztük a lópatkókat, mert már arra flaszter volt az út és csúsztak a lovak, könnyen elestek volna. Közben mi is megvacsoráztunk, hiszen jó mákos patkót pakolt be a mamánk a tarisznyába. Meg a kocsisaroglyába tettünk olyan repedt, rágott dinnyét, üvegbe vizet, s ahol pihentünk, mindig frisset töltöttünk bele, hogy az úton a szomjunkt enyhítsük.

Ahogy mentünk a csepeli és újpesti piacra már jöttek elébünk a kofák és tíz kocsival is megvették. Éjfélre értünk oda és már hajnal 4 órakor le is mérték, kifizették és mehettünk haza.

A háború után már kijöttek a kofák Zsámbokra is innen vásárolták fel a dinnyét és ők szállították el. Nagyon kapós volt már akkoriban a zsámboki feketeföldi jó édesdinnye. Mikor a piacokon jártunk, mindig megkérdezték, hogy hová valók vagyunk, már szinte vártak bennünket. Mert nálunk különösen jó termő feketeföld van és a dinnye is edesebb és üdítőbb volt mint a homokos talajon, ahol igen könnyen megfomnyadt. (Azt is mondták, hogy a zsámboki görögdinnye jó a tüdőbetegeknek.)

A dinnyéért kapott pénz nem volt sok – de amint az öregeink mondták – sok lyukat be lehetett vele tölteni. Kifizették belőle az adót, ami nagyon fontos volt, és az utolsó fuvarpénzből megvették télire a sőt, a cukrot, a szódát, a szappant és a dohányt, mert télen nem volt munkalehetőség és így nem volt pénz sem. Akik nem termeltek dinnyét, azok a tyúktojás árából teleltek ki.

Lapu Istvánné

Régi zsámboki ház, ma tájház (MTI-fotó)

A honismereti táborok jelentősége¹

Az elmúlt esztendőben a Hazafias Népfront Országos Tanácsa mellett működő Honismereti Munkabizottság két, gyűjtőmozgalmunkat is közelről érintő területen kezdeményezett és végeztetett országos felmérést és helyzetelemzést. Az egyik ezek közül a *honismereti szakkörök számának és helyzetének* számbavételére irányult. E jól előkészített kérdőíves adatgyűjtésből, melyet a megyei honismereti bizottságok közreműködésével eredményesen sikerült megszervezni, alapos, elemző referátum is készült, melyet a Honismereti Bizottság illetékes munkacsoportjában és plenárisan is megvitatott.

A másik felmérés az elmúlt év *honismereti táborainak* számbavételét célozta, megelőzve a Honismereti Bizottságnak ezzel a témakörrel foglalkozó ülését. Ennek folytatása volt az idén tervezett honismereti táborokra vonatkozó teljesebb adatgyűjtés, amely aztán az idei honismereti táborok anyagi feltételeinek javítását szolgáló sikeres központi akció alapja volt. Ez az adatgyűjtés és az anyagi segítség csak első jele annak, hogy mozgalmunk központi vezetősége időszerű és fontos feladatnak tartja a honismereti táborok ügyének az eddiginél erőteljesebb gondozását, a bennük rejlő nevelő lehetőségek még jobb kibontakoztatását.

*

A Honismeret szinte megindulása óta helyt adott az országos és megyei táborok beszámolóinak. Ezzel nemcsak a fontos munkaterület iránti érdeklődést kívánta ébren tartani, hanem az újszerű kezdeményezések és a bevált módszerek terjesztésével jelentősen hozzájárult a honismereti tábori munka kibontakozásához. E beszámolók áttekintéséből érzekelni lehet ugyanis, hogy valóban egy országos honismereti hálózat vagy rendszer kialakulása felé haladtunk az elmúlt másfél évtizedben, de különösen a közelebbi esztendőben. A sok jó, de nem elég széles körben ismert és központilag sem eléggé számon tartott kezdeményezés és eredmény beszédesen tanúsítja mozgalmunk életképességét, kezdeményezőerejét, az időszerű feladatok megoldásában való résztvállalást.

Egy példa a kínálkozó lehetőségekre: mozgalmunknak időszerű kérdése a középiskolákban folyó vagy nem folyó honismereti szakköri tevékenység erősítése. Egy példa arra, milyen lehetőségek kínálóznak az ezzel kapcsolatos kulcsfontosságú kérdések megoldásához a honismereti táborok révén is. A tavalyi táborok említett felméréséből kiderült, hogy az ország megyéinek többségében szerveztek *középiskolai* honismereti tábort, s közöttük olyan megyékben is, ahol az ilyen iskolákban csak nagyon kevés honismereti szakkör működött.

*

A pályázati felkészítésben, de a honismereti munka nevelői feladatainak teljesítésében is alapvető fontosságú országos honismereti táborok létrejöttében jelentős szerep jutott a néprajzi–nyelvjárási ágazatnak, részben a Néprajzi Múzeumból irányított, nagy múltú gyűjtőmozgalmi tevékenység érett

¹ A Gödöllőn, 1983. július 4-én az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők XI. országos találkozóján elhangzott előadást rövidítve közöljük (Szerk.)

tapasztalatai révén, részben pedig annak a sok jó kapcsolatnak és megértő támogatásnak köszönhetően, amit az akkori gyűjtőmozgalom – fegyvertársi viszonyban az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének munkatársaival – a Népfront, a Népművelési (akkor még Népművészeti) Intézet és a KISZ KB részéről élvezett. Ennek az együttműködésnek nevezetes állomásai közül hadd említsem meg az Országos Diáknapokat megelőző keszthelyi Helikoni Ünnepeken kezdeményezett néprajzi–nyelvjárási diák-pályázatot, az együttműködésben mérőföldkőnek számító, nagy sikerű kalocsai Országos Honismereti Diákkonferenciát, az Országos Diáknapok hagyományossá vált ifjúsági néprajzi–nyelvjárási pályázatát. Mindezekről szálak vezetnek a honismereti táborokhoz is.

Külön kell szólnom a sátoraljaújhelyi országos honismereti táborról is, ahol már határozottan kirajzolódott a későbbi honismereti táborokra is általában jellemző és a részt vevő fiatalokra vonzó hatású vonások: a különböző honismereti ágazatokat képviselő szakcsoportrendszer, a szakmailag felkészült és az ifjúsági honismereti munkában is járatos, jól kiválasztott szakcsoportvezetők, a gyűjtés és feldolgozás alapvető módszereit megismertető, a pályázati felkészítést szolgáló terepmunka, a politikai nevelést elményszerűen szolgáló hagyomány: emléktábla-állítás a meg nem jelölt történelmi emlékhelyeken, a nem szokványos módon megrendezett vetélkedők, s természetesen az életkori igényeket kielégítő sokféle érdekes, játékos vonzó élmény – s nem utolsósorban az a támogatás, amelyet a honismereti táborok a párt- és állami szervektől kaptak. A diáktáborok kiváló szakvezetői és szakcsoportvezetői a későbbiekben természetesen új és új kezdeményezéseket, módszereket honosítottak meg táboraikban.

Az országos táborok szakvezetői gárdája nem feltétlenül egyetlen megyéből regrutálódott. Ennek előnyös következménye volt, hogy a máshonnan jött szakvezetők tovább vihették megyéjükbe az országos táborok kiértelt tapasztalatait. Kíváncsú megkérdezni azt a „hagyományt”, hogy az országos táborok lehetőleg minden alkalommal más-más megyébe kerüljenek, hiszen jól tudjuk, milyen lendületet adhat egy-egy megye honismereti munkájának az ott rendezett országos tábor (persze, ez meghívás kérdése is), s ilyen módon a tábor résztvevői számára ez egyúttal „honismereti országjárás”, új vidékek és emberek megismerésének lehetősége.

*

A megyei honismereti táborok jelentősége főképp abban áll, hogy megsokszorozzák azoknak a fiataloknak a számát, akik élvezhetik a jól vezetett honismereti táborok vonzó élményeket adó, szakmai és baráti kapcsolatokat teremtő, évközi tevékenységre is ösztönző hatását. Az ismétlődő táborok résztvevőinek továbbgondozása, együtt tartása külön figyelmet érdemlő feladat. Egyes megyékben már keresik – vagy már meg is találták – ennek útját-módját.

Eddig a középiszkolás korú ifjúság honismereti táborairól esett szó. A középiszkolás-táborok, és egyáltalán a középiszkolákban folyó honismereti szakköri tevékenység erősítése – nem lehet elégszer hangsúlyozni – ma a honismereti munka jövőjének egyik kulcskérdése. Természetesen a szakmunkástanulók-intézetekben folyó munkái is, amelyekben a szakköri felmérés tanulságai szerint – igen jelentős a honismereti tevékenység iránti érdeklődés. Nem szükséges külön magyarázni, hogy ennek milyen nagy a jelentősége. Éppen ezért kíváncsú, hogy az idej honismereti táborok lezajlása után, az eredmények és tapasztalatok olyannyira szükséges értékelésénél ez a kérdés külön figyelmet kapjon.

*

De térjünk rá az úttörő-korosztály honismereti táboraira! A Honismeretben több esetben is olvashattuk, milyen eleven, színes és nagyarányú honismereti tevékenység folyik a lelkes vezetők által irányított kisközösségekben. Éppen ezért rendkívül jelentős kezdeményezés a Csillebérti Nagytáborban már négy alkalommal megrendezett Országos Úttörő Népművészeti Tábor. (A legutóbbiról a Honismeret 1982. 6. számában olvashattunk beszámolót.) Rendkívül sokatmondó, hogy ennek az ezernél több résztvevővel rendezett tábornak mégsem volt „nagyüzemi” jellege. A tábor jól kiértelt, sajátos koncepciója, altábori rendszere, jól felkészült vezetői gárdája révén sikerült a gyermekek aktivitását figyelembe vevő programot és módszert kialakítani.

Nagy lépés történt egy olyan vezetők táborának kialakítása felé, melynek hatására ez a gárda – természetesen kisebb méretekben – sok tekintetben egységes szemlélettel és alapos felkészültséggel és a helyi adottságokhoz alkalmazkodva szervezhet, vezethet az országos táborhoz hasonló jellegű megyei vagy annál kisebb, területi táborokat.

A legfontosabbnak látszik előttem a táborszervezési, táborvezetői tapasztalatok összegyűjtésének és kicserélésének központi segítséggel való megvalósítása, beleértve ebbe az idej honismereti táborok összesített, elemző értékelését, a közvetlen táborvezetői tapasztalatcserét (vagy tapasztalatcserét), a régebbi országos és megyei táborok adatainak, tapasztalatainak felkutatását és tanulmányoszerű feldolgozását is.

Igen fontos lenne megvizsgálni azt is, mit lehetne a középiszkolai táborok szervezésénél, vezetésénél alkalmazni, elsősorban a vezetői gárda felkészítésének megoldására, továbbá az évközi szakköri tevékenységet ösztönző újszerű tábori pályázati feltételek kidolgozására gondolva (figyelembe véve esetleg a megyei táborok ajánlásait az országos táborban való részvételt illetően).

Morvay Péter

Néphagyományra való nevelés a kecskeméti Játszóházban

Több éve foglalkozom néprajzi gyűjtőmunkával. Az eddigi eredményeket tudományos diákköri dolgozatok, szakdolgozat és egy egyetemi évkönyvben megjelent cikk foglalják össze.¹ Különös figyelmet édesapám szülőfalujának Csikmenaság (Armási) ünnepeire fordítottam. Az elmélet mellett gyakorlati tapasztalatot szereztem faragásból, himzésből, valamint néptáncból. Mindezek hasznosítására és továbbadására kaptam lehetőséget a kecskeméti Katona József Megyei Könyvtárban, jelenlegi munkahelyemen. Annak a Kodály Zoltán Ének-Zenei Általános Iskola, Gimnázium és Szakközépiskola napközis csoportjának a munkájához kapcsolódtam, amellyel a könyvtár szoros együttműködésben dolgozik. A gyerekek, akikkel azóta jó barátságban vagyunk, második osztályosok, 7–8 évesek. Napközis nevelőjük Rajz Istváné, aki segítségével, együttműködése nélkül nem érthettünk volna el eredményeket, mert mindössze két hétben egyszer találkozunk. Mivel foglalkozásainkhoz szabad térre, játéklehetőségre volt szükségünk, ezért örültünk annak, hogy a Szókraténusz Játszóházban tarthatjuk meg összejöveteleinket. A foglalkozások közötti időben, a szabadidős programokban újrajátszák a játékokat, mondókákat, énekeket a dalokat, táncolnak, és így válhat folyamatossá közös munkánk. Számomra az jelenti az igazi visszajelzést, amikor már önállóan, irányítás nélkül alkalmazzák a Játszóházban tanultakat.

Az októbertől márciusig megtartott foglalkozásokat két nagy csoportba sorolhatjuk: 1. átfogó, inkább elméleti ismeretek Erdélyről, 2. jeles napi ünnepek (ismeretek, megjelenítés).

Az első csoportba tartozó foglalkozások célja elsősorban az érdeklődés felkeltése, alapvető ismeretek átadása volt. Legelső összejövetelünkön Erdély népművészetéből adtam ízelítőt. Diaképek, fényképek és eredeti tárgyak bemutatásával tettük érdekesebbé, szívesebbé a beszélgetést. Székely kapukkal, szőttesekkel, használati tárgyakkal (mángorló, sulykoló, kapatisztító, sótartó, törülközőtartó) ismerkedtek meg tanulóink. A következő alkalommal népviseleteket (méri, csángó, csikmenasági) mutattunk be, köztük eredeti darabokat is, ami nagy élmény volt, hiszen a kezükbe vehették, megforgathatták, közelről megnézhatték. Ekkor az ünnepekről is beszélgettünk. A foglalkozást szögyűjtéssel fejeztük be, ami bebizonyította, hogy mennyi mindent megjegyeztek a gyerekek. Ezt a módszert azóta is szívesen alkalmazzuk, mert az a tapasztalatunk, hogy egy-egy szóhoz a történetet is hamarabb megjegyzik. Az első nagy egység utolsó foglalkozásán a jeles napokról beszélgettünk (karácsony, farsang, húsvét). Részletesen a karácsonyt jártuk körül. Szó volt a betlehemezésről, karácsonyi köszöntőkről, ajándékozásról. Egy népdal megtanulásával régi magyar szavakkal ismerkedtek meg a gyerekek. Nagyon tetszett nekik, hogy „lefordíthatják mai magyarrá” a fülüknek idegenül csengő szavakat. A felhasznált népdal szövege a következő:

Mikor kicsi jányka vótam,
Mikor kicsi jányka vótam
Édes Gergelem, kedves Gergelem.

Zabaratni járogattam,
Zabaratni járogattam
Édes Gergelem, kedves Gergelem.

Gergel sültült a gerlicsben,
Gergel sültült a gerlicsben
Édes Gergelem, kedves Gergelem

¹ Báránkyás Csikmenaságon (TDK Eger, 1979.) Egy vidám ballada keletkezéstörténetéhez (Néprajzi Diákkör, Szeged, 1980.) Csikmenaság családi és naptári ünnepei (szakdolgozat, Szeged, 1982.) A pártában maradt vénlány siralma farsangkor (Néprajz és Nyelvtudomány, XXIV–XXV. 364–374 old. 1980–1981. Szeged)

Ezzel a népdallal tehát megkezdjük az erdélyi magyar nyelvjárással való ismerkedésünket, jóllehet, egyszer sem mondtuk ki azt a szót, hogy nyelvjárás vagy nyelvtörténet.

Mindhárom összejövetelünknek csak első részében beszélgettünk. 7–8 éves gyermekekről lévén szó, figyelembe kell vennünk teljesítőképességüket, figyelmüket és mozgásigényüket. Így együttléteink jelentős részét a közös táncok töltötték ki. Sajátos kis „táncházat” alakítottunk ki magunknak. Minden foglalkozás második felét néptánclépések tanulására, közös táncolásra fordítjuk. Az első alkalmakkor még idegenkedő, visszahúzódo gyermekeket Rajz Jánosné külön körbe állította, foglalkozott velük, bátorította őket. Ennek köszönhetően a harmadik összejövetelen már mindenki szeretett volna együtt táncolni. Senkit nem erőltettünk, akinek nem volt kedve, annak más elfoglaltságot kerestünk (pl. rajz az adott témához kapcsolódóan.) Utóbb már igen ritka az ilyen külön munka, ráéreztek a gyermekek a közös játék, a közös tánc ízére. Természetesen ehhez az is kellett, hogy néhány alaplépést jól elsajátítsanak, és ha kedvük van, maguk is táncolhassanak.

A második csoporthoz tartozó foglalkozásokat januártól kezdtük meg. Továbblepve az elméleten, megpróbáltuk aktívabbá tenni az eddigi ismereteket. Célunk, hogy a gyermekek saját élményként éljék át a jeles napok ünnepeit.

Az év első nagy ünnepköre a farsang, ezt négy foglalkozásban dolgoztuk fel. Ezúttal ennek tematikáját, módszereit szeretném bemutatni.

1. foglalkozás. Összejövetelünket beszélgetéssel indítottuk. Meséltem a csíkmenasági farsangról. A tájszavak jelentését mindig közösen értelmeztük. A *farsangfarka* szó jelentését önállóan megfejtették, ti. hogy valaminek (itt a farsangnak) a vége. A *farsangtemetés* szokását én mondtam el. Az ilyenkor legfontosabb ételt, a *kürtöskalácsot* többen ismerték, így fényképek segítségével ezt is felismerték. Csíkmenaságon farsangkor *hatfogósos táncot* táncolnak. Ennél a kifejezésnél is hamar rájöttek a jelző valódi jelentésére: hat alkalommal való tánc. A motiválás lehetőségét itt ki tudtam használni, mert biztattam őket, hogy igyekezzenek úgy megtanulni táncolni, hogy a mi farsangi mulatságunkon eltáncolhassák a hatfogósos táncot. Megtanultuk azt is, hogy e táncalkalmak közül az első a *próbátánc*, majd a *szénátánc* következik, a legutolsó pedig a *széptánc*. A szénátánc jelentéséhez érdekes variációkat mondtak: szénát táncoltak körül, szénán táncoltak. Eredeti jelentését aztán megtanulták: a fiatalok „szénát kódultak”, eladták és az árából fizették ki a zenészeket. Széptáncnak pedig azért nevezték az utolsó alkalmat, mert akkor mindenki ünnepelőbe öltözött, népviseletet vettek fel, és úgy mentek a mulatságba.

Ezt követően egy mondókát tanultunk meg, hogy ki tudja számolni a Virágnevezés játék résztvevőit. A macskának gyöngy a lába,
Azon megyen Moduvába.²

Ezzel kapcsolatban utaltam a csángókra, a Moldvában élő magyarokra, akiknek a népviseletét már korábban megismertük.

Ezek után nem maradt más hátra, megtanulhattuk a Virágnevezés c. játékot.³ Párbeszédes–kitalálós játék. Gazda Klára elemzése szerint eredete a középkorba nyúlik vissza. Akkor a vallás ellen vétkezőket vesszőfútra ítélték. „Az egykori büntetés a gyermekjáték magva”.⁴ A játék leírását Gazda Klárától idézem.

„Hat-tizennégy éves leánykák játsszák, télen-nyáron, kint és bent. Számuk nyolc-tizenkettő. A gyermekek egymás mellett vonalban vagy félkörben sorakoznak. Szemben áll velük a kertész: távolabb kétoldalt helyezkedik el az angyal, illetve az ördög. A kertész a gyermekeknek egy-egy virágnevet sug. Megérkezik az ördög, és így beszélget a kertésszel:

- Bum, bum, bum!
- Ki van kinn?
- Ördög.
- Mit keres?
- Virágot.
- Milyen virágot?

Az ördög megnevez egy virágot. Ha van olyan a játékosok közt, az vele megy, ha nincs, a kertész így válaszol:

- Kiszáradt a kertemből.

Az ördög elmegy, helyette az angyal jön, aki így köszönt be:

- Cin, cin, cin!

A párbeszéd folytatása az előbbivel azonos. Ha az angyal olyan virágnevet mond, aminek van gazdája, azt magával viszi. Így folytatódik a játék tovább, míg a kertésznek egyetlen virágja sem marad.

Ezután az angyal és az ördög egymással szembeállnak, két kinyújtott kezükkel összefogóznak, sorra maguk közé veszik a játékosokat és megszállják, azaz jobbra-balra lengetik, s mondják:

² *Gazda Klára*: Gyermekvilág Eszterneken. Kriterion, 1980. 251–317. számú játékok

³ *Gazda Klára*: 1980. 595. számú játék

⁴ *Gazda Klára*: 1980. 324. old.

– Gyír szita, gyakor szita . . . Menj bé a mennyországba! (Vagy)

– Gyír szita, gyakor szita . . . Menj bé a pokolba!

Szitálás közben ugyanis a szitalók grimaszkodással próbálják megnevetetni a közepén állót. Ha az mégis komoly marad, megérdemli a mennyországot.

Ezután a megszítalt angyalok egyik oldalt, az ördögök velük szemben, félkör alakban felállnak. A két csoport elkülönülése után az angyalok még két csoportba oszlanak, és egymással szemben, kb. 1 m-nyi folyosót hagyva, hosszú sorban letérdelnek. Az ördögök ezen a keskeny folyosón háromszor végigszaladnak, míg az angyalok, ahol csak érik, kezükkel supákolják őket.⁵

A mi játékunk annyiban tér el ettől, hogy nem 8–10 gyermek vesz benne részt, hanem az egész csoport (28 tanuló). Ezt úgy oldottuk meg, hogy a tanult mondókéval kiszámolják a résztvevőket (10 virágot, kertet, angyalt, ördögöt), s a többiek két csoportot alkotnak, és segítenek az ördögnek, illetve az angyalnak virágokat kérni. Így elkerülhető, hogy bárki is unatkozzék. A játék megtanulása nagy örömet szerzett, igen jókedvűek lettek a gyerekek. Így nem volt nehéz a hangulatot megtartani: éneket tanultunk, egy csikmenasági farsangi éneket.

Megdöglött a bíró lova
Nyúzza meg a bíró magá.
Jó lesz a bőre csizmának
A bíróné nagyságának.

A négy lába kocsonyának
A bíró úr családjának.
Jó lesz a bőre csizmának
A bíróné nagyságának.⁶

A dalt háromszori eléneklés után már tudták is. A játék, ének után jólesett mindannyiunknak táncolni. Ezen a foglalkozáson a reggőcsárdást tanultuk meg. A foglalkozás végén rövid szógyűjtéssel összefoglaltuk tudásunkat, amit a farsangról aznap meséltem.

2. foglalkozás. Közösen elénekeltük a múlt alkalommal tanult, Megdöglött a bíró lova kezdetű farsangi éneket. Folytattuk egy új népdal megtanulásával, amit szintén farsangkor énekeltek régen a menaságiak.

Arra ügyelj, öregasszony,
Hogy az ördög el ne kapjon.
Biharbőrbe ötöztessen,
Pokolba *bédöcög*tessen.

Ez a népdal kettős funkciót töltött be: egyrészt bővítette a farsangról megismerhető adatok sorát, másrészt a nyelvjárási szavak felismertetése kapcsolódott az előző évben tanultakhoz. Eddigi ismereteinket úgy bővítettük ki, hogy a farsangi témával kapcsolatos fényképeket mutattam a gyermekeknek. Ehhez néprajzi témájú szakkönyveket használtam fel.⁷ Ezen a ponton össze tudtuk kapcsolni foglalkozásainkat a gyermekek könyvtárlátogatásával, ugyanis minden héten egy délelőttöt a megyei könyvtár gyermekkönyvtárában töltenek. Ez időben – sok más mellett – a mi témánkhoz kapcsolódó könyveket nézegettek, olvastak. Így a szakirodalomból ismerték meg a farsang szó jelentését, és az Égig érő fa c. mese alapján nyelvjárási szavakat tanultak. Ezek csak kiragadott példák, ennél sokkal bővebbek, kiterjedtebbek a foglalkozások közötti kapcsolatok.

A fényképek alapján történt megbeszélést mondóka tanulásával folytattuk:

Kőkerthe ugoroka
Rákapott a vadróka.
Hadd el róka megleslek,
Szeredáig kergetlek.⁸

Megbeszéltük – egy korabeli térkép alapján –, hogy *Csikszereda* egy erdélyi város, de a *szereda* szó a szerda nap nevét is jelentheti.

Újabb éneket tanultunk, hogy egy játékot el tudjunk játszani: Beültettem kiskertemet . . . Ez napjainkban is közismert játék, azért tanítottuk meg, mert témája alapján kapcsolható az előzőhöz. Miután ezt megbeszéltük a gyerekekkel, megtanultuk a játékot. Ennek közlését nem tartom fontosnak, mert közismert futó-kergető játék.

A foglalkozás második felében ismét táncoltunk. Ekkor a *rida lépést* tanultuk meg. Nagy körbe álltunk, először a szabályos kézfogást alakítottuk ki (jobb kéz felül, bal kéz alul), majd gyakoroltuk a lépést. Hamar feltehetjük a magnókazettát, mert gyorsan ráéreztek a lépésre. Ez a kislányoknak könnyebben

⁵ *Gazda Klára*: 1980. 324–325. old.

⁶ A dal saját gyűjtéseim között szerepel, Csikmenaság, 1980. Adatközlő: Adorján Péterné szül. Jakab Karolina, 1926.

⁷ Pl. *Balassa-Ortutay*: Magyar néprajz, Corvina 1979. – A magyarság néprajza (sajtó alá rendezte Czákó Elemér. Bp., 1937.).

⁸ *Gazda Klára*: 1980. 274. számú játék

ment, szívesebben is csinálták. A foglalkozás végén rövid bemutatót tartottak, kinek hogy megy a tánc. Ekkor már párosával táncoltak. A legügyesebbek gyöngyöt kaptak (a gyöngy a napközi foglalkozások „piros pontja”). Természetesen nemcsak a táncosokat jutalmaztuk gyönggyel, hanem a beszélgetés során ügyesen bekapcsolódó gyermekeket is.

Minden új témánál tudatosítottuk velük, hogy a mondókákat, dalokat, játékokat, táncokat a február végi közös farsangunkra tanuljuk.

3. foglalkozás. Beszélgetéssel kezdünk, összefoglaljuk eddigi ismereteinket (hatfogásos tánc: próbatánc, szénatánc, széptánc, farsangfarka, szénakódulás). Kibővítettük azzal, hogy farsangkor *ördögollóval* vonulnak fel, és hamuval teli zacskóból mindenkit bekormoznak. Ezt követően elénekeltük eddig tanult dalainkat, majd újabb játékot tanultunk. Ez szintén Gazda Klára monográfiájában olvasható, neve: Posztózás. „Az első világháború előtt játszott versenyszerű fugó-kergető körjáték. . . . Korcsoportonként elkülönülten tízen-húszan játszották. A játékosok kézfogás nélkül arccal befelé néző kettős kört alkottak. Belül guggoltak a posztók, kívül álltak a kezüket a posztók vállára tevő gazdák. A kör közepén helyezkedett el a bíró. A bíró az egyik gazdához közeledve megkérdezte:

– Hogy a posztó, komámasszony?

A gazda azt felelte:

– Egy pénz, két futás.

– Három kenyérdagasztás.

Erre a bíró és a gazda egymással ellentétes irányban egyszer vagy kétszer szaladva megkerülte a kört. Amelyikük hamarabb érkezett vissza, beállt a gazda helyére, a másik viszont bíró lett.”⁹

Mielőtt eljátszottuk volna, kértük a gyerekeket, hogy figyeljék meg, miben hasonlít és miben tér el az eddig tanult játékoktól. A játék végén aztán megbeszéltük, hogy:

– párbeszédes, mint a Virágnevezés,

– versenyezni kell, mint a Beültettem kiskertemet címűben;

– ez szöveges, az előző énekelt;

– ebben posztók és bíró szerepelnek, az előzőekben virágok, gazdák és ördög, angyal (a két utóbbi csak a Virágnevezésben);

– ebben a játékban a mondóka egyik sorát lehet változtatni, a többiben nem (egy pénz, két futás, egy pénz, egy futás, két pénz, egy futás . . .).

Ezek után ismét tánc következett. Most inkább „fiús” lépést tanultunk, hogy a fiúk előző alkalomkori sikertelenségét feledtessük. Hamarabb meg is tanulták a bokázót, mint a ridát, és nagyobb kedvvel táncoltak. Azért a lányok sem maradtak le, ügyesen bokáztak. Gyorsan megtanulták az új lépést, úgyhogy maradt időnk feleleveníteni mindazt, amit eddig tanultunk. Körben állva, párosan, kinek hogy tetszett, táncolhattak. A foglalkozás végén már nem is szoltunk bele, hogy milyen lépést táncoljanak, csak szolt a zene. Még szólótáncosunk is akadt, aki a kör közepén a többiektől függetlenül táncolt.

Úgy váltunk el egymástól, hogy jól készüljenek a következő találkozásunkra, mert mindazt, amit eddig tanultunk, el fogjuk játszani, énekelni, táncolni.

4. foglalkozás. FARSANG

Ünnepi összefüggésünket közös énekléssel indítottuk. Elénekeltek a két farsangi dalunkat: Megdöglött a bíró lova, Arra ügyelj öregasszony. Ezután arra kértem a gyerekeket, ha van kedvük velem játszani, akkor csukják be a szemüket, mert képzeletben elutazunk Erdélybe. Elénekeltem nekik a Repülj madár, repülj kezdetű népdalt.

Repülj madár, repülj,

Ménaságra repülj.

Édes galambomnak

Gyenge vállára ülj.

Ha kérdi, hol vagyok,

Mondjad, hogy rab vagyok.

Szerelm tömlőcben

Talpig vasban vagyok.

Megérkezvén, a *farsangfarkának* az eljátszására hívtam a gyermekeket. Első napunk a vasárnap volt, amikor *próbatáncot* táncoltunk. Ekkor minden eddig tanult lépést eljártunk, kipróbálva, hogy tudják-e. Szólt a zene, egymás után – megbeszélés alapján – közösen táncolták el a rezgőcsárdást, a ridát, a bokázót. A farsangi mulatságon a gyermekek régen is sokat játszottak, miért ne játszanánk mi is – kérdeztem tőlük. Megszavazták, hogy elsőként a Virágnevezést játsszuk el. Itt már teljesen önállóak voltak, maguk számolták ki a résztvevőket, adtak nevet a tíz virágnak és játszottak. Mi csak „bírák” voltunk, hogy ki állta a nevetetést, kiből lehet angyal. A játéknak végére érve mondtam, hogy már nagyon eltelt az idő, ideje lenne aludni téni. Játékos kedvükben voltak, értették, hogy mire gondolok, egymás ölébe hajtották fejüket, és úgy tettek, mintha aludnának. Közben alátót énekeltem:

⁹ *Gazda Klára*: 1980. 318–319 old.

Beli, buba, beli, beli
Kutyasággal vagy te teli.
Beli, buba, beli, beli.
Hamissággal vagy te teli.

Beli, buba, nincsen papa,
Mert elvitte a kiskutya,
Beli, buba, párnára.
Kicsi kutya szalmára.

Ezt az altatót még nem hallották, nagyon tetszett nekik, néha fel-felnéztek és nevettek. Ettől még jobb hangulat lett. Kértem, hogy „ébredjenek fel”. Lassan felültek, jókat nyújtózkodtak, „felébredtek”.

A hétfői napot *szénakódulással* kezdtük. Egy nyaláb szénát vittem a terembe, és kértem, hogy néhány bátor ember jöjjön el hozzám, és próbáljon tőlem szénát *kódolni*. Öten jöttek, s rövid tanakodás után elkezdtek: lovuk van és annak kellene a széna. Tudják, hogy nekem van, ezért jöttek hozzám. Rövid beszélgetés után kiderült, hogy nemcsak a lónak kellene, hanem a farsangi mulatsághoz. Ekkor meg is kapták a szénát, amit a Játzóház kör alakú termének közepére tettünk. Megszólt a csárdás, kört alakítottunk, és kezdődhetett a széna körbetáncolása. Azért néha-néha belerúgtak, nehogy együtt maradjon a nyaláb. A *szénatánc* végén maradt a kör, mert újabb játék következett: Beültettem kiskertemet... Ismét a széna körül folyt a játék. Érdekes hangulatot kölcsönzött a széna „ottléte”, illata, a hangulat egyre fokozódott, önfeledten tudtak játszani. Ennek a játéknak is vége lett, mint ahogy a napnak – mondtam én. Most már tudták a gyermekek, hogy mi következik, maguktól „lefeleküdtek”, „aludtak”, miközben énekeltem az altatót. Itt már éreztem, hogy kell egy kis szünet (erre volt jó az „alvás”), mert nagyon felélénkültek, s kicsit vissza kellett fogni őket.

A harmadik napot játékkal kezdtük. A Posztózást is a széna körül játszották el. Most is maguk választották ki a párokat és a gazdát. Ezután következett a *széptánc*, amivel eltemettük a farsangot. Mindenki kedve szerint párba állt és a zenének megfelelően táncolt. Ez a tánc sikerült a legkevésbé, mert már annyira felfokozott volt a hangulat, hogy nemigen figyelték a zenét. Annyira pedig nem tudnak még táncolni, hogy ne kellene figyelniük a ritmust, a lépést. De ettől eltekintve jól szórakoztak. Végül a széna köré telepedve elénekeltek farsangi dalainkat.

Most jött az első meglepetés: édesapám elkészítette a csikmenasági *ördögollót*, amit bevittem a gyermekeknek. Ez egy ollóhoz hasonlító, ördögűző szerszám. A kézben levő végét ha összenyomjuk, a másik fele hosszan előrenyúlik, amitől a szemben álló megijed. Közben csattog, ahogy összeütogetjük. Körbecsattogtattam mindenki előtt, ami igen tetszett a „farsangolóknak”. A mi játékunkban ez a jelenet azért maradt a végére (eltérve az eredeti formától), mert meglepetésnek szántam, és nem akartam az önálló játékaikat megzavarni. Szerencsésebbnek is tűnt ez a változat, mert meg kellett várni, hogy elcsituljanak, annyira tetszett nekik az ördögolló. Miután elcsendesedtek, ezt kérdeztem:

– Gyerekek, énekelünk, játszottunk, táncoltunk már ezen a farsangon. Mi az, amit még nem csináltunk?

Több helyről is jött válasz:

- Nem ettünk!
- Erdélyben mi a jellegzetes farsangi étel?
- A körtőskalács!

Ekkor bevittem az édesanyám által faragott fateknőben nyolc körtőskalácsot. Előző nap ugyanis magam is megtanultam sütni. Így aztán körtőskalácsévéssel fejeződött be a kecskeméti Szórakáténuszban a farsang.

Czinegéné Károly Anna

Új mozgalom kezdetei

Hazánkban több mint fél évezredes hagyománya van a *céhek* életének: az Árpádok által behívott hospesektől egészen századunk 30-as éveig megtaláljuk oklevélbeli és tárgyi emlékeit. E kézművesszervezetek többsége a felszabadult legényektől megkövetelte a *vándorlást*. A *legénynek* más városokba, sőt külső országokba is el kellett mennie dolgozni, hogy szakmai tudását gyarapítsa, és látókörét bővítse. A vándorlás intézménye volt az az állandó, friss, éltető vérkeringés, amely az európai céhrendszert minden külön központi szervezés vagy irányítás nélkül hosszú évszázadokon keresztül szorosan összetartotta. A vándorlegények nemcsak szakmai ismereteket szereztek, hanem új technikai eljárásokat, új mesterfogásokat is tanultak, nyelvismeretre tettek szert, világot láttak. Így hazatérésük után gazdag tapasztalataikat hazájukban, szülővárosukban eredményesen gyümölcsoztathették. A mesterlegények vándorlásában nem nehéz felfedezni a mai szakmai tanulmányutak, sőt a legmodernebb értelemben vett *nemzetközi turizmus* korai előfutárait.

A mintegy 40–50 ezer önkéntes országjáró múzeumbarátot tömörítő *Tájak–Korok–Múzeumok* mozgalom szervezői a néhány éve folyó jelvénytörzsi akció sikerén felbuzdulva, ez év tavaszán új játékként rukkoltak elő.¹ Azok, akik az előző játékban aranyjelvényt szereztek, bizonyítva ezáltal átlagon felüli érdeklődésüket, most egy-egy általuk kiválasztott témakörben vagy földrajzi területen mélyíthetik el ismereteiket, s adhatnak számot erről. A játékban felelevenítik a céhes iparosok számára egykor előírt vándorlási hagyományt.

A vándorló *tíz főcéh* témáiból választhatja ki a résztémát: *mesterségét*, amit megismerni kíván. A mozgalom tíz főcéhe a következő: 1. Természet- és tájismereti főcéh. 2. Régészeti korok főcéhe. 3. Műemléki főcéh. 4. Néprajzi főcéh. 5. Képző- és iparművészeti főcéh. 6. Irodalmi, zenei, színházi főcéh. 7. Technika-, ipar-, és agrártörténeti főcéh. 8. Történelmi emlékek, emlékhelyek főcéhe. 9. Szülőföldem, szülőfalum, szülőházam főcéhe. 10. Vegyes főcéh.

Valamennyi főcéh tíz témakört ölel fel. A jelentkező a kiválasztott témát, az ehhez tartozó vándorlási útvonalat, azok állomásait egyénileg határozza meg, s megküldi a *Tájak–Korok–Múzeumok* (továbbiakban: TKM) szervező bizottságához az erről szóló *vállalási levelet*. A szervező bizottság a vállalási levél alapján kiállítja a *vándorkönyvet*. Feltünteteti benne a vándorlónak a TKM-mozgalomban eddig elért eredményeit, vállalását, felhatalmazza tulajdonosát folyamodhassék a közgyűjteményekhez (múzeum, levéltár, könyvtár stb.) és másokhoz. A vándorkönyv egyidejűleg ingyenes múzeumlátogatási igazolvány is.

A vándorlónak arra kell törekednie, hogy meghatározott időn belül az *önművelés* minden ágának lehetőségeit igénybe véve, választott témáját (*mesterségét*) megismerje, ennek bizonyítékait, eredményeit vándorkönyvébe bejegyezze, bejegyeztesse. Mint az egykori kézművesek, napjaink vándora is először *inas*ként kell végigjárja útjának állomásait. A mozgalom inasideje fél év. E fokozat értékelésekor elismerést nyer a TKM-klubokban, a múzeumbarát körökben, *honismereti*, természetjáró vagy iskolai stb. közösségekben végzett munka is. Akik egy-egy azonos témakör feldolgozásával foglalkoznak, az *inas felszabadításakor* egy-egy céh tagjaivá válnak. Számukra a szervezők lehetőséget biztosítanak arra, hogy egymásról tudjanak, alkalmanként találkozhassanak, tapasztalataikat kicserélhessék, tudásukat összemérhessék és egymást segíthessék, *céhbeli közösséget* alkothassanak.

Inasideje lejártával a vándor *legénnyé* válik, melynek feltételeit újabb fél év alatt teljesítheti. Az inasfokozat idején megkezdett szakterületén további kutatásokat végez, dokumentumokat gyűjt. Feladatává teszik azt is, hogy *vállaljon védnökséget* egy-egy nemzeti értékünk megőrzése felett, vegyen részt valamely műemlék, természetvédelmi terület, történelmi emlékhely gondozásában. Vándorlása e szakaszában már önkéntes idegenvezetője, házigazdája arra vándorló társainak. Ha a vándorló az inasság, majd a legénység feltételeinek eleget tett, vándorkönyve mellett újabb vállalási levelet juttathat el a szervezőbizottsághoz, melyben jelzi, kíván-e *mesterré* válni, s ehhez milyen feladatokat választ.

A legényvándorlás feltételeinek a vándorkönyvben igazolt teljesítése után a felszabadított legénynek, hogy mesterré válhasson, *remekelnie kell*. A remek nem más, mint a választott téma írásban, képben vagy tárgy formájában való feldolgozása, a megszerzett ismeretek összegzése. A legény a mesterremekre háromféle javaslatot tehet, melyek közül a szervező bizottság szakértői választják ki az elkészítendőket. A remek tartalmazhat külföldön megszerzett ismereteket is. Remeklésére a mesterjelölt ismét fél éves határidőt kap. Ezen belül legkevesebb 20 órányi társadalmi munkát is igazolnia kell, amellyel múltunk és jelenünk értékeinek óvását, őrzését segíti. Valamely TKM-klub keretében, továbbá főcéhében önálló feladatok teljesítését is számon kéri. Remekét a vándorkönyvvel együtt szakemberek bírálják el, s ha elfogadják, kiállítják számára a *mesterlevelet*.

A vándorkönyv-játék nem fejeződik be egy-egy mesterség valamely fokozatainak megszervezésével. (Ha a választott téma nem bizonyul megfelelőnek, az inas választhat más mesterséget: új vándorkönyvet válthat ki.) A játék folytatható, és a remeklés ideje alatt már egy további mesterség is kiválasztható.

Mivel a vándorkönyvet nemcsak egyének, hanem családok, iskolai vagy munkahelyi kollektívák is kiválthatják, az új mozgalom feltehetően ismét tömegeket fog megmozgatni. Önkéntes, közösségformáló és a szülőháza szeretetére nevelő jellege miatt a Honismeret olvasóinak is érdemes odafigyelnük e testvérmozgalom várható eredményeire.

Székely András Bertalan

¹ A hagyományos játékforma eredményeiről legutóbb Lénárt Judit számolt be, ld. Honismeret, 1983., 2. sz. 8–9. old. (Szerk.)

A zuglói helytörténeti hangtár

A Hazafias Népfront zuglói honismereti bizottsága a XIV. kerület történetével kapcsolatos tárgyi emlékek kiadványok, dokumentumok, fényképek és diák gyűjtése mellett újabban helytörténeti hangtár alapításába, gyarapításába is belefogott. Magnóra veszik a kerület közéleti szereplőinek, hely- és üzemtörténezeinek emlékezeit.

Az első tekercsek egyikén szót kapott *Varga Gyula*, aki a felszabadulás utáni időkben hosszú évekig a zuglói tanács élén állt. Jelentős munkásmozgalmi múltjáról beszámolva a személyes élmény közvetlenségével szólott a Tanácsköztársaság honvédó harcairól, az ellenforradalmárok elleni küzdeleméről.

Schwott Lajos, a Ludas Matyi karikaturistája azért került a hangtárban megszólaltatandók listájára, mert ő gyűjtötte össze a Telefongyár üzemtörténetéi segítségével a gyár múltjához fűződő iratokat, műszaki dokumentumokat, a régi gyártmányok ipartörténeti jelentőségű darabjait, a gyári munkásdinasztiák házi „levéltárának” értékeit. Érdekes mondanivalója volt a kerület irodalmárjaival kapcsolatos emlékeiről, a „Ludas” alapításának részleteiről is.

A kerületben élt proletárköltő, *Kilián György* harcostársa és életrajzírója, *Lukács Imre* személyesen már nem tudott megszólalni a hangtár számára, övegye emlékezett meg küzdelmes életéről, a forradalmi verseiért a Horthy-rendszer idején elszennvedett börtönbüntetéseiéről, a zuglói ifjúság munkások körében végzett kulturális munkájáról. Ruttkai Ottó Jászai- és SZOT-díjas színművész szavalja a felvételen Lukács Imre Zuglóról szóló költeményét, s helyet kapott az anyagban a Szalmás-kórus előadásában a költő egyik megzenésített munkásmozgalmi indulójának hanglemzfelvétele is.

A Városliget múltjáról a szemtanú hitelességével számolt be *Láng Ferenc*, aki együtt nőtt fel az új és új szórakoztató üzemekkel bővülő vurstlival, lévén egy mutatványos család leszármazottja, akinek szülei és rokonai hírneves városligeti emberek voltak.

Legutóbb *Szabó Bendegúz* nyugdíjas mérnöknek, a zuglói helytörténeti kutatás jeles művelőjének megszólaltatásával gyarapították a hangtárat. Szabó azért is foglalkozik oly szeretettel a kerület iskolatörténetével, mert mindkét szülője pedagógus volt. Apja kapott megbízást a Gazdasági Ismétlő Népiskola megalapítására, amely a mai, Asztalos Jánosról elnevezett, Mogyoródi úti kertészeti és földmérési szakközépiskola őse.

A nyolcvanadik életéve felé közeledő Szabó Bendegúz kutatásai szerint a kerület múltjának legszínesebb epizódjai két helyhez, a Városligethez és a Rákospusztahoz kötődnek. A liget első fénykora Mátyás országlásának idejére esik. Az igazságos király itteni vadaskertjének közepén szépséges vadászkastélyt építtetett. A kastély a mai Thököly út és a Népstadion környékén állhatott, de eddig még nem találták nyomát. A Stadtwaldchen – a Városerdőcske – újrafásítása 1755-ben kezdődött, amikor is fűzfákkal ültették körül a városligeti tó elődjét, az ott elterülő mocsarat. 1869-re a tó már olyan állapotban volt, hogy a felső tízezer mulatságára megalapíthatták a Korcsolyázó Egyletet. A tó befagyott tükörön azonban eleinte csak az erősebbik nemhez tartozók csúszkálhattak, a hölgyek csak nézhették a kűrözőket... Bárány József „törte meg a jeget”, megengedvén lányának, hogy korcsolyázzék és így megkezdődhetett a női egyenjogúsítás a befagyott tavon.

A patakhöz vezető Komócsy úton a század elején még faoszlopokra szerelt petróleumlámpák világítottak. A környék nevezetessége volt a Komócsy út 44-ben a *Csöppő csárda*, amelybe talán még Petőfi is betért Rákoston jártában. Egressy Ákos visszaemlékezéseiben ugyanis olvasható, hogy a művészbárát Zsivora György ügyvéd meghívta a pesti színészeket a Rákos menti mintagazdaságába. A vendégek bográcsgulyást főztek, cigánybandát kerítettek, Petőfi meg tette a szépet Egressy Etelkának. Nyolc évvel később ismét megfordult a költő Rákoston, Pestről Füzesabonyba utaztában. Erről így szól Kerényi Frigyeshez írott levelében: „Fél óra alatt Rákoston jártunk, hol hajdani országgyűléseket tartottak, királyokat választottak. Esembe jutott a vén Szilágyi Mihály, az ifjú Hunyadi Mátyás, kik ezelőtt 400 esztendővel jártak itt, s a tizenegy pengő forint, amelyet ezelőtt 8 évvel itt gyalogoltamban találtam, amikor statiszta voltam a pesti magyar színházban. Oh Szilágyi, oh Hunyadi, oh tizenegy pengő forint... Dicső emlékek!”

Mátyás, Petőfi, az Egressyek mellett Liszt Ferenc is megfordult Zuglóban. A Habsburgok között kivételnek számító József nádor, aki tudott magyarul, sokat tett a főváros szépítéséért. Amikor leánya, Hermina fiatalon meghalt, a nádor tisztelői a lány emlékére a ma műemlékként számon tartott kápolnát emelték. A ligettel szomszédos kápolna fölszentelésén „a zenevilág királya és hazánk büszkesége, Liszt Ferenc egy szívet s idegeket átható Vocal miséjét személyes vezénylete alatt adta.”

Csorna Béla

A X. Komárom megyei Honismereti Táborról

Már harmadik alkalommal adott otthont Környe község a Komárom megyei Honismereti Tábor résztvevőinek. A múzeum szakemberei által kialakított gyűjtési program szerint nyolc csoportban folyt a munka, amely kiegészítette a két évvel előbb elkezdett gyűjtést. Legfőbb feladatunk ez évben a német nemzetiség körében végzett történeti, néprajzi anyaggyűjtés teljessé tétele volt.

A Fatuska János által vezetett csoport a *népi építészet* környei emlékeit mérte fel. A parasztság három rétegének megfelelően három lakóháztípust, 2, 3, 4 osztású házakat és a hozzájuk megfelelő nagyságrendben kapcsolódó gazdasági épületeket írták le és mérték fel, megállapítva ezek átalakításainak, mai felhasználásainak módjait is. Jól kiegészítette ezt az anyagot a Kindler Péter által vezetett, *népi gazdálkodás* témakörével foglalkozó csoport. Fontos adatokat találtak a birtoknagyságok alakulására, a gépesítés mértékére, a termesztett növények fajtáira, s szőlőművelésre és az állattenyésztésre vonatkozóan. A *népi szokásanyag* gazdag témakörét két csoport is vizsgálta. Claus Sauerbrei a májusfaállítás, a tojásgurítás, a pünkösdi, szilveszter, karácsony, újév szokásanyagát, s ennek szövegemlékeit gyűjtötte. Megállapították, hogy Vértessomlón, Várgesztesen az anyag ősbibb, tisztább, éppen a községek elszigeteltsége miatt. Környén ezeket a magyar lakosság jelenléte is színezi. A Romics Éva által vezetett csoport főként a *lakodalmi szokásokkal* foglalkozott. A megkéréstől a lakodalom lefolyásán át a viselet, a főzés apró részleteig, rendkívül színes képet állítottak össze, ez örömteli és a község életének fontos eseményéről. Schmidt Mónika csoportja Környén, Várgesztesen és Vértessomlón gyűjtött népdalokat. Az ez évi munkát az is segítette, hogy már ismerték a forrásközlőket, és azok is szívesen, megfelelő hangulatban énekeltek. Vizsgálták az ismert dallamok helyi szövegváltozatait is, a férfi és női ének különbségeit, a férfi és női együttes éneklés szép példáit sikerült rögzíteniük. A hároméves gyűjtőmunka hatásaként megfigyelték, hogy az emberek újra felfedezték az együtt éneklés örömeit. Több helyen azt is megigérték, hogy összegyűjtik az összes anyagot, és kihívják népdalkutatóinkat a teljes anyag bemutatására.

A XVIII. században idetelepült németek történeti, néprajzi kutatása mellett nagyon fontos a *nyelvjárási gyűjtés*. Erb Mária vezetésével 600 szó kérdőív szerinti fonetikus átírást végeztek el egy csoport tagjai. Főként a mindennapi élet szavait gyűjtötték. Itt különösen fontos volt a gyűjtők német tudása. Figyelték a magyar szavak beépülését a német nyelvbe. Az új eszközöket magyarul használják, de névelőt tesznek elé (például der porszívó). A szóképzésben is érdekes keveredés figyelhető meg, például elnök, postás. Vértessomlón, Várgesztes népi egységét, nyelvjárási tisztaságát itt is meg lehetett figyelni.

Az Ambrus Gabriella által vezetett *természettudományi gyűjtőcsoport* az elmúlt évi növényfaji gyűjtést kiegészítendő víz- és talajvizsgálatokat végzett. Az Öreg-tó, a patak és a Homoki-tó szennyezettségét, a vízminták kémhatását, oxigén-fogyasztását vizsgálták. A talajmintáknál a vízmegkötő képességet. Érdekes kísérleteket végeztek növényi részekkel is. A *régészeti csoport* (vezetését én láttam el) már az elmúlt évben előzetes bejárást végzett a Környe–Kecskédi út mellett építendő lakótelep helyén. Most a gépek által meggyalult felületet néztük végig. Lelőhelyre utaló nyomokat nem találtunk. Mivel a településen új ásatást indítani pár napra nem lehetett, a csoport 2 nap alatt felfedezte a település régi német feliratú sírköveit. A csoport részt vett a majki premontrei apátság Juan Cabello által vezetett ásatásán is.

A táborozás alatt hangverseny, színház, előadások, tati kirándulás és az utolsó nap diszkó tette még emlékezetesebbé a környei napokat.

Az elmúlt években bevezetett próbálkozás az általános és középiskolások együttes táborozására kitűnően bevált. Aki 7–8. osztályos korában jelentkezett, az visszatérő tagja táborunknak, tapasztalataival segítette a csoportvezetőt és kisebb, kezdő társait a munkában. Beszámolóik komoly, elmélyült és lelkes munkáról tanúskodnak. Szerencsések voltunk a hely kiválasztásával is, hiszen a község vezetője, Nagy István tanácselnök kezdettől fogva a legmesszebbmenőkig támogatta munkánkat. Tábor záró szavaiban rámutatott arra, hogy a három tábor a község számára is fontos volt. Azóta alakult honismereti gyűjtőcsoport, a kombinált történetének feldolgozása is azóta indult meg.

A segítőkész vezetők, kitűnő adatközlők, jó elhelyezkedés és élelmezési lehetőségek, az ismert terep és a lelkes gyűjtőmunka egy új Honismereti Füzetre való anyagot, gazdag élményeket és tapasztalatokat eredményeztek.

Dr. B. Szatmári Sarolta

Egy arc Kölcséről

Még Nyíregyházáról is hosszú az út Kölcsére, a mindössze néhány száz lakost számláló Szabolcs-Szatmár megyei kisközségbe, mit tudhatna hát róla az ország más területéről érkező? Csak akkor válik kíváncsivá, amikor megpillantja fatornyos templomát, ami persze nem egyedülálló ezen a környéken. Aztán elkezd kérdezősködni, hogy van-e valaki, aki ismeri, szereti ezt a tájat és valamit mondana róla.

Nem tévedhettek, ha úgy gondolom, hogy erre a kérdésre faluszerke egy név a válasz: *Bihari Lajos*. Hogy aztán otthon találják-e a Hunyadi utcában, az már teljesen bizonytalan, mert reggel, amikor a tsz autót beszállítják az asznapi munkába, ő már várja, hová juthatna el. Nyírbátorba is jó, mert éppen hiányzik a fejőgép egyik alkatrésze és ez nélkülözhetetlen a háztájiban, Fehérgyarmaton is meg lehet vásárolni egy-két apróságot, ami Kölcsén hiánycikk, Nyíregyházára pedig minden nap szívesen utazna, hiszen szükség van a jó tanácsra, az útmutatásra, hogyan, milyen formában írja meg azokat az élményeket, amelyek tucatszámra találhatók a fejében. Bihari Lajos Magyarban született, de 1949-ben Csalócra szökött a tavaszi munka, hogy gépként segítse a vetést előkészítő tennivalókat. Egy év múlva már Kölcsén, a gépállomáson dolgozott, ahol anyagbeszerző raktáros volt, utána a termelőszövetkezetbe került. Mindig oda, ahol a legnagyobb szükség volt ügyes kezére, állandóan jobbítani akaró gondolataira. S miközben ekevasat készített, elővett egy „írkát”, hogy leírja, mi történik körülötte. Volt amit krónikásként örökölt meg, de mert a szerelem is abban az időben érte utol, a versírással is megpróbálkozott, s az azóta eltelt több mint harminc évben sok-sok élményt írt meg rímbe szedve.

Kíváncsi volt arra is, honnan származik. Kik voltak az ősei? Nekilátott a családfa felkutatásának s ma már rendszerezve, letisztázva őrzi – ahogyan ő mondja – az életfáját.

Kiapadhatatlan olvasásigénye és a körülötte zajló események arra is noszogatták, hogy történetbe öntse a vele egy faluban élők sorsát, érzéseit, vágyait. Így született meg a romantikus regény, amely egy magányos gazdag lány és egy szegény fiú története, s Lajos bácsitól a Végre győzött a szerelem címet kapta. Megírta, mit élt át az őzirózsás forradalomból, a Tanácsköztársaság hónapjaiból. Munkáját átadta a Pártarchívum vezetőjének, akitől cserébe egy számára féltett kincset, írógépet kapott. Mások is látták már munkáit, sőt, egyre több neves szakember keresi fel, mert szájról szájra jár a hír, hogy Kölcsé Kovácsa olyan értékeket őriz, amilyeneket csak ő adhat már tovább azoknak, akik kötődni akarnak a faluhoz, a falun keresztül a megyéhez, s így az országhoz is.

Dolgos kezében megfontoltan siklik a toll, a ceruza, s születnek szállás, szép betűből füzetnyi emlékek, történetek. Lassan összeáll a község határát őrző helynévgyűjtemény. Egyre több feledésbe merült név tölti meg a térképet. Tíz éve írja a termelőszövetkezet krónikáját. Akkor lett boldog igazán, amikor az elnök megígérte, hogy nem hagyja veszni a visszaemlékezést. Gondoskodik közkinccsé tételéről.

Oththonosan mozog a megyei honismereti táborban, az elmúlt két évben maga is tagja volt a helynévgyűjtő csoportnak. Meghatódva mesélte, milyen jól esett neki, amikor tavaly a nyugdíjazása napján, november 16-án pályadíjas munkájáért is köszöntötték. Nyelvészekkel, történészekkel tartja a kapcsolatot. Vonatra ül vagy felpattan a kismotorra és nap mint nap megy a munka után.

Mindegy, hogy az állatok körül kell végezni valamivel, a kerékpárt kell megjavítani, egy rézlemezről kívánczik formás tárgyat készíteni, vagy a juhással van beszélni valója, aki a múltkor is megállította, hogy hol volt régen Malonta. Szláv települések után kutat, kataszteri térképet böngész és ha módja van rá, kiapadhatatlanul mesél Kölcséről, a környékről, az életéről.

Van mit tanulni Tőle!

Jávör Ágnes

Egy pedagógus, aki nem dobja vissza a maltert . . .

Az 5. sz. Általános Iskola honismereti szakkörének kiállítása. Hatvan, 1982.

Ahogy van rendhagyó irodalomóra, úgy nyilván van *rendhagyó osztályterem is*. Ilyennel találkoztam Hatvanban, az 5. sz. Általános Iskola első emeletén. Hogy mi benne a rendhagyó? A falak mentén, a szekrények tetején, de még a katedra mellett is rokkák, guzsalyok, léhelek, köpülők, köcsögök és kasok sorakoznak, üveg alatt régi pénzeket, írásokat láthatunk, a falakat népi szöttek és hímzések borítják, az osztályterem előtt a folyosón járom, tézsla, kötőfék lóg a falon. Az iskola *alsós honismereti szakkörének* osztálytermében járunk!

Dr. Molnár Lajosné tanítónő négy esztendeje alapította meg a szakkört a mindenkori 1. és 2. osztályosok számára, de a gyerekek rendszerint negyedikes korukig szakkörösök maradnak. A szakkörnek mindenki tagja lehet, a belépődíj egy régi tárgy, amely az iskolai gyűjteményt gyarapítja. A komolyabb darabok pedig a tanítónő gyűjteményéből valók. Így természetesen, hogy az osztály szinte valamennyi tagja „szakkörös”. A gyűjtemény és egyáltalában a szakköri foglalkozások elsődleges célja, hogy megismertesse, közel hozza a mai gyerekekhez azt a népi világot, amelyben nagyszüleik éltek, s amellyel később, a történelem, az irodalom tanulása közben találkozni fognak ugyan, de ha csak hallomásból ismerik, idegen marad számukra. De a szakkör nemcsak tárgyakat gyűjt, hanem esetenként felkeresnek egy-egy jó emlékezetű idős embert, aki beszél nekik a kenyérsütésről, a kenderfeldolgozás menetéről, gyermekkoráról és még sok mindenről, s ez így élőszóval elmondva jobban megragad a gyermek fejében és lelkében, mint akárhány leírásból. Más szakköri foglalkozásokon takarítják, „renoválják” a gyűjtemény tárgyait, s közben megszeretik és megtanulják róluk a legfontosabbakat. Ismét máskor hanglemezeken népdalokat hallgatnak, színes népművészeti kiadványokat nézegetnek, s közben azt is megtanulják, hogy hol milyen magyar népcsoportok élnek ebben az országban, s hol élnek magyarok az ország határain kívül. Nem, ezek a gyerekek nem maradnak majd szégyenben, ha valaki megkérdezi tőlük, kik is azok a székelyek? És minden foglalkozáson, minden összejövetelen, de még a tanítási órákon is sokat, nagyon sokat énekelnek. Molnárné tanítónő szerint ez a legjobb módszer a lankadó figyelem föltámasztására.

Van a szakkörnek műsora is, népdalokból, népi táncból állították össze. Iskolai ünnepségen szerepelnek vele, de a közeli laktanya újoncfogadó ünnepén is ezek a csöpp gyerekek járják kölcsönzöből szerzett

huszárruhában a toborzót. A szakköri tevékenység fénypontja azonban az április 4-re évente megrendezett *kiállítás*. Ilyenkor maguk a gyerekek mutatják be a kiállított tárgyakat, s mondják el mindazt, amit tudni illik róluk. Igazán elbűvölő, amikor ezek a kis emberek fontosságuk teljes tudatában, egymás szavait kiegészítve végigvezetik a látogatót az osztályteremben rendezett kiállításon. Nem kell pedagógusnak lenni ahhoz, hogy érzékeljük: mennyire segíti a beszédkultúrát, bővíti az anyanyelvi szókészletet egy-egy ilyen alkalom. A kiállítás persze a szülőnek is nagy gyönyörűség, de előjönnek ide a város más iskoláiból, óvodáiból, középiskoláiból, sőt a környező falvakból is, hiszen a kiállított tárgyak jelentős része onnan származik. Még a „legelvetemültebb” nyolcadikosok is megilletődnek, mikor egy harmadikos kisfiú elmagyarázza, hogy „ez itten egy csicses korsó, amiben régen vizet hordtak, s érdekessége, hogy a drótostót javítása is látható rajta.” Amikor pedig vége a kiállításnak, a tárgyak folytatják hétköznapi rendeltetésüket, hiszen elsősorban nem kiállítási tárgyak ezek – muzeális értékük sem jelentős –, hanem *oktatási segédesszközök*.

Egy ilyen szakkör természetesen nem magától terem, sok munka, még több szeretet és elhivatottság kell hozzá. Vagyis egy olyan pedagógus, aki – Kodály szavával – „déli harangszókor nem dobja vissza a maltart a vakolóládába.”

Halász Péter

Egy falukutató speciális kollégiumról

Az utóbbi időben sokat hallhatunk a hazafiságról, arról, hogy a felnövekvő generációk mennyire érzik magukénak ezt a kis országot – mit és mennyit tesznek sorsunk alakításáért.

Annak a folyamatnak, hogy a joghallgatók ismerjék meg szűkebb környezetüket, váljanak értő és aktív részeseivé az ország formálásának, része a karunkon működő falukutató speciális kollégium.

Az ELTE ÁJTK Statisztika Tanszéke hirdette meg azt a speciális kollégiumot, amely a II. félév óta működik dr. Kovácsics József professzor vezetésével. A speciális kollégium elsődleges célja annak a Fényes Elek-i gondolatnak a megvalósítása, amely szerint „meg kell ismertetni önmagunkat önmagunkkal”. Ezt mi egy-egy falu életének alapos vizsgálatával szeretnénk elérni, s ezáltal még többet megtudni elődeink életéről, szokásairól, közelebb kerülni szülőföldünk történelméhez. Úgy érzem, ez a falukutatás több ok miatt is hasznos: részletes adatokat tudunk meg a választott falu múltjáról, s ezzel néprajzi, történelmi ismereteink is bővülnek. Lemérhetjük azt is, hogy a jelentős történelmi, politikai események hogyan hatottak az ott élő emberekre.

Fokozatosan elsajátítjuk azt, hogy milyen szempontok szerint kell egy községet vizsgálni, s hol kell a szükséges adatokat megkeresni. E feladat mellett a statisztika tantárgy keretében tanult ismeretek egy részét is gyakoroljuk és alkalmazzuk. Így a speciális kollégium konkrét segítséget is ad a majdani gyakorló jogászoknak.

A kutatómunka során több olyan probléma is felmerült, amire nem számítottunk: pl. megtanultuk azt, hogy nem elég kiírni az adatokat, hanem figyelni kell arra is, hogy mit jelentenek a számok, összehasonlíthatók-e.

Az eddig leírtakból is kitűnik, hogy nagy feladatot vállaltunk. Ezt bizonyítja az is, hogy ötven évfolyamdolgozatot írnak az itt gyűjtött anyagból, egyikünk pedig doktori értekezést ír Vas megyéről.

A falukutatás jellegéből adódik, hogy ez a falukutató speciális kollégium nem egy féléves foglalkozás, hanem több éven át fog működni, tevékenykedni.

1983 második félévében február óta rendszeresen heti 1 alkalommal 1,5–2 órát van együtt 12 tagú csoportunk. Az első foglalkozáson elméleti útmutatót kaptunk: Kovácsics professzor beszélt arról, hogy milyen formában tanulmányozták már a községeket. Hallottunk pl. az Országos Községi Törzskönyvbi-zottság munkájáról, a községi adatok tárolásáról stb. Fölvívta egyben a figyelmünket olyan könyvekre is, amelyek segítik majd munkánkat.

A második foglalkozáson választottunk községeket – s mivel három megyében különösen nagy a forrásanyag, ezért Vas, Zala és Veszprém megyei falvakat választottunk. A foglalkozásokon az alapadatok gyűjtjük ki, emellett kaptunk olyan – számunkra nehezen hozzáférhető – adatokat is, amelyeket az Országos Levéltár különböző összeírásaiból (adóösszeírás, urbárium) írtak ki. Ezen adatok felhasználásával táblázatokat töltünk ki: a népesség adatairól, a népmozgalom alakulásáról, lakóházakról, a lakosság foglalkozási megoszlásáról, földterületről stb. Az adatokkal összefüggésben a falvak történetét is kutatjuk, helytörténeti lexikonok és a rendelkezésre álló irodalom ismerete révén, Kovácsics professzor útmutatá-saival.

Az adatok elemzése, a falvak történetének feltárása mellett foglalkozunk majd a helynevek megfejtésével, térképek, grafikonok készítésével. Ehhez a munkához a községeknek – a speciális kollégiumon megkapott – térkép anyagát is felhasználjuk.

Szeretnénk még, ha a választott községet nem csupán könyvekből ismerhetnénk meg, ezért a nyáron kirándulást szervezünk a speciális kollégium résztvevőinek.

Basa Ildikó

Dr. Sándor Mihályné

Új Sebestyén Gyula- emlékermesek

Az 1963. évi, III. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőtálalkozón, amelynek – akárcsak az idei XI-diknek – szintén egy Pest megyei város, Szentendre volt szíves házigazdája, osztották ki először a *Sebestyén Gyula* emlékérmét, amelyet a Magyar Néprajzi Társaság azoknak a kiváló önkéntes munkásoknak a kitüntetésére alapított, akik országosan kiemelkedő gyűjtő- és szakkörvezetői tevékenységgel példamutatóan szolgálják a Honismereti mozgalom néprajzi – és azzal szorosan összefonódó nyelvjárási – ágazatának tudománysegítő, közösségi magatartásra, közéleti érdeklődésre, cselekvő hazaszeretetre nevelő törekvéseit.

A hajdani neves tudós, messzeteremtő tudománypolitikus és nagy hatású gyűjtésszervező, Sebestyén Gyula (1864–1946) nevével fémjelzett kitüntetést a Hódmezővásárhelyen megrendezett 1981. évi, X. Országos Gyűjtőtálalkozóig harmincöt kiváló honismereti munkás kapta meg. Gödöllőn, a XI. Országos Gyűjtőtálalkozó ünnepélyes megnyitóján, mint 36., 37. és 38. kitüntetettnek, *Hintalan Lászlónak*, *Kóka Rozáliának* és *dr. Sándor Mihályénak* nyújtotta át *dr. Balassa Iván*, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke az 1983. évi emlékérmeket.

Alább közöljük a kitüntetések indoklását, amelyet – mint a Társaság szakosztályelnöke – e sorok írója olvasott fel a megnyitóján.

Hintalan László (Gödöllő) mint gyűjtő és mint szakkörvezető egyaránt országosan kiemelkedő eredményeket ért el. Az érdeklődésének és zenetanári felkészültségének megfelelő tárgykörben benyújtott pályamunkái, melyek a hévízgyörki népi gyermekjátékok monografikus igényű összegyűjtéséről tanúskodnak, az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázaton 1978-ban és 1980-ban országos, I. díjat nyertek. Terepmunkájának rendszerezett eredményeit Népi gyermekjátékok – Hévízgyörk című könyvében (Szentendre 1980, Pest Megyei Múzeumi Füzetek) tette közzé. Bár a kiadvány könyvtári forgalomba nem került, országos érdeklődést keltett, s rövid idő alatt elfogyott. Könyvében alaposan, szakszerűen, új szempontokat is érvényesítve dolgozta fel tárgyát (Számba vette pl. egy-egy személy teljes játékkészletét), sok tekintetben mintát szolgáltatva a témakör további kutatásához.

Egyéni gyűjtő- és tudományos feldolgozó munkájával párhuzamosan – a budapesti Veres Pálné Gimnázium KISZ néprajzi alapszerveinek (néprajzi szakkörének) vezetőjeként – kimagasló eredményt ért el a hiedelmek és hiedelemmondák feltárásában is. E sikerének titka a szakkörében folytatott, alapos és igényes felkészítő tevékenységében, majd pedig az általa úttörő módon megvalósított, 1978. és 1979. évi, egy-egy hetes tartamú hévízgyörki kutatótábor megrendezésében keresendő. Szakszerűen kidolgozott kollektív gyűjtőmódszerének útmutatása szerint a szakköri tagok kb. 1500 hiedelemmonda-változatot, -törödéket gyűjtöttek össze, s ennek alapján olyan tekintélyes terjedelmű, gondosan rendszerezett anyagú pályamunkákat nyújtottak be az Országos Gyűjtőpályázat ifjúsági tagozatára, hogy 1979-ben és 1980-ban országos I. díjat nyertek velük.

Az utóbbi években, mint népművészeti előadó jelentős részt vállalt a gödöllői Városi-Járási Művelődési Központ hagyományápoló tevékenységéből, a Galga-völgyi népművészeti közösségek segítségével, a hagyományörző népi együttesek ismétlődő országos találkozójának, táji honismereti táboroknak szervezéséből, vezetéséből.

Kóka Rozália (Erd). A bukovinai székely származású gyűjtő a Kaposvári Tanítóképző néprajzi szakkörében került kapcsolatba a gyűjtőmozgalommal. 1965-ben pályázott először egy székely mese-mondótól gyűjtött meséivel, melyet további hiánypótló gyűjtései követtek, nemcsak a Bukovinából

Hintalan László

Kóka Rozália (Sági I. felv.)

hazatelepedett székelység, hanem a moldvai magyarság hagyományainak feltárása céljából is. Ez utóbbiakat, fáradságot és áldozatot nem kímélve jórészt Moldvában gyűjtötte. Kutatott a hazatelepült székelység által elhagyott bukovinai falvakban is. Különösen az úgynevezett kibőjtölés és a halottlítás témakörében tárt fel néprajzi szempontból nagy értékű, újszerű anyagot, amelyet pályamunkaként, illetőleg társasági előadásaival tett hozzáférhetővé, továbbá részben meg is jelentetett a Tiszatáj 1981. 8. számában közölt, A léspedi szent leány című tanulmányában.

Több mint egy évtizedes odaadó szakkörvezetői munkásságával (1971 óta vezeti az érdi Bukovinai Székely Népdalkört), valamint későbbi szervező, majd előadóművészi tevékenységével arra törekedett, hogy a hiteles és esztétikailag értékes néphagyományt terjessze a népművészeti mozgalomban. Ennek egyik újtjelzője, hogy 1973-ban, a népdalénekes és mesemondó kategóriában elnyerte a Népművészet Ifjú Mestere címet, továbbá hogy 1977 óta hivatásos előadóművészként is szerepel – elsősorban bukovinai székely, moldvai és gyimesi mese- és mondakincsel – hazai és a határon túli közönség előtt. Ugyanezt a célt szolgálták a különféle pályázatokon (A folklór a mai életben, Szóljatok játszóknak, regölők stb.) országos díjat nyert pályamunkái is.

Ezekkel az elismerést érdemlő, sikeres törekvésekkel párhuzamosan, éveken keresztül szervezett és vezetett zenei tábora, valamint a népdalköre mellett létrehozott, általános iskolásokból álló „nótafaiskolája” (amelyben a gyermekek megismerik a hagyományos népi kultúrát, s felkészülnek a későbbi pályakörü szereplésre) nemcsak saját együttese további munkájának megalapozását, elmélyítését célozták, hanem más – részben határon kívüli – népművészeti közösségekkel való együttműködése révén, széles körben szolgálták a népművészeti mozgalom fejlődésének ügyét.

Ugyanezekért a célokért dolgozott pedagógusként, az érdi művelődési központ művészeti előadójaként, illetőleg a helyi tanács oktatási felelőseként, valamint a Honismereti Híradóban, illetőleg a Honismeretben, a Népművelésben és a Pest megyei Hírlapban publikált cikkeivel is.

Dr. Sándor Mihályné (Szentendre). Erdélyben, ahol Brassóban és Székelyudvarhelyen tanult, már korán felébredt érdeklődése a néprajzi kérdések iránt, román nyelvi és főiskolai stúdiumi idején Bukarestben pedig *Iorga* és *Gusti* professzorokat is hallgatta. A felszabadulás után Hosszúpályiba, majd Berettyóújfaluba került pedagógusnak (itt lett az oktatásügy kiváló dolgozója), s ez a vidék lett értékes gyűjtő, szakkörvezető és gyűjtésszervező tevékenységének fő színtere.

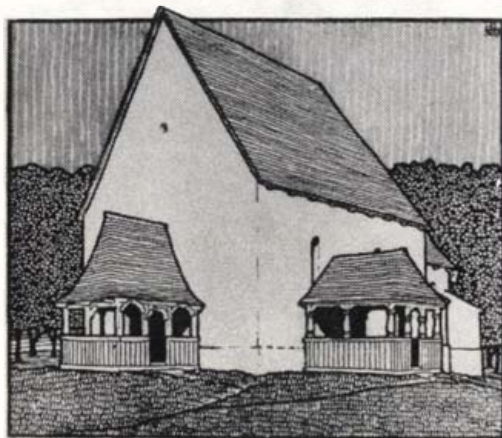
Sokoldalú gyűjtőmunkát végzett. Díjnyertes pályamunkái, kéziratos gyűjtései a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagával és szókinccsel (Szántás-vetés 1964, Aratás 1970), a környék szötteiseivel (1953), a földrajzi nevekkkel (1970), a vidék tájszávaival, szólásaival, karácsonyi lakodalmi és fonóbeli népszokásokkal, valamint néphittel foglalkoznak. Becsesek terjedelmes kérdőíves adatszolgáltatásai is. Kiemelkedő jelentőségű Berettyóújfalui hiedelemvilága című pályamunkája (1968), melynek módszer-tanilag úttörő jelentőségű feldolgozása nyomtatásban is megjelent. Terjedelmes helytörténeti pályamunkái (1956, 1970), melyek a Déri Múzeumba kerültek, szintén tartalmazznak néprajzi, illetőleg a néprajzi feltárást megalapozó adalékokat. Történeti néprajzi érdekű népi kéziratokat is gyűjtött, s ezeket fel is dolgozta.

Színvonalas gyűjtőmunkájáról tanúskodnak publikációi: Kórójátékok Berettyóújfaluban (Ethn. 1962. 90–102.) – Adatok a berettyóújfalui vízfordáshoz (Uo. 462–464.) – Fűtül való fák (Múzeumi Kurír, Debrecen, 1970. 4. sz. 20–26.) – Egy bihari paraszttasszony hiedelmei (Folklór Archivum, Bp. 1976. 4.

sz. 187–282.) – Egy régi berettyóújfalusi ház történetéről (Bihari Múzeum Évkönyve 1976. 277–284.) – Két szőlőskerti jegyzőkönyv (Kny. Bihari Múzeum Évkönyve).

Mint szakkörvezető pedagógus, majd mint művelődési ház igazgató a helybeli színjátszókkal bemutatta az általa gyűjtött népszokásokat. Megszervezte a járás községeiben a falukrónika-írást. Nagyszámú értékes muzeális tárgyat gyűjtött, s ezekből tájházat rendezett be, melynek száznál több tárgya később a Bihari Múzeumba került. Figyelemre méltó kezdeményezése volt a kéziratos, ún. Falukönyv, melynek rendszeresítésével a helyi hagyományok megbecsültetését, helybeli felhasználását kívánta elősegíteni. Gazdag gyűjtéseinek egy része még kéziratban van. Ezeket fokozatosan feldolgozza. Legújabbban Kapcsolatom a néprajzzal című munkáját készítette el az Országos Gyűjtőpályázat jubileumi pályatételére.

M. P.

A POKAKERESZTURI-TEMPLOM-REGI-KEPE

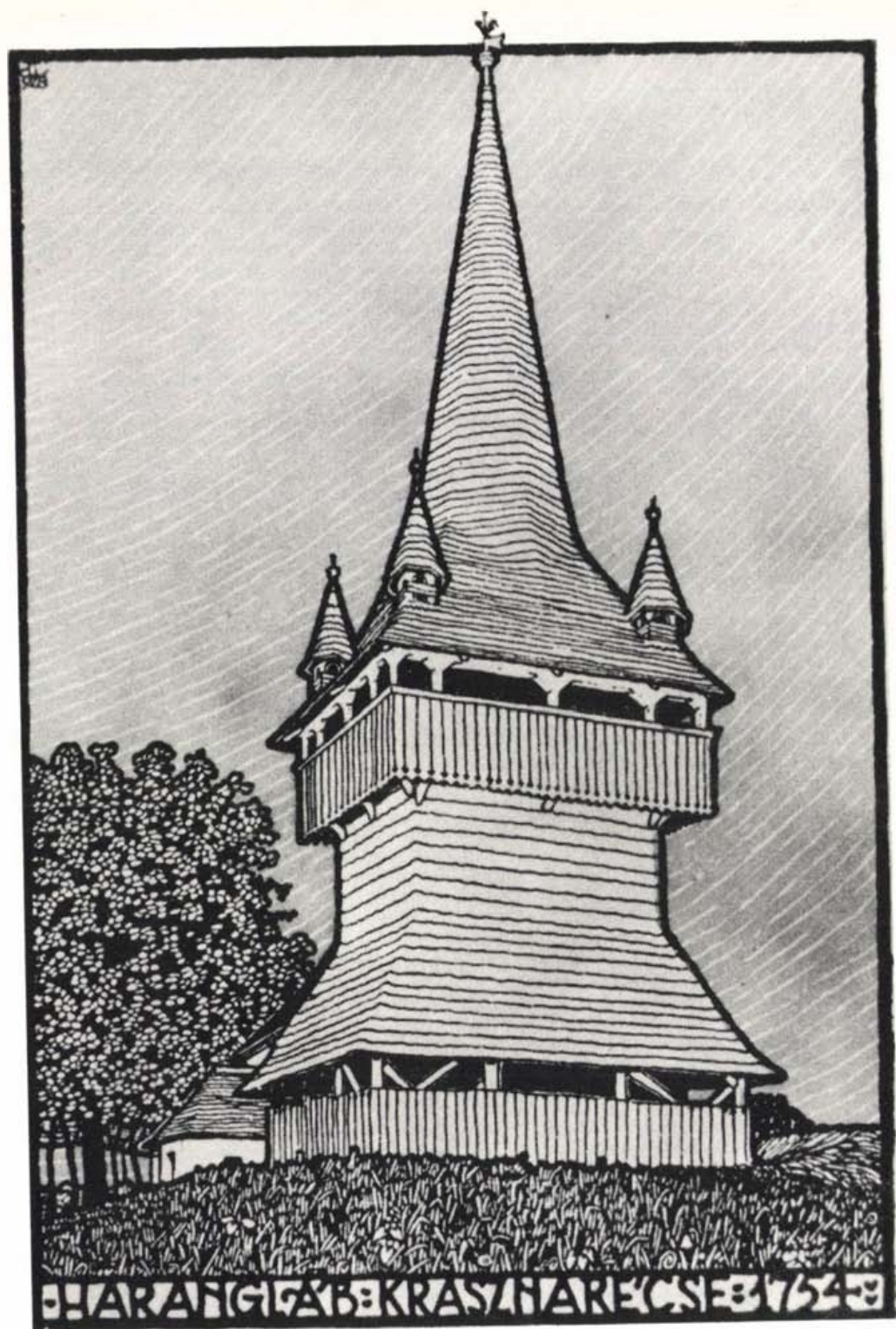
Debreczeni László nyolcvanéves

A magyar s ezen belül az erdélyi faépítészet tudós kutatója a Kolozsvárott élő Debreczeni László ez idén decemberben ünnepli nyolcvanadik születésnapját. Munkássága, építészettörténeti tanulmányai az ifjabb nemzedékek számára nehezen hozzáférhetőek, életműve, alkotásai azonban igen jelentős személyiséggé emelik őt.

A Marosvásárhelyen 1903 december 18-án született Debreczeni László 1927-ben kezd hozzá az erdélyi építészet régmúltjának tanulmányozásához, éppen a legendás emlékü Kelemen Lajos útmutatására. Az 1920-as évekre a magyar szecesszió építészeteinek, iparművészeinek nagy lendülete megtört, a megváltozott társadalmi és politikai viszonyok új feladatokat róttak a kevés megmaradottra. A nagy építkezések ideje elmúlt, de még nem fejezték be sőt alig kezdtek hozzá az értékek számbavételéhez, a múlt nyomainak a feltérképezéséhez. A kisebbségi sorba került Debreczeni élete fő feladatának tartja, hogy a templom a megtartó erő, eleven kapocs a közösségek múltjához. 1929-ben adja közre első útjainak az eredményét Erdélyi református templomok és tornyok címmel. A kötet bevezető tanulmánya után megkapó szépségű metszetekben hívja fel a figyelmet az erdélyi építészet kallódó, nem kellően megbecsült értékeire. Az önismeretre és múltunk megbecsülésének fontosságára figyelmeztető kötet napjaink egyik könyvritkasága. Debreczeni fáradhatatlanul járja a vidéket, készíti a felmérési rajzokat vagy a dekoratív hatású grafikákat. Százával készültek a rajzok, egészen 1940-ig bezárólag. Munkájáért fizetség alig járt, de annál jobban örült, ha egy-egy helyreállítási terve megvalósult, ha valahol megállította a romlást. Figyelme kiterjedt a népi műemlékekre, a templomok berendezési tárgyaira, a múlt iparművészeti remekeinek a számbavételére. Cikkeket ír, figyelmeztet, a Pásztortűz, az Erdélyi Fiatalok, az Erdélyi Múzeum hasábjain pöröl értékeink jobb megbecsüléséért. Cikkeit a Mi művészetünk címmel kötetbe foglalta.

A második világháború után, a hosszú hadifogságot követően is folytatja áldozatos munkáját. Az Ion Andreescu kolozsvári Képzőművészeti Főiskolán népművészetet tanít. 1953-ban elkészíti a kolozsvári műemlékek jegyzékét, amit később a Kelemen Lajos Emlékkönyvben tesz közzé. Továbbra is születnek a helyreállítási tervei, az ex librisek, a kéziratos tanulmányok. Feljegyzéseinek, rajzainak száma végtelen. Jó részüket a református egyház számára készítette. Debreczeni soha nem állt a nyilvánosság reflektorfényében, miközben a nagy dolgok történtek, ő keményfejű és konok papokkal küszködött egy-egy gótikus ablaktörődék megmentéséért valahol egy sáros földút végén. Jó lenne, ha nemcsak születésnapja alkalomból idéznénk fel munkásságát – hanem azt rendszerezve végre kezünkbe is foghatnánk. Akár nemes veretű metszeit, akár írásait.

Bodor Ferenc

Múltunk forrásai

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár és a TIT helyi szervezete gondozásában a közelmúltban hasznos összeállítás jelent meg a helytörténetek, történelmi szakkörök, történelembarát körök, tanárok számára. A munka kiegészítője – helyi vonatkozásban – a TIT által kiadott, Kézikönyv az ifjú történelembarátok köreinek vezetéséhez (Összeállította: Dr. Gyapay Gábor, Bp., 1979.) című kiadványnak. Az általános tudnivalók és bibliográfia mellett tartalmazza a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár iratainak ismertetését, a magyar állam- és intézménytörténet vázlatát, a történeti segéd tudományokkal és a kutatás módszertanával kapcsolatos útmutatásokat. Az anyag összeállításában a megyei levéltár valamennyi tudományos munkatársa részt vett.

Bevezetőben a szerzők ismertetik a történetírás múltját, megemlítve a kutatásnál ma is használható, új kiadásban is hozzáférhető gestákat, krónikákat, emlékiratokat. Külön fejezet foglalkozik a történetírói munka gyakorlati kérdéseivel: a témakijelöléssel, a forrásgyűjtéssel, a feldolgozás módjával. Bár nem kívánja pótolni a történeti bibliográfiát, rövid irodalmi kalauz tájékoztat a kutatásnál nélkülözhetetlen folyóiratokról, lexikonokról, szótárakról, forráskiadványokról.

Részletes fejezet ismerteti meg a történeti segéd tudományokkal, amelyek közül a helytörténeti kutatók számára a történeti földrajz- és statisztika a legfontosabb, a családokig lemenő kutatásoknál azonban nem elhanyagolható a genealógia és a címer tan sem. A segéd tudományokkal kapcsolatban az elméleti fejtegetések mellett felsorolják a szerzők az országosan egységes térképeket, levéltárakban őrzött összeírásokat, statisztikai kiadványokat is. Kár, hogy az ismertetés főként a feudális, 1848 előtti időszakra korlátozódik, holott a népszámlálások (1850, 1857, 1869–), kataszteri felmérések (1850–), mezőgazdasági statisztikák (1895–) és főként az adataikat tartalmazó, a könyvtárakban is hozzáférhető kiadványok részletesebb ismertetést igényeltek volna.

Az állam- és intézménytörténet című fejezet rövid áttekintést ad a fontosabb kormánysszervek, törvényhatóságok kialakulásáról és működéséről a feudális és polgári korban, rövid kitekintéssel a felszabadulás utáni időszakra. Ezt követően a szerzők a magyarországi levéltárak fejlődését mutatják be

az írásbeliség kialakulásától a mai hálózat létrejöttéig. Külön felhívják a figyelmet az egyházi levéltárakban őrzött iratanyag jelentőségére, és kitekintenek a külföldi (német, angol, francia) levéltárakra is. Külön fejezet foglalkozik a levéltárak feladataival. A szerzők itt bemutatják a rendezés, selejtezés, segédletkészítés legfőbb fázisait, részletesen írnak a levéltár tájékoztató tevékenységéről, amely a kutató- és ügyfélszolgálatot foglalja magában. Ismertetik a kutatás, másolás, iratkölcsönzés feltételeit.

Az összeállítás legérdekesebb része a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár iratainak leírása, amely az 1975-ben megjelent fondjegyzék óta először ad áttekintést a levéltárban őrzött, kb. 5000 fm iratanyagról. A gyűjtemény a régi Borsod, Abaúj-Torna és Zemplén megyék iratait foglalja magában. Legkorábbi darabjai a Mohács előtti oklevelek, amelyekből 121 maradt fenn. A legfontosabb megyei iratsorozatok és jegyzőkönyveket az 1570-es évektől őrzik, a 16–17. századi háborúk nem tettek a levéltári anyagban kárt. Különösen fontosak az alispáni iratok, amelyekben nemcsak a megyei önkormányzat működése kísérhető nyomon, hanem a községekről is igen sok adat található bennük. A kötet szerzői kiemelik a mezővárosok iratanyagát, amelyek közül Miskolc 1569-től folyamatos gyűjteménye a legjelentősebb. Fontosak az erdőigazgatósági, pénzügy-igazgatósági iratok, a bírói iratok, amelyekben a 19. század közepén a jobbágyfelszabadítás dokumentumai találhatók meg. Ezen túlmenően őriz a Levéltár családi, személyi iratokat, gazdasági fondokat, gyűjteményeket. Utóbbiak közt a tervek, térképek, címeres levelek, aprónyomatványok, archív fényképek gyűjteményei a legfontosabbak.

A kötetet a Magyar Országos Levéltárban, a szaklevéltárakban és egyéb közgyűjteményekben őrzött Borsod-Abaúj-Zemplén megyei iratok felsorolása zárja. A szerzők röviden megemlítik az Országos Levéltár helytörténeti szempontból fontosabb fondjait, és a szaklevéltárak gyűjteményeit, azonban e téma részletesebb elemzést kívánt volna. A mikrofilmzés egyre nagyobb arányú elterjedésével ugyanis több lehetőség nyílik a központi levéltárakban őrzött iratok mikrofilmen történő kölcsönzésére és helyi tanulmányozására, amire a kutatókat fel kell készíteni.

A felmerült problémák ellenére a miskolci levéltár kiadványa előremutató kezdeményezés. Bizunk abban, hogy nemcsak a helyi kutatásokat fogja segíteni, hanem tapasztalatait felhasználva más levéltárak is készítenek hasonló jellegű összeállításokat az érdeklődők számára.

Dóka Klára

A viharsarki munkásmozgalom az ellenforradalmi rendszer első évtizedében

(Akadémiai, 1982. 290 old.)

Dr. Bárány Ferenc, a SZOTE Marxista Intézetének igazgatója, történész – Fejér Géza szociográfiájából már ismert – Viharsarok (Békés és Csongrád megye, valamint Csanád-Arad-Torontál vármegye) munkásmozgalmának eredetét kutatja és eredményeit összegezi az ellenforradalmi rendszer első évtizedétől. A föltárás és elemzés hosszú és alapos munkáról tanúskodik. A szerző számos előtanulmányban boncolgatta a témát, amíg – újabb és újabb kutatásokkal –, egészzé és egységessé formálhatta.

Elsődleges források birtokában (eredeti jegyzőkönyvek, rölapok, nyilvántartások, hivatalos statisztikák), ok-okozati összefüggésében, és az országos események tükrében elemzi a viharsarki munkásmozgalom lehetőségeit, eredményeit. Külön figyelmet érdemelnek összehasonlító statisztikái, melyekből a Viharsarok népének sztrájkmozgódulásairól, választási eredményeiről, az MSZDP, a szakszervezetek, a földmunkásszövetség csoportjairól kapunk tájékoztatást. A köztudat a Viharsarok történelmi fogalmát a kiváló, harcos vezetők, pl.: Szántó Kovács János, Pollák Béla által mozgatott tömegek, az agrárproletárok és főként a kubikosok századvégi mozgalmaival azonosítja. E szép hagyományok útját követve – minőségileg megváltozott viszonyok között – a proletárforradalom után bekövetkező ellenforradalmi rendszerben, ha nem is látványosan, ám annál szívósabban folytatódott a mozgalom.

Bárány Ferenc munkájának legnagyobb érdeme, hogy nyomon kíséri: az újraéledő munkásmozgalom vidékünkön, a súlyos politikai nehézségek közepette is (a KMP legalitásának felfüggesztése, a választási jog szűkítése után), hogyan tudott egyre nagyobb tért nyerve, újból kibontakozni. Az a rendszer, amely terrorral, vérfürdővel, s a demokratikus jogok sárba tiprásával kezdi meg működését, úgy, hogy emellett több ezres tömegnek kenyérkeseteket sem tud teremteni (1922-ben a Viharsarok 3 megyéjében csaknem 50 ezer munkanélküli tartottak nyilván) önmaga teremti meg a vele szembenállók ezreit. Az MSZDP, majd a későbbi legalitást kapott MSZMP helyi szerveinek, sejtjeinek – az országos átlaghoz viszonyítva – nagyobb számú agrárproletárt és jóval kisebb létszámú ipari munkást lehetett szervezniük, az adott lehetőségek közepette, akár kompromisszumok árán is.

A Horthy-rendszer hiába kísérletezett a „tessék-lássék” módon megvalósított Nagyatády-féle földreformmal, majd később a földmunkás vállalkozó szövetkezetek létrehozásával, mert a szociális demagógiával nem etethette a tönkrement kisparaszti gyermekeit. A viharsarki mezei munkás „hallgatását”, „némaságát” a földmunkásszövetség baloldala agitációval, érdekképviseléssel igyekezett feloldani. Közülük az endrődi kommunista Hunya Istváné a legnagyobb érdem. A különféle iparágak szakszervezeteiben, mint a hagyományosan jól szervezett építőmunkásoké, bőrösöké, nyomdászoké, de a famunkásoké, vas- és fémmunkásoké és textil munkásoké között is találhatunk kommunista vezetőt: pl. a szegedi *Ladvánszky József* építőmunkás, az orosházi *Darók Mátyás* rakodómunkás.

A szerző részletes elemzést ad arról, hogy a húszas évek politikai helyzetében az SZDP képviselőinek hivatalos előretörése (pl. képviselőtestületi választásokon) halvány lehetőségét adta a rendszert hűen kiszolgáló Egységes Párt döntő fölénye megkérdőjelezésének. Az ellenforradalmi rendszer korlátozó körülményei között, mégis a politikai cselekvés birtokában, a rendkívül sokarcú szociáldemokrata mozgalom napi küzdelmei a Viharsarok munkásmozgalmának jelentős mozzanatát alkották. Bárány Ferenc elemzése a megszokottnál árnyaltabb és valóságosabb képet nyújt a szociáldemokraták itteni tevékenységéről. A viharsarki sztrájkok szervezésében azonban elsősorban a kommunisták vettek részt. A bércsökkenés, a munkaidő meghosszabbítása több helyen, több esetben sztrájkhoz vezetett. 1923-ban csaknem általános munkabeszüntetés volt Szegeden, Békéscsábán, és Orosházán is sokan csatlakoztak az építőmunkások sztrájkjához, 1928-ban pedig az évtized legjelentékenyebb, hathetes sztrájkja zajlott le a Szegedi Kenderfonógyárban.

A rendszer átmeneti konszolidációja idején sem fedhette el alapvető ellentmondásait, erre éppen a legkisebb községet is érintő viharsarki munkásmozgalom útkeresése és eredményeinek feltárása a példa. A szerző nem törekszik minden áron az összes felmerült kérdés megválaszolására. Ezzel lehetőséget nyújt arra, hogy a megválaszolatlan kérdésekre később, több adat birtokában teljes és egyértelmű magyarázat születhesse.

Sebesi Judit

A Matyóföld legutóbbi köteteiről

A más tájegységen élő recenzensnek – aki sok hasonló kiadványt látott, néhányat maga is szerkesztett – első reagálása az elismerés. Összetörő gondolatait rendszeréve legelőször azt szeretné a nyilvánosság elé tárni, hogy az örökké hátrányos helyzetben élő magyar vidék, másodvonalba szorult (szorított?) szellemi életével, ismét küldött egy üzenetet a hazai nyilvánosságnak. Ahogy a

matyók megteremtve sajátos szépségű díszítőművészetüket jelet hagytak: – úgy hagytak jelet mintegy harminc mezőkövesdi (ill. onnan elszármazott) szellemi munkás írásai ezekben a füzetekben.

A lassan negyedszázados Matyófold szerkesztői gárdája (Kiss Gyula, Lukács Gáspár, Móritz Miklós, Pap János, Zupkó Béla) hét esztendeje változatlan összetételű csapat. A felelős szerkesztő és egyben kiadó Kruszely Károly nevét is azóta olvassuk az impresszumokban. Kicsit meglepő, hogy dr. Bodó Sándor minden kötetben lektorként szerepel, hiszen a Matyófold évkönyveinek erőssége éppen tematikai változatossága, gazdagsága: s azt hihetné az olvasó, hogy az írásaik alapján néprajzi, nyelvészeti, irodalomtörténeti, helytörténeti, pedagógiai kérdésekben járatos szerkesztők felelős gondozói is az anyagnak. Az olvasó természetesen nem tudja eldönteni, hogy a kötet összeállítása után milyen gyakorlati munkája volt a lektornak: – de felmerül bennünk: helyesebb lenne, ha a kialakult, összeforrott szerkesztő bizottság tagjaként végezné munkáját. A Matyófold „nagykorúsodását” jelentené, ha ebben is igazodna a magyar periodikák, folyóiratok gyakorlatához. Az is meggondolandó, hogy az irodalmi–néprajzi munkaközösség kiadványainak tartalomjegyzéke az 1980. évi kötetekben így fest: *Tartalom* (5–68. oldal) *Dokumentum* (68–80) *Tűj és ember* (80–90) *Szemle* (90–98). Még tipográfiával sem osztja el a félreértést, hogy a *Tartalom* nem „rovatcím”. Persze, ha nem az, akkor felmerülhet az olvasóban, hogy mi az igazi rovatcím, vagy ha ilyen itt nincs, akkor miért van másutt? (Az 1979-es kötet is hasonlóan félreérthető.) Az 1976–78 és 1981–82-esben más betűtípussal szedték a „Tartalom” szót, de így is zavaró. Talán a papírral is gazdaságosabban lehetett volna néha bánni gondosabb tördeléssel – de ezek már igazán részletkérdések s ízlésbeli – ezért vitatható – különbséget tükröznek.

Tetszettek Pap János és Zupkó Béla iskolatörténeti tanulmányai (1976–78. szám), Sándor István, D. Fügedi Márta néprajzi dolgozata. Sárközi Zoltán 1947-es *Válaszban* közölt tanulmányát (Matyó telepések nyomában) 1975-ben néhány lelkes kutató újra átgondolta. Útjuk tanulságait Kiss Gyula jegyzeteiből ismerhetjük meg: hogyan élnek ma a Piliscsabára, Vértesacsára és másúv került matyók. Harsányi Kálmánról (Kiss Gyula), Gárdonyiról (Barsi Ernő) olvastunk érdekes tanulmányokat; s tetszett Bellér Béla értő kritikája Mezőkövesd monográfiájáról (A matyók világa – Sárközi Zoltán és Sándor István szerkesztése). Az 1979. évi kötetből Sárközi Zoltán munkája (Mezőkövesdi és környékbeli summások a Mezőhegyesi M. Kir. Állami

Ménésbirtokon) és Pap János adaléka (Veres Péter közelében) emelkedik ki. Kíváncsian olvastuk a Budapesten élő Mezőkövesdi öregdiákok baráti köréről szóló tudósítást. Mezőkövesdet féltve szerető írásokat találhatunk még az 1980. évi kötetben Kiss Gyula és Zupkó Béla tollából. A járás földrajzi neveinek gyűjtéséről Pap János, Viga Gyula pedig Györffy István néprajztudós dél-borsodi kutatásairól írt. Kápolnai Iván tanulmányát az 1980. évi népszámlálásról (1981–82. évi kötet) találtuk érdekesnek. Rokonszenves az igyekezet, mellyel a matyó vonatkozásokat a szerkesztők igyekeznek fellelni. (Pl. Bata Imre Veres Péter monográfiájából).

A honismereti munka legnagyobb (és legmáradandóbb) értéke, hogy szülőföld-tudatot alakít ki. A Matyófold megismert számai is a *polis* ügyeivel való foglalkozás lehetőségét és ennek szükségességét bizonyítják.

Szijártó István

A szenvedelmes kertész rácsudálkozásai

(Magvető, 1982. 553 old.)

A magyar művelődéstörténettel foglalkozó munkák mindmáig nem fordítottak kellő hangsúlyt a mintegy ezer éves műlra visszatekintő magyar kertkultúra tanulmányozására. Rapaics Rajmund – néha súlyos tévedésektől sem mentes – ismeretterjesztő munkái óta szinte egyetlen olyan művet sem találunk, mely átfogó képet adna a kertészet szerteágazó és gazdag történetéből. A kertművészeti szakirodalom – Ormos Imre professzor egyetemi tankönyvét kivéve – jóformán csak a XVIII. század utáni alkotásokkal foglalkozott, itt is elsősorban építéstörténeti, műemlékvédelmi oldalról közelítve, de a kert fő anyagáról, a növényről és annak gondozásáról alig esett említés. Iskoláinkban sokáig egyoldalú „Jovas-nomád” gondolatkör nevelte belénk azt a rögeszmét, mintha a magyarság a kertművelést csak mintegy érintőleg, mellékesen üzte volna és azt is extenzív keretek között.

Surányi Dezső nemrég megjelent válogatása a Magyar Hírmondó sorozatban arra vállalkozik, hogy a magyar kertkultúra három fő szakterületét, a szőlőművelést, a zöldség- és díszkertészetet ezer év írásos emlékeiből összeállítva képet adjon ennek sokrétű történeti emlékeiből. A tallózás különös érdeme, hogy Surányi olyan forrásokra támaszkodik, melyek a legtöbb olvasó számára nehezen hozzáférhetőek vagy teljesen ismeretlenek. Adománylevelek, regeszták ismertetése után a mohácsi vész előtti helyzetet mutatja be Erdújhelyi Menyhért és Wenczel Gusztáv történeti munkái alapján. A tematikus beosztású és ezen belül kronológiai sorrendet is követő fejezetek közül kiemelkedő a nyelvészek

¹ Négy könyvecske (1976–78, 1979, 1980, 1981–82) a Matyófold utolsó hét évről 460 oldalon, egyedi engedélyezéssel, a Borsod megyei nyomdában 600–1000 példányban előállítva.

és orvostörténészek által gyakrabban idézett szöszedetek, szótárak, jegyzékek és fűvészkönyvek néhány szemelvénye, mivel ezek a magyar nyelv rendkívül gazdag növénytani kifejezéseinek tárházát bizonyítják és egyben a magyar botanikatörténet értékes dokumentumai is.

Bár egy válogatás nem lehet teljes, talán érdemes lett volna a fűvészkönyveket idéző 5. fejezetben legalább néhány érdekes szemelvényt beiktatni Clusius–Beythe híres Nomenclatorából vagy Clusius gombászati művéből, esetleg a Diószegi–Fazekas Fűvészkönyv kapcsán a hat évvel későbbi orvosi fűvészkönyvből is közölni lehetett volna részletet, mert ez a korabeli gyógynövény-ismertetések mellett közelebb áll a kertészeti szakirodalomhoz, mint a tisztán botanikai Magyar Fűvészkönyv.

A válogatás nagy erénye, hogy a tulipánkertészeti hazai térhódításáról a szerző Takáts Sándor írását illesztette be munkájába és nem az azóta elavult és tévedéseivel riasztó Rapaics-féle, még szakemberek körében is alapműként élő Magyarság virágai című könyvet részesítette előnyben.

Lippai Jánossal kapcsolatban örömmel tapasztalja az olvasó, hogy a Pisoni kert mellett kevésbé ismert, de jelentőségében csaknem egyenértékű, bár nem túl terjedelmes „Calendárium”-ból is részleteket kapunk. A pozsonyi érsekkert leírása több egykorú szerzőnél szerepel, ezek a szemelvények egymás mellé helyezve jó összehasonlításra adnak alkalmat.

A magyar szőlő- és borkultúra, illetve a gyümölcsstermesztés utóbbi kétszáz esztendejét bemutató szemelvények mellett díszkertészetünk sajnos nem képviselteti magát kellő súllyal. Ez a szakterület pedig nagyobb figyelmet érdemelhetett volna, hiszen például Kazinczy Ferenc kertésztétikai gondolatai a tájképi kertművészet korai magyarországi térhódításának eredményei. Csak sajnálhatjuk, hogy a hazai barokk kertművészet több alkotását bemutató egykorú leírások közül egy sem található a válogatásban, de ezt azzal a bizakodó szándékkal tesszük, hogy a Magvető Kiadó kitűnő sorozatában talán előbb-utóbb egy önálló kertművészeti válogatás is napvilágot láthat.

Surányi Dezső – akit az érdeklődő olvasók jól ismernek gyümölcsstermesztési könyveiből – ezúttal mint szakmájának történésze azt vallja, hogy csak annak a kertkultúrának van jövője, melynek a hagyományai is élnek és történetét megbecsülik. Örömmel vesszük kézbe tehát ezt az izléses kiállítású és gondos szerkesztésű válogatást (a szerkesztésért Szalay Károlyt illeti dicséret), melynek használhatóságát a jól és áttekinthető tömörséggel összeállított jegyzetapparátus és utószó teszi teljessé.

Stirling János

Népismereti Dolgozatok, 1981

Szerk.: dr. Kós Károly
és dr. Faragó József
(Kriterion, Bukarest,
1981. 265 old.)

„A Népismereti Dolgozatok 1976-ban, 1978-ban, majd 1980-ban megjelent három kötete után pályafutásának újabb állomásához érkezett: romániai nemzetiségi könyvkiadónk, a Kriterion, ezúttal a negyedik, valamint távlatilag további kötetének kiadását vállalta” (Előszó). Bizunk benne, hogy a szerkesztők nem csalódnak, s a jövőben évenként sikerül értékes néprajzi anyaggal megtölteni az immár fogalommal vált tanulmánykötet-sorozatot. Ezúttal Egyed Ákos, Kós Károly, Rab János, Tankó Péter, Tankó Magdolna, Bányai János (1886–1971), Mózes Teréz, Végh Olivér, Bura László, Szabó Bálint, Keszeg Vilmos, István Lajos, Balázs Lajos, Faragó József, Barabás László, Ráduly János, Demény István Pál, Seres András, Daczó Árpád, Dánielisz Endre és Cseke Péter, tehát ismert nevű hivatásos néprajzi kutatók, és kevésbé ismert lelkes önkéntes gyűjtők a szerzők. Témáik ezúttal a Tájéztetőírás. A rajz szerepe a néprajzkutatásban, a Népi növényismeret Gyimesbükkön, a Népies bányászok és a Székelyföldön, az Érméleki borpincék, az Erdélyi hólyagos edények, Az utolsó szatmári mézeskalácsos mestersége, Az étkezés rendje Nyárádszentimrén, A mezőszéki Detrehemtelep népi gyógyászata, a Korondi vásárok, a Párválasztás Csíkszentdomokoson, a Téli legény-ünnepek a kalotaszegi Kiskapuson, a Hesspávázás és királynézés Sódvidéken, A kibédi szolgák ösztendei búcsúja, egy Kiserlet László királyi kerlési kalandjának összehasonlító vizsgálatára, az Erdők, vizek csodás lényei Háromszéken és környező vidékeken és A falvak Népe–Falvak Dolgozó népe néprajzi bibliográfiája 1945–1980.

Számomra ezúttal Dánielisz Endre Szendrey Zsigmond nagyszalontai éveiről szóló tanulmánya volt a legérdekesebb, mert jelentékeny adatokkal ismertette meg a Nagyszalontai gyűjtés keletkezéstörténetével kapcsolatban. De minden néprajzkutató szakember, vagy a néprajz iránt érdeklődő talál az értékes kötetben a maga érdeklődéséhez közelálló, jól megírt, gondosan megszerkesztett tanulmányokat. Fokozza a kötetek értékét az, hogy 1980-tól kezdve minden számban hozzák egy-egy időszaki kiadvány néprajzi bibliográfiáját. A sor a terv szerint folytatódni fog abban a biztos tudatban, hogy a napi- vagy hetilapokban, esetleg nem néprajzi folyóiratokban közölt írások színvonalban vagy tudományos apparátus dolgában nem közelítik meg, még sem közelíthetik a Népismereti Dolgozatok színvonalát. Egyedül a Művelődés közölt első éveiben, és 1967 óta újra ismét rendszeresen kisebb lélegzetű néprajzi szakkikketek is.

Nagy előnye a Népismereti Dolgozatoknak, hogy a román–magyar közös könyvkiadás lehetővé teszi hozzáférhetőségét nemcsak Románia, hanem Magyarország területén is, így a benne megjelent tanulmányok bekerülnek mindkét ország tudományos vérkeringésébe.

Az ND szerkesztői várják továbbra is a szerzők jelentkezését, legyenek hivatások vagy önkéntesek, idősök vagy fiatalok, gyakorlottak vagy még kezdők. „Célünk – változatlanul – mindenikük kutatásait közkinccsé tenni, minél több fiatal megismertetni; romániai magyar néprajzi tájaink mindenikéről hírt adni, előnyben részesítve a kevésbé vagy alig ismerteket; a néprajztudomány valamennyi ágát művelni, különösen azokat, melyek művelésében lemaradtunk; minden hagyományos és újabb kutatási módszernek, technikának helyet adni, azzal az egyetlen feltétellel, hogy hozzájáruljon a népi kultúránk ismeretének gyarapításához és kiteljesítéséhez” (Előszó bef.). A szerkesztőknek a szép célkitűzés megvalósításához változatlan munkakedvet és jó egészséget kívánunk.

Kovács Ágnes

Kardos László:

Az Őrség népi táplálkozása

(Budapest, 1982. 168 old.)

A lelkes helyi buzgalom, jelen esetben az Őrségi Baráti Kör ismét a széles nagyközönség elé bocsátott egy már régóta hiányzó, ritkaságnak számító munkát. Kardos Lászlónak – akit 1948-ban Kosuth-díjjal is kitüntettek – ez az első jelentős munkája. Az első között szerepel a népi táplálkozásról szóló monográfiák között is.

Sokaknak szerezhet meglepetést, élményt ez a monográfia, hiszen az első kiadás példányai már régen elrongyolódtak, közkönyvtáraink többségéből is hiányoztak. Ezért érdemes végigfutni a szerkesztén. A gyűjtőetetről szóló fejezet után következik az ételek leírása. Először a leveket veszi sorra, hiszen a népi étkezésben ez állt régen a fő helyen. A szalafői „közbeszéd” is ezt tartotta: „Aki sok levest eszik, sokáig él, mert aki sokáig él, annak sok levest kell megennie.” Végigbongészva a recepteknek is beillő néprajzi ételleírásokat megállapíthatjuk, hogy a mai leveseink bizony szerény utódai az őrségiekének. Fontos helyen szerepelnek még a népi étkezésben a főzelékek. Húsételeket többnyire csak ünnepnap ettek, vagy disznóölés-kor, amikor az étrend a következő gazdagságú lehetett:

1. fogás: disznóhúsleves metélt tésztával, 2. fogás: főtt disznóhús tejfölös tormával, 3. fogás: toroskáposzta vagy hússkáposzta, 4. fogás: sült-hús, sültmáj, kenyér, cékla, piroskáposzta, 5. fogás: pite, alma, 6. fogás: feketekávé kalácsal.

Az Őrségi emberek az egyoldalú gabonatermesztés miatt sokféle tésztát fogyasztottak. Kardos László a helyi kiejtés szerint közli a tésztafajtákat: *szilvás gombuc, darás mácsik, bugda* stb.

A kenyérről szóló fejezetben bő folklórányagot is szolgáltat a szerző: „Aki földre ejti a kenyeret, nyilván nem szolgálta meg” stb. Külön fejezet szól a tejfeldolgozásról, a gyümölcsökről és az italokról.

A könyv utolsó részében az Őrségi konyha berendezésének, eszközeinek pontos leírását találjuk. Kardos László kitűnő rajzokkal, ábrákkal illusztrált munkája 1943-ban leletmentő igénnyel született meg. Az újságok és a receptkönyvek ugyanis századunkban meglehetősen egységesítették az étkezési kultúrát. Örülünk a példás monográfia újbóli kiadásának, amely az olvasóját, böngészőjét esetleg arra is ráveheti, hogy megvizsgálja és leírja egy mai vidéki háztartás, avagy nagyobb közösség étkezési kultúráját, mert ilyen feladatra manapság nem sokan vállalkoznak.

Balázs Géza

Ötvenéves a Bőrgyári Torna Club – BTC 1932–1982

(Pécs, 1982. 168 old.)

Sokoldalú támogatással jelent meg Pécs egyik legrégebbi sportegyesületének a története. Szerzői: Bartal Lőrinc, Farkas László, Horváth László, Kozma Ferenc, Lázár György, Leipám István, Lombosi Jenő, Miklósvári Zoltán, dr. Nagy Lajos, Pilbál György, valamint a szakosztályok egykori és jelenlegi vezetői sokszínűen írták le a máig népszerű és hajdan jobb napokat is látott egyesület történetét. Mint „gyári” csapat, a BTC nem egyszer országosan is kiemelkedő eredményeket ért el, sokszínű, értékes nevelő munkát végzett a fiatalok körében.

A kötetet lektorálta dr. Nagy Lajos és a felelős szerkesztő munkáját vállaló Miklósvári Zoltán jó érzékkel gondozta a művet, amelyet a Szikra nyomda izléses formában, számos és jó minőségű képpel készített el. A könyv a pécsi, baranyai sportélet – amelynek monografikus feldolgozása most kezdődött meg – sajátos munkás-sportegyesületét mutatja be, emléket állítva a múltnak, tanulságot a jövőre.

Krisztián Béla

¹ A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára című sorozat 1943-ban megjelent 8. kötetének hasonló kiadása.

Korunk évkönyv 1982

(Kolozsvár, 1982. 304. old.)

Metamorphosis Transsylvaniae az alcíme a Korunk 1982-es évkönyvének, amely már önmagában is történelmi levegőt áraszt. Egykor a jó öreg Apór Péter keseregte el ismert könyvében a régi jó világ s az erdélyi fejedelemség fénykora hagyományainak pusztulását, miközben a bécsi nájmódi miatt elégedetlenkedett. S eközben nagyon érdekes történelmi, néprajzi leírását adta irodalmi szinten a XVIII. századi erdélyi hétköznapiaknak. Majd kétszáz évvel később Kolozsvárt ugyane címmel a romániai magyarság gazdasági és szellemi körképét bemutató kötet jelent meg 1937-ben.

Ezen a nyomokon haladva és mégis lényegesen más, korszerű módszerekkel feldolgozott valóságanyagot kínál az évkönyv 19 tanulmánya. Az Ermelléktől Szalontán át Temesvárig, a belső erdélyi területeken, a Mezőségen s a Maros mentén át a Székelyföldre, Maroshévíztől Csíkon át Kászonig s az egykori Királyföldre pásztázzák végig a szerzők a nagyvárosok, a községek és a havasi tanyák világát, s közben a szociológia, a városiasodás (a falusiasodás?), a népesedés és a társadalomnéprajz kérdéseit boncolják. Személyes vallomásoktól a számoszlopokig, grafikonokig megannyi módszer kínálkodik, hogy tudományos igénnyel, minél objektívebben bemutathassák azt a történelmi folyamatot, amely szemünk láttára megy végbe: a civilizációs fejlődés eredményeként az ország és benne a romániai magyarság zöme is városlakóvá válik, végérvényesen felbomlik a falusi közösségek rendszere, új, másfajta s mégis az elődök közösségeihez többé-kevésbé kapcsolódó társadalmi formációk jönnek létre, elevenednek meg.

A Korunk évkönyvének másik öröndetes tanulsága az, hogy a társadalmi kérdésekre gondnal és kellő felkészültséggel odafigyelő kutatók között sokan vannak a fiatalabbrendűek. A már ismert kutatók – mint Nagy Olga, Dánielisz Endre vagy Benedek Zoltán – társaságában ott találjuk Pillich László, Bíró Zoltán vagy Keszeg Vilmos, Vetési László, Demeter József módszerében és szemléletében új és nagyon tanulságos írásait. Tőlük és társaiktól várhatjuk elsősorban a romániai magyarság néprajzával foglalkozó összegeket, monográfiákat, az elődök gazdag néprajzi ismereteit saját kutatásaikkal ötvöző korszerű munkák megírását.

Szabó Zsolt

Magyar Személynévi Adattárak 1–50

Szerkeszti: Hajdú Mihály
(Kiadja az ELTE Nyelvészeti
Tanszékcsoport Névkatató
Munkaközössége,
Budapest, 1974–1982)

Az már önmagában is nagy teljesítmény, ha egy füzet sorozat eljut az 50. számig, ám az első meglepetés még nagyobb, mikor megtudjuk, hogy ezt nyolc év alatt sikerült elérnie, méghozzá szűkös, helyi (egyetemi) erőforrásból. A Magyar Személynévi Adattárak (továbbiakban MSZA) sorozat Hajdú Mihály szerkesztői tevékenységének csak egyik darabja, ám kétségtelenül a legterjedelmesebb. A kis alakú – férfitenyérbe fogható – füzet sorozatot élénk sárga borítójáról a tudományos közvélemény „sárga füzeteknek” nevezte el. Főleg nyelvészek és a néprajzkutatók ismerik, de a szerkesztőhöz érkező levelek tanúbizonysága szerint „jegyzik” némely tengerentúli könyvtárakban is.

Egy ismertetésben lehetetlenség tanulmányról tanulmányra áttekinteni ezt a gazdag, ötven – hol vékonyabb, hol vastagabb – tanulmányt számláló sorozatot. Ezért csak a főbb vonalak megjelölésére vállalkozhatom. A MSZA első 50 füzetében hat fő kutatási téma szerepel: a *történeti személynévgyűjtés, és a jelenkori családnevek, keresztnévek, becézőnevek, városi szólítónevek és ragadványnevek* gyűjtése és rendszerezése.

A tekintélyes korpusz területi megoszlása is kedvező: szinte valamennyi megyénkből és a történelmi Magyarország számos egyéb vidékéről is találunk adatot. Több füzetben találkozunk az egykori *bukovinai magyarság* személyneveivel (ezt jelenlegi magyarországi lakóhelyükön gyűjtötték), van anyag az ukrainai (Kárpátalja) *Viskről*, a csehszlovákiai *Érsekújvár* melletti – *Köbölkútról*, a határmenti *Párkányról* valamint a Bácskából, *Csantavérről*. Két füzetben található egy-egy nagyobb tájegységnek a ragadványnevényaga: 22 Zala menti falué (MSZA, 20) és az ózdi járás 40 településé (MSZA, 44.). A személynévközlések számában vezet Borsod-Abaúj-Zemplén megye (a már említett ózdi járás mellett Cigándról, Sajópetriből, Karcsából, Mezőkövesdről, Cserépfaluból van anyag).

Történeti személynévanyagot sok füzet tartalmaz, ám néhány kiemelkedik ezek közül gazdagságával. A sorozat szerkesztője szívügyének tekintette a hányatott sorsú bukovinai magyarság névanyagának összegyűjtését és közzétételét. A gyéren lakott Bukovinát 1776-tól az osztrák határőrszervezés miatt Moldvába menekült székelyek telepítették be. Ekkor alakultak meg érdekes nevű falvaik: *Istensegits, Fogadjisten*, majd később a II.

Józsefről elnevezett *Józseffalva* és a Hadik Andrásról elnevezett *Hadikfalva*, *Andrásfalva*. *Hajdú Mihály* a megmaradt régi lelkézi anyakönyvek alapján állította össze a valamikori bukovinai falvak keresztnévanyagát (MSzA, 3, 7, 12, 21.). *Fazekas Tibor* két al-dunai székely falu történeti keresztnévanyagát gyűjtötte össze, és elkészítette a névstatistikát (MSzA, 39.). A történeti anyagközlés között kiemelkedő helyen szerepel *Mizser Lajos* munkája: Cserépfalu személynevei (MSzA, 27.). Az 1548 és 1720 közötti időszak személyneveit a szerző az egykori dézsmalajstromok alapján gyűjtötte össze, és évenkénti időszakonként csoportosítva közli.

Marcus Bandinus érsek a török megszállás idején a pápa megbízásából járt Moldvában. 33 magyar faluból jegyzett föl személyneveket. Ezeket *Mikecs László* már korábban közzétette. A MSzA-sorozatban a szerkesztő statisztikai adatokkal kiegészítve adja közre újból az anyagot (MSzA, 30.).

A történeti névanyag közlése jórészt azonos módszerű. Rendszerint 15–30 éves időszakonként rendszerezik a neveket a szerzők gyakorisági sorrendben. Érdekes megállapítások tehetők a névgyakoriság alapján! A közölt adatokból kiderül (mint *Hajdú Mihály* írja), hogy a bukovinaiak névkinse gazdagabb volt, mint a korabeli egyéb magyar területeké. Magyarországra költözésük után azonban felére csökkent a székelyek névkinse, s ezáltal emelkedett a leggyakoribb nevek megterhelése.

További tizenegy füzet foglalkozik még történeti és mai keresztnévközléssel. (A bibliográfiai adatokat lásd a jegyzetanyagban!) Az adatgyűjtők rendszerint az 1700-as évekig nyúltak vissza a történelemben, munkájukat a lelkézi anyakönyvekre alapozták. Az anyag közlése a már kiforrott módszerrel történt.

A személynevek kutatásának másik fontos területe a családnevek vizsgálata. A MSzA-sorozatban külön családnévgyűjtés és -elemzés nem található. A családneveket általában a ragadványnevekkel együtt, a tanulmányok első fejezetében tették közzé. A család- vagy vezetéknév közlése nem jelentett túl nagy erőfeszítést: a gyűjtők abécérendbe szedték őket, és megállapították a különböző nevek gyakoriságát.

A személynévkutatásnak kétségtelenül egyik legizgalmasabb ága a *ragadványnévgyűjtés*. Nem csoda, hogy a „sárga füzetek” sorozatban 20 füzet tartalmaz ragadványneveket. A 20 gyűjtő – legtöbbször önkéntesen gyűjtő! – munkamódszere között sok különbség van: néhol érezni lehet az anyag szegénységén, hogy a gyűjtő figyelme nem terjedt ki a teljes anyagra, másutt pedig a szakavatott gyűjtő is elképed: miként lehet ilyen hatalmas méretű anyagra szert tenni? Eltérő az anyagközlés módszere is.

A. Fodor Ágnes cigánd ragadványneveinek közlésénél jelentéstani szempontból csoportosít (MSzA, 2.). Gazdagabb, több szempontú munkát végzett *Blanyár Valéria*, aki négy fő szempont szerint vizsgálta Nagykálló ragadványneveit (MSzA,

9.). Közli például a ragadványnevek használati formáját (aminek megállapítása – vizsgálata mindenképpen föltételezi a közösséggel való együttélést!), majd megállapítja a ragadványnevet „stilisztikai” (ő nem használja a szót!) értékét. Eszerint vannak megkülönböztető és gúnynevek. Befejezésül vizsgálja a névadás okait, és a ragadványnevek továbbélését, hagyományozódását. *Magyarovics Lászlóné* az esztergomi Szentgyörgymező ragadványneveinek vizsgálatakor belső keletkezésű (családi) és külső keletkezésű ragadványneveket különböztet meg (MSzA, 19.). Figyelemre méltó *Agg Gábor* 22, Zala megyei faluból közreadott gyűjtése. *Tóth Mihály* Bag ragadványneveiről szóló munkája azért értékes, mert a ragadványnév használati „lehetőségeit” is följegyezte. Minden ragadványnév eredetének földérítése után megjegyzi, hogy viselője haragszik vagy nem haragszik a név használóira (MSzA, 37.).

A rendkívüli mennyiségű gazdag anyag közül utoljára *Rácz Sándor* munkáját kell kiemelni (MSzA, 49.), aki a Csongrád megyei Földeákról 4376 ragadványnevet tett közzé. Bámulatos ez a ragadványnév-mennyiség: föltehetőleg a leggazdagabb gyűjtés mind ez idáig ebben a témakörben. Talán csak egyet hiányolhat a gyűjtésből a folklorista: a használat körének föltérképezését. Az anyag még teljesebb lett volna, ha a gyűjtő följegyzi, hogy melyik ragadványnevet ki, mikor használja, használhatja. (A kötet bővebb ismertetéseit lásd Péter Lászlótól a Honismeret 1983. 4. számában.)

Újabb csoportokat alkotnak a becenevekről szóló füzetek. *Németh Marietta* a Vác környéki falvak mai beceneveit gyűjtötte össze (MSzA, 4.). Anyagközlése mintaszerű: a teljes (irodalmi) keresztnévforma után felsorolja az összes lehetséges élő becenevet. A neveket stilisztikailag minősíti. *Gedai Borbála* az Érsekújvár melletti Kőbölkúton élő gyerekek beceneveit gyűjtötte össze (MSzA, 13.). Munkája azért is értékes, mert figyelme kiterjedt a magyar–szlovák együttélés következtében kialakuló sajátos becenevekre.

Somlósi Antónia az egyetlen, aki szólítóneveket gyűjtött és elemzett a MSzA első ötven füzetének szerzői között (MSzA, 26.). Aki volt diák, az bizonyosan tudja, hogy milyen sajátos *szólítónevek* alakulnak ki a diákság körében. A szerző budapesti középiskolások szólítóneveit vizsgálta az 1960-as évek elején. Három nagy csoportba sorolta a diákok alkotta neveket: keresztnévből, családnévből, illetve ezektől függetlenül alakult nevek. A neveket ezenfelül nyelvézeti szempontból is földolgozta: pl. megállapította a jellegzetes diáknyelvi képzőket és névadási módokat.

Három olyan füzet található a „sárga füzetek” sorozatban, amely egy-egy község teljes személynévanyagát felöleli. (*Iván László*: Kecel személynevei, MSzA, 40., *Barthas József*: Pusztina személynevei, MSzA, 45. és *Horváth Olga*: Csörötnek személynevei, MSzA, 48.).

Áttekintve a „sárga füzetek” első ötven füzetét, megállapítható, hogy a munkák mindegyike fontos

adatközlés, számot tarthat a tudományos érdeklődésre. Sok gyűjtő félt ugyan az újításoktól, s ezért munkájának színvonalát a lehetőségeken belül maradt.

A hiányok azonban eltörpülnek az eredmények mellett. Tény, hogy a Magyar Személynévi Adattárak sorozat első 50 füzet a magyar művelődéstörténet fontos dokumentumai közé tartozik, s ez nem utolsósorban a fáradhatatlan, önkéntes gyűjtők áldozatos munkájának köszönhető.¹

Balázs Géza

¹ Mivel az MSZA eddigi köteteiről mindeddig sem ismertetés, sem összefoglaló bibliográfia nem készült, közöljük a füzetek bibliográfiai adatait: 1. *G. Dombai Mária*: Seregélyes keresztnévei, Bp., 1974., 2. *A. Fodor Ágnes*: Cigánd mai család- és ragadványnevei, Bp., 1975., 3. *Hajdú Mihály*: A volt bukovinai Istensegits és Fogadjisten keresztnévei (1785–1940), Bp., 1975., 4. *Németh Marietta*: Vác környékének (Vácduka, Váchartyán, Kismémedi, Püspökszilágy) mai becézőnevei, Bp., 1975., 5. *B. Gábor Zsuzsa*: Visk magyar lakosainak történeti és mai családnevei, Bp., 1975., 6. *Drótos András*: Sajópetri mai ragadványnevei, Bp., 1975., 7. *Hajdú Mihály*: A volt bukovinai Hadikfalva keresztnévei (1790–1940), Bp., 1975., 8. *Mizser Lajos*: Cserépfalu keresztnévei (1731–1974), Bp., 1976., 9. *Blanyár Valéria*: Nagykilló mai ragadványnevei, Bp., 1976., 10. *Németh Marietta*: Vác környékének mai keresztnévei, Bp., 1976., 11. *Csapó Irma*: Galambok mai becenevei, Bp., 1976., 12. *Hajdú Mihály*: A volt bukovinai Józseffalva keresztnévei (1836–1940), Bp., 1977., 13. *Gedai Borbála*: Gyerekek kereszt- és becenevei Kőbölkülton, Bp., 1977., 14. *Molnár Mária*: Magyarlak mai ragadványnevei, Bp., 1977., 15. *Balázs Judit*: Rábaszentandrás mai család- és ragadványnevei, Bp., 1977., 16. *Nagy Géza*: Karcsa mai család- és ragadványnevei, Bp., 1977., 17. *Hankovszky Béláné*: Rábaszentandrás keresztnévei (1725–1970), Bp., 1978., 18. *Virág Gábor*: Csantavér keresztnévei (1782–1970), Bp., 1978., 19. *Magyarovics Lászlóné*: Szentgyörgymező mai ragadványnevei, Bp., 1978., 20. *Agg Gábor*: Ragadványnevek 22 Zala megyei faluból, Bp., 1978., 21. *Fazekas Tiborc-Hajdú Mihály*: A volt bukovinai Andrásfalva keresztnévei (1801–1940) Bp., 1978., 22. *Kovács János*: Vásárosdombó mai család- és ragadványnevei, Bp., 1978., 23. *Szekeres Ilona*: Szajol mai ragadványnevei, Bp., 1978., 24. *Pintér Mária*: Mezőkövesd régebbi ragadványnevei, Bp., 1978., 25. *Juhász Dezső*: Nagykőrű keresztnévei (1700–1899), Bp., 1978., 26. *Somlósi Antónia*: Budapesti középiskolások szólítónevei az 1960-as évek elején, Bp., 1980., 27. *Mizser Lajos*: Cserépfalu személynevei (1548–1720), Bp., 1980., 28. *Karacs Zsigmond*: Földes történeti és mai család- és ragadványnevei, Bp., 1980., 29. *Rigler János*: Párkány iskolás korosztályának kereszt- és becenevei, Bp., 1980., 30. *Hajdú Mihály*: Az 1646–47. évi Bandinus-féle összeírás névstatistikái, Bp., 1980., 31. *Sza-*

bó Imre: Kurd történeti és mai ragadványnevei, Bp., 1980., 32. *Csoknyay Judit*: Szamosangyalos keresztnévei (1777–1970), Bp., 1980., 33. *Tóth József Farkas*: Szápár mai család- és keresztnévei, Bp., 1980., 34. *Kissné Deli Mária*: Felsőegerszeg, Varga és Vázsnok keresztnévei (1750–1977), Bp., 1980., 35. *Bertók István*: Vése mai ragadványnevei, Bp., 1980., 36. *Rácz Sándor*: Óföldséák és a volt Náway-uradalom lakosságának ragadványnevei, Bp., 1981., 37. *Tóth Mihály*: Bag mai család- és ragadványnevei, Bp., 1981., 38. *Kovács Béla*: Visonta keresztnévei (1692–1945), Bp., 1981., 39. *Fazekas Tiborc*: Hertelendyfalva és Sándoregyháza keresztnévei (1899–1960), Bp., 1981., 40. *Iván László*: Kecel személynevei, Bp., 1981., 41. *Villányi Péter*: Galgamácsa mai család- és ragadványnevei, Bp., 1981., 42. *Kocsis Ilona*: Dunavecse keresztnévei (1737–1895), Bp., 1981., 43. *Berzsenyiné Huszár Melinda*: Ráckeve keresztnévei (1801–1950), Bp., 1982., 44. *Dobosy László*: Az ózdi járás 40 településének ragadványnevei, Bp., 1982., 45. *Barthas József*: Pusztina személynevei, Bp., 1982., 46. *Fercsik Erzsébet*: Hévízgyörk mai család- és ragadványnevei, Bp., 1982., 47. *Szabóné Szakali Ágnes*: Jánoshida ragadványnevei, Bp., 1982., 48. *Horváth Olga*: Csörötnék személynevei, Bp., 1982., 49. *Rácz Sándor*: Földséák ragadványnevei, Bp., 1982., 50. *Ördög Ferenc*: Gyulaj keresztnévei (1738–1960) Bp., 1982.

Baranya megyei Honismereti Írások 1.

(Pécs, 1982. 25 old.)

Baranya megye bár erőteljes és életképes, fejlődő, időről időre megújulni tudó honismereti mozgalommal rendelkezik, sajnos még nem adott ki önálló honismereti jellegű gyűjteményes kötetet. Pedig a megye hagyományokban igen gazdag és ennek feltárása is folyamatosan halad. Mindez szükségessé tette, hogy periodika jelenjék meg. 1981 júniusában a Baranya megyei Művelődési Központ és a Baranya megyei Pedagógus Továbbképzési Intézet honismereti szakkörvezetői tanfolyamot indított a művelődési házak, iskolák, üzemek és tömegszervezetek szakkörvezetői számára. A tanfolyam első szakaszát egy-egy, a hallgatók által választott téma megírásával, kidolgozattal készítésével zárták le. A Megyei Művelődési Központ kiadásában megjelent füzet ezeket az írásokat adja közre. Ez a kiadvány a már említett hiányszág pótlására s azért készült, hogy az érdeklődést felkeltse, informáljon, késztesen hasznos, értékes és mindenkor tanulságos honismereti munkára – írja a bevezetőben Timár Irma, honismereti szakfelügyelő, tanfolyamvezető.

Egyelőre szerény, ám izléses és gondos kivitelezésű, 25 stencilezett, összekapcsolt lapból áll a

füzet. Huszonöt szerzője egy-egy kidolgozatot írt meg 30-60 soros terjedelemben. Témaválasztása valóban honismereti: falutörténet, községismertető, néprajz, üzemtörténet, turisztika, szakkör- és intézménytörténet, egyebek. Néhány eredetibb feldolgozás mellett mások munkáit ismerteti, kutatásait adja közre, új színezetű gondolatokat, új nézeteket vet fel.

A rövid terjedelmű írások válogatását dr. Vargha Károly, ny. főiskolai tanszékvezető, a tanfolyam módszertani irányítója végezte el, s a szerkesztés is az ő munkája. Az írásbeli munkák hatásosak, könnyen és gyorsan átfuthatók. Ismeretterjesztő funkciójuk mellett propagandisztikus hatásúak. Tény- és adatközléseik szépen formált sorokban, arányos felépítésű mondatokban nyerne nyelvi megformálást.

A gyűjtemény jelentősége több gondolatban foglalható össze. Baranya az önálló honismereti kiadványok terén is a többi megye sorába lépett. Késését, elmaradását e téren is behozta, s a közlést nyilván folytatni is kívánja. Ezt a szándékát sejteti a cím mellett szereplő I.

Milyen tekintetben lehetséges az előrelépés? A gyűjtemény a későbbiekben könyvszerű, könyvjellegű formát nyerhetne, illusztrált, szemléltetett munkákat közölhetne. Újabb témákkal, nagyobb példányszámban léphetne a közönség elé. Legfőképpen kívánatos, hogy a kiadvány legyen folyamatos, rendszeres, kaphasson-kapjon a honismereti gondolat és mozgalom szintjének, rangjának megfelelő megjelenést.

Zóka László

Ojtozi Eszter:

A máriapócsi baziliták cirillbetűs könyvei

(Kossuth Lajos Tudományegyetem
Könyvtára

Régi Tiszántúli Könyvtárak 2.

Debrecen, 1982.)

A cirillbetűs könyvek olyan – néprajzilag és kulturálisan sajátos jegyeket mutató – magyar népcsoportokhoz köthetőek, amelyről a magyar közvélemény és tudományosság viszonylag keveset tud. A magyar görög-katolikus népesség történelme folyamán több etnikum (szerb, ukrán, román, szlovák) szórvaival integrálódott. A görög katolikus egyházmegyeik soknemzetiségűek voltak, az egyházzervezet nemzetiségenkénti elkülönülése csak a XX. század elejére történt meg, s addig a liturgia nyelve egyházi szláv, ill. román volt: a munkácsi püspökségben, így Szabolcsban az egyházi szláv nyelv.

Az északkelet-magyarországi Máriapócs, a „magyar Lourdes” – a Könyvező Szűz Mária kegy-

képe révén – nevezetes búcsújáráhely a XVIII. század elejétől napjainkig. Egy-egy búcsú alkalomával ma is több ezer európai, tengerentúli hívő, érdeklődő gyűlik egybe. A kegykép, annak története s a búcsú számos író, költőt meglehetett. A legszebben Ady Endre, a legavatottabban Krúdy Gyula, Tartally Ilona, Jászi Oszkár írt e témáról, melynek monografikus feldolgozása mégis hiányzik.

Az Ojtozi Eszter által tárgyalt könyvek történetében fontos dátum 1749, amikor az egyre szaporodó zárndokok lelki szükségleteinek ellátására és a templom gondozása céljából bazilita szerzetesek telepednek meg Máriapócsra, s ugyanakkor elkezdődik a rendház építése. A monostorban két évszázad alatt közepes nagyságú könyvtár alakult ki és állott fenn 1950-ig, az egyházi rendek szekularizációjáig. A könyvtár állományának alakulását alapvetően befolyásolta az a tény, hogy a rendház szláv nyelvű püspökség területén volt, valamint az, hogy vonzásterületébe szláv területek is tartoztak. Jelentős mértékben befolyásolta a könyvtárolomány összetételét a rendház falain belül folyó, elsősorban egyházi-vallásos szükségleteket kielégítő oktató-nevelő munka. A máriapócsi görög-katolikus monostorban 1843-tól körülbelül egy fél évszázadon át „Preparandium” működött – „oros” másodnyelvel: a teológusképzés szintén „rutén nyelven” folyt.

A rend a pócsi házban elemi iskolát (a rend egyetlen, világiakat tanító intézménye), valamint algimnáziumot (gimnasium minor) is fenntartott, ez utóbbiban a „rutén nyelvű” olvasás alapjai elajátítandók voltak. A magyar bazilitajelöltnek még a szertartási nyelv megváltozása után is, egészen 1945-ig, a magyar nyelvű noviciátus Vatikán általi engedélyezését, meg kellett tanulnia „ruténul”, hogy elkezdhesse az előírt szerzetesi iskolát, szerzetesek utánpótlásának nevelése ugyanis a Munkács–Csernek-hegyi anyaházban levő noviciátusban történt. Fontos a szerzőnek a művelődéstörténeti tényezőkkel egybehangzó magállapítása, mely szerint a monostor könyvtárának teljes állománya kétirányú, keleti és nyugati kulturális tájékozódás révén alakult ki.

A könyv első nagyobb egysége a tárgyalt könyvek provinciájának problematikájával foglalkozik, érinti a cirillbetűs könyvek magyarországi feldolgozásának előtörténetét, feladatát, értelmét. A szekularizációkor gyakorlatilag szétszóródott könyvtár töredékei, Ojtozi Eszter által feldolgozott és felkutatott, illetve összegyűjtött példányai ma négy helyen találhatók: a debreceni egyetemi könyvtárban, a Nyíregyházi Teológiai Főiskola könyvtárában, a máriapócsi kegytemplomban és magánsejmelnyél: Dudás Bertalan anarcsi parochusnál. A négy helyen őrzött 145 máriapócsi provinciájú cirillbetűs nyomtatvány megfelelően reprezentálja ugyan, de a könyvtárat teljességgel helyreállítani lehetetlen.

A második értekező fejezet Az importált könyvek Máriapócsra címet viseli. Hodinka Antal eredményeire építve, azokat továbbfejlesztve, finomít-

va, Ojtozi megállapítja: a könyvtár cirillbetűs állományának összetételét nagyban meghatározta az a tény, hogy Magyarországon nem volt megoldott a cirillbetűs, egyházi szláv nyelvű könyvek nyomtatása. Az importált könyvek zöme ukrán nyelvről, egy hányada Moszkvából, egy kisebb része pedig litván és belorusz földről való.

Az utolsó értekező rész magáról a monostori könyvtárról és a templomi könyvgyűjteményről szól. A szerző itt tárgyalja a könyveszerzés, katalogizálás, könyvkölcsönzés és -kötetés rendjét, formáit. Itt végzi el a könyvek, a kéziratok tartalmi vizsgálatát, megállapítva, hogy azok döntő többsége, kifejezve a pócsi baziliták igényeit, a vallásos irodalomhoz tartozik, a profán témák csupán a XIX. század elejétől jelennek meg, főleg tan-
könyvek révén.

A kötet törzsét kitevő Katalógusban kronologikus rendben 145, 1581–1895 között megjelent könyv kerül pazar részletességgel leírásra. A helyenként tanulmánnyá kerekedő tételekben – a könyv szerzője és címe mellett – megtaláljuk a kiadás helyét, idejét, a nyomdát, a nyomdász nevét, a konkrét példány általános állapotát, lapszámát, méret szerinti terjedelmét. Ezt követik a margináliák és egyéb, művelődéstörténetileg hasznosítható bejegyzések, majd a bibliográfiákra, szakirodalomra való utalások. A debreceni egyetemi könyvtárban fellelhető könyveknél a leltári szám is szerepel. A Katalógus függelékeként kapott helyet a debreceni egyetemi könyvtárban őrzött 19 máriapócsi kézirat leírása. Csak utalhatunk rá, hogy az Ojtozi Eszter megőrzésében levő monostori leltárban az ezret meghaladó igen gazdag és sokrétű cirillbetűs levél, okmány van.

A kötet használatát nagymértékben elősegíti s értékét sok szempontból emeli a mellékelt kilenc (!) mutató, melyek a címet, nyomdát, a könyvek jelenlegi és korábbi lelőhelyeit, a posessorok és donátorok személyét stb. tekintve könnyítik meg a tájékozódást. A formájában is tetszetős, jól megszerkesztett kiadványt 44 kép teszi szemléletessé, a külföldi szlavisták számára pedig az orosz nyelvű fejezetcímek és rezümék teszik hozzáférhetőbbé.

Néhány mondatban arról, hogy művelődéstörténeti szempontokon túl a recenszens miben látja a hajdani szerzetesrendi könyvtár rekonstrukciójának jelentőségét. Néprajzosok, nyelvészek hangsúlyozzák, hogy a magyar görög-katolikusok szokásaikban, szokásainak, névanyagában stb. egy sor sajátosságot képviselnek a magyar népi kultúrán belül. Erről a laikus is könnyen meggyőződhet egy nyír-
csaholyi, hodászi, penészleki, nyírlugosi, tiszabüdi stb. beszélgetés vagy lakodalom alkalmával. Az Ojtozi Eszter által katalogizált anyag jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy az egykori nemzetiségi etnikumok népi műveltségét részben átmentő görög-katolikus vallású lakosság szellemi néprajza, nyelvi fordulatai, szokásai, névanyaga stb. mélyebb feltárást nyerjenek. Ismeretes, hogy a görög-katolikus egyház híveinek népi műveltségére sajátos ünneprendjével, önálló iskolaszervezéssel nagymértékben hatott. E hatás mélyebb felmérése sem történhet

meg – egyéb, ilyen jelentőségű forrásanyag hiányában – a máriapócsi cirillbetűs anyag figyelembevétele nélkül.

A kiadványt az interetnikus nyelvi, néprajzi kutatások művelői, elsősorban pedig a magyar-ukrán népi irodalmi kölcsönhatás iránt érdeklődők is haszonnal forgathatják. Jól felhasználható a kötet a szabolcsi helytörténet számára: a donátorok és tulajdonosok bejegyzései olyan közvetett és közvetlen adalékokat tartalmaznak, amelyek egy-egy falu történetét árnyalhatják.

Külön kiemeljük; hogy a monostor és a szóban forgó könyvek történetének sajátos alakulása folytán több könyvet és kéziratot az ukrán nyelvjárástörténeti irodalom eddig is számon tartott.

Udvari István

Ujváry Zoltán:

Szállj el, fecskemadár

*(Magyar Helikon, 1980
460 old., 12 kép)*

Ujváry Zoltán jeles folklorista, a Kárpát-medence magyarjainak és népeinek ismert kutatója, újabb kötettel gazdagította népköltészetünket: szülőföldjéről, a történeti Gömör megye népdalairól és balladáiról nyújt gazdag anyagot. Több mint 150 falu dallamanyagának gyűjtése, elemzése, összehasonlítása után írja bevezető tanulmányát. Megállapítja, hogy az interetnikus kapcsolatok nagy szerepet töltenek be a gömöri falvak népdalkincsének alakulásában.

Anyagát a hagyományos módon csoportosítja. A gömöri néphagyományban a lírai dalok mellett a leggazdagabb anyagot a balladák nyújtják, amit a rabénekekkel együtt közöl. Jelentős szerepet tölt be a nép életében a szerelem és a lakodalom, amelynek dalait együtt találjuk. A dalszövegek alakulásában szerepe lehetett az idegenben való katonáskodásnak és a munkavállalásnak is. A katonadalokat az első világháború végéig követhetjük nyomon. Itt az ismert szövegnél a változást egy-egy falu vagy város jelenti. A hagyománytartó pásztorok dalai mellett a betyár- és a bujdosódalok következnek. A szolgál- és az aratódaloknál a keményebb hangvétel főleg a sommádsalokban figyelhető meg. Helyet kapnak az amerikai dalok is, amelyek nemcsak a kivándorlás tényét és emlékét őrzik, hanem hazavágyódást is. A vásári és a vidám dalokban, de az új típusú nótáknál is megfigyelhető a városoknak s bizonyos ponyvanyomatványoknak a hatása. A kötet befejező része gyermekdalokkal foglalkozik, amelyek közül több archaikus elemet is őriz.

Ujváry Zoltán a dal szövegének, dallamának lejegyzése mellett nem feledkezik meg a daloló népről sem. Figyelemmel kíséri a szlovák-magyar kapcsolatok kölcsönös hatását, s a népi kultúra számosságát, egyező vonását világítja meg.

Dr. Szamosújvári Sándor

Bányászati hagyományörzés – miniatűr könyvekben

1977-ben Miskolcon alakult meg harmincegy taggal a Péch Antal miniatűrkönyv-gyűjtők klubja. Ma a klub az egész országot átfogja; kiadványai értékes és érdekes hozzájárulások a bányászat hagyományörzéséhez. A bányászat és kohászat mellett a fémfeldolgozás is a könyvek témái körébe tartozik. Az eddigi kiadványok: *Tóth Pál*: Péch Antal élete és munkássága (1977), *Zsámboki László*: A selmeci műemlék könyvtár (1981), *Tóth Pál*: Bányász–kohász dalok (1980), *Csath Béla*: Zsigmond Vilmos (1981). Ez utóbbi kiadás már másodszor jelenik meg, német nyelven is kiadták. *Zsámboki László* a szerzője a Pénzveresoktatás Selmecen (1982) című munkának, folyamatban van a *Fallemek*, az *Agricoláról* szóló és más, a bányászattal–kohászattal kapcsolatos miniatűr könyvek kiadása is. A 40 x 50 mm-es könyveket *Tóth Pál* bányamérnök gondolja, aki egyben a miniatűrkönyv-gyűjtők klubjának titkára is. A miniatűr könyvek bányászati sorában a 200 éves mecseki bányászat megújulásának („a liasz-programnak”) kötete Pécsent jelent meg, Békéssy Gábor gondozásában, 35 x 55 mm-es formátunban – gazdagítva a Miskolcon immár hatodik éve folyó munkát, a bányászati miniatűr könyvek sorát.

Krisztián Béla

Csizmadia Imre:

Pirkadattól delelőig

(Magvető, 1982. 578 old.)

Nagy Gyula, Orosháza etnográfusa megszállottan hisz abban, hogy a hagyományos paraszti gazdálkodás képviselői közül többen eredményesen forgathatják a tollat. Vallja, hogy több haszna lesz a néprajztudománynak, az utókornak abból, ha a földműves saját maga írja le életét, annak részeként a gazdálkodás módját, élete fordulóit, örömeit, bánatát, mintha néprajzkutatók, szépirodírók teszik ugyanezt. Az általa írásra biztatott emberek közül *Csizmadia Imre* különösen megfelelt a beléje vetett bizalomnak.

Az orosházi kisparaszt könyve – más népi önéletírásról hasonlóan – átmenet a szépirodalmi mű, a néprajzi pályázati dolgozat, a szociográfiai és művelődéstörténeti munka között. Elsősorban a XX. század első felének tisztántúli kisparaszti életét ismerhetjük meg belőle. Részletes leírásai, például az I. világháború idején családfő nélkül folyó gazdálkodás aprólékos bemutatásával, kordokumentumként értékes, de csökkenti a mű szerkezetének feszességét. Az önéletírás egy-egy eseményleíró részlete bizonyítják arra, hogy a tanyán élők emberi kapcsolataiban nem volt meghatározó a nemzeti-

ségi és vallási hovatartozás. A paraszti gondolkodás és magatartásmód kutatói adatként használhatják a jelzett leírásokat.

A mű nyelve, stílusa élvezetes. Tájnyelvi idézetek, dramatizált részeket váltják egymást a realizmus és a romantika határán meghatározható stílusú leírásokkal. Kár, hogy a ritkán előforduló, túlzottan választékos, helyenként mesterkelt fordulatokat – melyek a néprajzról idegenek – nem gyomlálták ki a szerkesztés során.

A szerencsés véletlen és a tudatos megfigyelés eredményeként a nyelvjárást is rögzít a szerző. „Könnyű nekem, a feleségemtől mindennap vásárhelyi beszédet hallok, én meg ma is orosháziasan beszélek.” – írja. Ma, amikor a nyelvjárási hangtani, szókincsbeli, mondattani megnyilatkozásai beszédünkben és gondolkodásunkban is erősen kivészöben vannak, Csizmadia Imre a Vásárhelyi Pusztán ő-ző és Orosháza i-ző és é-ző nyelvjárási felidézéssel megerősíthet bennünket a nyelvjárási megőrzésének szükségességében, ti. hogy ezáltal színeesebb, gazdagabb lehet nyelvünk, beszédünk. (Köszönet a kiadónak a zárt é jelöléséért.)

A kötet tagolása, a kisebb, akár néhány oldalas részekre bontás, s a részekre pontos témameghatározó címadása áttekinthetővé teszi a kötetet. Kár, hogy nem készült a tagolásnak megfelelő tartalomjegyzék.

Csizmadia Imre földműves-öntudatát Nagy Gyula írói önbizalommal erősítette meg. Ez tükröződik a Végző és gyónás c. befejező rész következő mondataiban: „Üzenetet írok önéletírással. A múlt üzenetét örökítem meg a jelen és jövő számára. Egy letűnt kort elevenítek föl, az akkori tanyai ember életét, szokásait, küzdelmeit és szórakozásait. ... a bennem élő múltat írtam itt le.” Majd később így folytatja: „Jóleső érzéssel teszem le a tollat, azzal a tudattal, hogy elszámoltam életem első felével. Életem eredményeinek további leírásában – ha lesz rá időm – már többes számban fogok beszélni.”

Várjuk a házasságerőletéről szóló híradást.

Szűcs Judit

A rábaközi Mihályi

„A Rábaköz név kellemesen cseng magyar fülekben. Aki ismeri, aki csak olvasott vagy hallott e vidékről, termékeny földű, változatos táj, szorgalmas és ügyes nép, színmagyarságú és sajátos nyelvjárási tájegységnek tudja. Okkal. A szűkebb pátria szerelmesei nevezhették el – érthető jóindulattal túlzással – *Kis Kánaánnak*, mintha nem akartak volna megelégedni azzal, hogy a Rábaköz, ez a Rába, Kis-Rába és Rábca határolta nagy „sziget” egy ugyancsak dicsőre jelzővel illetett nagyobb területnek, a történeti Sopron megyének, a *Kultúrsaroknak* a része. Ne firtassuk, miben túloztak a névadók, mert sok igazságuk volt.” Kiss Jenő nyelvjáráskutató, egyetemi docens írta ezeket a mondatokat a győri Műhely c. folyóiratban megjelent tanulmánya kezdő

soraiként (*Barangolások a Rábaköz nyelvi világában*, 1981. 3. sz.) 7. old.)

Az ember önkéntelenül is arra gondol, milyen lehet az ő szűkebb pátriája, ha nem érdemelt ki tisztelőitől hasonlóan elismerő szavakat? Nekem, aki az ország másik felén nőttem fel, legyen szabad ezt a rokonszenvesen és kedvesen elfogult valómást olvasva, kissé tréfás hangot megütnöm. Én nem a Kisalföldön, hanem a Nagyalföldön, Kőrös-közön és Viharsarokban eszmélkedtem. Sajnos a Kánaánt már nem tudom letromfolni, mert Fazekas Mihály verse kissé északabbra eső vidékről szól: „Oh, te áldott Kanahám, Hortobágy mellyéke!” Így hát nem vitakozom. Inkább arról igyekszem röviden számot adni, hogy a maga szakterületén mi mindent tett eddig Kiss Jenő azért, hogy a Rábaköz híre-neve ne halványuljon el. Számos cikk és tanulmány, fél tucat önálló könyv és kiadvány az eddigi eredmény.

Nem ismertetést vagy bírálatot írok, az a nyelvtudósok dolga, Kiss Jenő önálló alakban megjelent munkái ugyanis szigorú értelemben vett szaktanulmányok, hanem arra szeretném a figyelmet felhívni, milyen ösztönzésekből és nemes indulatokból születtek ezek a művek. Félretéve a tréfás hangot, lássuk előbb őket leltárszerűen felsorolva!

Az első, afféle előhírnöke a később kifejlődő nagy munkának, egyetlen részletkérdést tárgyalt, és sokáig társ nélkül volt: *A rábaközi Mihályi igeképzői*. Nyelvtudományi Értekezések, 69. sz. Bp., 1970. 1979-től aztán szinte sorozatban láttak napvilágot a rábaközi nyelvjárással foglalkozó tanulmányok: *Mihályi tájszótár* (Rábaköz). Nyelvtudományi Értekezések, 103. sz. Bp., 1979. *Nyelvjárási tanulmányok*. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 159. sz. Bp., 1981. *A cipésmesterség szakszókincse a rábaközi Mihályiban*. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 5. sz. Bp., 1981. *A rábaközi Mihályi nyelvjárási hang- és alaktana*, Bp., 1982. *Fejezetek a mihályi nyelvjárási mondattanából*. Bp., 1982. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 64. sz.

Láthatóan összefüggő elgondolás megvalósításáról, megtervezett munkáról van tehát szó. A szótár anyagát például tizenöt éven át (1961–1976 között) gyűjtötte a szerző. Előbb csaknem ösztönösen, amint egyetemi hallgatóként felismerte, hogy a nyelvjárási megörökítése tudományos feladat lehet, aztán rendszeresen és tudatosan. A kiadvány-sorozatból legszorosabban az utolsó kettő tartozik össze. Szerzőjük a nagy eredményeket felmutató magyar dialektológiai vizsgálatok adósságából törlesztett, amikor megírta – elsőnek a magyar nyelvtudomány történetében – egyetlen nyelvjárási monografikus igényű hangtanát, alaktanát és mondattanát. Nagy lépés ez a magyar nyelvjárási nyelvtana tanulmányozásának területén, ami nélkül nyelvünket nem ismerhetjük elég jól. Különösen a mondattani tanulmány megírásánál kellett az úttörő

szerepéből sokat vállalnia Kiss Jenőnek. „Kísérletről”, „szerény eredményekről”, „szerény próbálkozásokról” ír munkájáról szólva mindkét nyelvjárási-nyelvtani mű előszavában. A másodikat különösen példaadónak, serkentőnek szánja, további rokon munkálatok kíváncsán megindítójának. És itt nem a magabiztosság beszél belőle, hanem az aggodalom, ha legalább kísérleti munkákat nem teszünk az asztalra, a napról napra fakuló nyelvjárási tanulmányozásának lehetősége visszavonhatatlanul elvész.

A szótár valóban szerény társa a régebbi magyar tájszótárnak, a moldvainak, szamoshátnak, szegedinek és a többinek, de a szerény külső alatt arányosan éppoly gazdag tartalom rejtőzik, mint a nagynevű elődök vaskos kötetiben. A mihályi szótár ugyanis nem foglalja magába a teljes szókincset, még megközelítően sem, hanem a nyelvjárási aktív, jellegzetes szókészletére összpontosít. A nagy művek mellett sok hasonlóra lenne szükség, hogy még részletesebben álljon előttünk a magyar nyelvjárási színes szókincse. Rokonági terminológiát használva, ennek a szótárnak „édes öccse” a cipésmesterség szakszókincse tartalmazó füzet. Ez a vállalkozás sem tartozik a gyakoribbak közé a hazai nyelvészek körében.

Kiss Jenő a magyar nyelvtudomány értékes hagyományait folytatja nemcsak a lelkiismeretes munkával, hanem azzal is, hogy a nyelvjárási tanulmányozását nem választja el a néprajztól, a történetirástól és általában a helyismereti vizsgálódásoktól. A szótár példázza ezt a módszerbeli törekvést a legszemléletesebben. Nemcsak Mihályi rövid, de minden lényeges mozzanatot magába foglaló történetét tartalmazza, hanem a példaanyagban és a szómagyarázatokban igen változatos néprajzi és művelődéstörténeti adatsort talál az érdeklődő, mely valóban kitekintést nyújt a környezetre, a Rábaközre is. Ismert dolog, hogy Csűry Bálint, majd nyomában tanítványai mennyire hangsúlyozták, hogy a néprajzi megfigyelések nem választhatóak el a nyelvjárási gyűjtőmunkától. Kiss Jenő tanulmányainak mutatószövegei néprajzi szempontból is értékes darabok.

Ilyen munkát csak az végezhet, aki úgy ismeri terepét, mint a tenyerét. Talán már mondanom sem kell, hogy a szűkebb pátrián belül Mihályi a szerző szülőfaluja. Anyanyelvjárást írja le és elemzi munkájában, ami még nincs befejezve: „Tamási Áron meg Sütő András szavai járnak az eszemben, s rádöbbenek; mulasztások terhei nyomják lelkiismeretünket. Mennyivel többet tudhatnánk Rábaköz elmúlt életéről, ha múltunk múlt hírnökei, a tájszavak feljegyzettettek volna! De még nem késő – vigasztalódom. Százával élnek, százával szolgálnak bennünket, a maradékot még csűrbe takaríthatjuk.” (Műhely, 1981. 3. sz.; 9. old.)

Kósa László

Gyermekjátékok, Hévízgyörk

*Gyűjtötte: Hintalan László,
közreműködött Lázár Katalin.
(Kiadja a Pest megyei Múzeumok
Igazgatósága, Szentendre,
1980. 252 old.)*

„A régi magyar paraszttársadalomban a falubeliek szórakozási formái között a dalokon, táncokon, szokásokon, meséken kívül nagyon jelentős szerep jutott a gyerekek játékaiknak is. Bár a néprajztudomány az egész magyar nyelvterületen végzett játékgyűjtéseket, egyetlen falu teljes játékanyagáról tudomásom szerint még nem jelent meg monográfia. Ilyen célból kezdődött gyűjtés 1976-ban egy észak-magyarországi faluban, a Pest megyei Hévízgyörkön” – olvashatjuk a kötet előszavában, majd néhány sorral lejjebb: „a kiadványt mindazoknak szánjuk, akik a játékok és általában a néprajz iránt érdeklődnek”.

Különösen nagy haszonnal forgathatják a könyvet pedagógusok (óvónők, tanítók, tanárok, napközis nevelők), népművelők és fiatal szülők, akik a játékok menetének s szabályának leírása mellett megismerhetik a játékok háttérét és bepillantást nyerhetnek egy ma már ismeretlen falusi életformába.

A kötet 295 játékot tartalmaz, az adatközlők elbeszélésének szó szerinti lejegyzésével. Ez élményszerűbbé teszi a játékok olvasását és eljátszását is. Hintalan László így ír erről: „Mindenképpen szerettem volna megoldani, hogy az olvasó ne játékszabályokkal találkozzon elsősorban, hanem emberekkel.” Erre példának egy tanító mondókát idézek: „Hun az esze?” – „Akartam tudni, hogy már értelmes-e. Térdemre ültem, teszegettem a jobb kezét a homlokához. Mindig a jobb kezével kellett kezdeni tanítani a mozgásokat. Mert azt akartuk, hogy jobbos legyen. Ha már kétszer-háromszor mondtuk neki, hogy azután már ha nem is mondtuk, akkor is ütögette, hogy kérdezzük: – Hun az esze? – Hun a haja? – Hun a szeme?”

Az utószóban bepillantást kapunk a gyűjtésről, a gyűjtés módszeréről és a játékanyagáról, a Mellékletek pedig dallam-, térforma- és életkormutatót tartalmaznak.

Az anyag a falu 1900–1945 közötti játékleletét mutatja be. A játékok csoportosításakor a gyűjtő és az összeállításban közreműködő Lázár Katalin azt vették figyelembe, hogy „minden játéknak van egy élményadó, központi magva”, ami a rendezés alapja lett. Ennek a szempontnak a figyelembevételével négy fő fejezetre oszthatók a hévízgyörki játékok: mozgásos, párválasztó, eszközös és szellemi játékokra. Ezek mellett, mint a játékok előzményei külön kerültek a kiszámolók, és mint a párválasztó játékok folytatása a fonójátékok. Külön csoportot alkotnak a mondókák (természet-, növény- és állat-

mondókák), valamint a csúfolók (név-, foglalkozás-, tulajdonság- és általános csúfolók.)

A játékok gerincét, mintegy kétszázat, a négy fő csoport alkotja. A mozgásos játékok csoportjában megtaláljuk az ölbeli gyermekek játékaival mellett a guggolós és kifordulós körjátékokat, pl. „lánc, lánc, esti lánc”, valamint a táncos játékokat is, pl. „Csillag Boris”. Ebbe a csoportba tartoznak a kapus és hidas játékok és a fogócskák, amelyekbe minden olyan játék beletartozik, amelyben a játék lényege, hogy az egyik gyerek megfogja a másikat. Így került egy csoportba az „elaludt az álmos cica”, a „Két hátulsó pár, előre fussatok”, valamint a „Tüzet viszek” és a „Gyertek haza, kislibáim” játékok.

A párválasztó játékok azért kerültek külön fejezetbe, mert „Minden játékban csak egy a fontos”, mint a kötetben olvashatjuk.

„Azért az olyan szorongó érzés volt, hogy jaj, ugyan engem válassz-e, vagy valaki mást! Hogy ki kinek tetszik, vagy ki kit szeret”. Pl. „Zörög a koscsi a fagyón”, illetve „Mit jár erre hédervári kisasszony?”.

Az eszközös játékok fejezet három részre osztható. Az elsőben a tárgykészítő játékok találhatók, amely különösen azok számára fontos, akik a gyermekek kez ügyességének fejlesztésére eredeti játékok készítését szeretnék felhasználni. Ilyen játékok a házipétes, kosci, rongybaba, kukoricababa, tóklámpa stb. A második csoportban az ügyességi eszközjátékok vannak (pl. bogáncs, csigázás, csúlközés), míg a harmadikban a labdajátékok. Ezek lehetnek elkapósok (pl. falhozverő), kidobósok (pl. dugós vagy kiütős) és botos (pl. süttülülül).

A szellemi játékok fejezet is az életkor széles skálájának játékkincsét mutatja be: a kisgyermek beszédtanításától a nagyobbak szellemi frissességét, fogékonyságát figyelembe vevő és próbára tevő játékokig. Külön csoportba kerültek a tanító mondókák (pl. „Hun az esze?”), a nyelvbottlók (pl. a „Csetneki csikós”), a hosszú mondókák, felelgetők, a becsapós kérdések és játékok, találókérdések és azok a játékok, amelyben ügyességet, szívósságot próbálnak ki egymásközt a gyerekek („Találd ki!”), „Áld meg, hogy ne csinál!”), „Találd meg!”).

Hintalan László megállapítja, hogy bár egy falu játékmunkaírája még nem készült el, az összesítés alapján elmondható, hogy Hévízgyörkön minden játéktípusnak van megfelelője. Azokat a játékokat gyűjtötte össze, amelyek régebbiek, „sokan és sokáig” játszották őket.

Közismert, hogy a mai gyerekek játékmérete igen csekély, meg sem közelíti az adott időszak gyermekeinek játékméretét. (Egy-egy hévízgyörki gyermek mintegy 150 játékkal élt az 1–14 éves kora közötti időben.) Ha az összegyűjtött játékoknak egy részét sikerül gyermekeinkkel megismertetni, így átmenteni a jövő nemzedékének, akkor már tettünk valamit.

Kár, hogy a könyv fűzésének minősége a gyakori forgatást nem teszi lehetővé, mert ez az értékes játékanyag egy-kétszeri kézbe vétel után lapjaira hullik szét.

Markos Gyöngyi

Néprajzi gyűjtési gyakorlat Ároktőn. Az ELTE néprajz szakán tanulók az elméleti képzés mellett gyakorlati oktatásban is részesülnek. A tanszék kutatási területe évek óta a néprajzi hagyományokban igen gazdag Közép-Tiszavidék. Az első évet végeztek a nyár folyamán tíznapos gyűjtési gyakorlatra érkeztek Ároktőre. A gyakorlatot dr. Papp József tudományos főmunkatárs vezette.

Ároktő minden szempontból alkalmas hely a leendő néprajzosok fölkészüléséhez. A falu Borsod-Abaúj-Zemplén megye délkeleti határán, a Tisza mellett, Leninvárostól – a járási székhelytől – délre terül el. Lakosainak száma az 1960-as népszámlálás szerint 2230 fő. Herczeg Barnabás tanácselnök szerint a legfrissebb adat 1730 fő. Ároktő tehát csökkenő népességű falvaink közé tartozik. A házak száma 630, ezeknek 30–40%-a nádfödeles. A faluban meglehetősen sok az egyéni gazdálkodó.

A Közép-Tiszavidéket eddig elhanyagolta a néprajzi kutatás. A közeli nagyközségről (sokáig járási székhely is volt), Mezőcsától ugyan napvilágot látott már egy munka (*Barabás Jenő–Voigt Vilmos* szerk: Mezőcsát népi kultúrájából, Mezőcsát, 1971.), de ezenfelül jószerével csak elszórt adatközlésekre vagyunk utalva.

Az egyetemi hallgatók a *Néprajzi szeminárium* és a *Néprajzi praktikum* óráin már év közben készülnek a gyakorlatra. Biztos anyagismerettel érkezhettek tehát a helyszínre. Az utóbbi évek során Ároktő és környéke népi kultúrájának sok területéről gyűjtöttek anyagot, amelynek jó része megtalálható a néprajz tanszék adattárában, valamint a miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattárában.

A gyakorlat sikerességét az is bizonyítja, hogy az egyetemisták közül többen időről időre visszatérnek erre a vidékre. 1982 nyarán egy munkacsoport (*Katona Edit, Nagy Piroska, Stefány Judit és Balázs Géza*) az Ároktővel szomszédos Tiszadorogmán kutatott. Nyári munkájuk eredményeként megszületett egy kis monográfia a *tiszadorogmai vesszőgazdálkodás* történetéről, néprajzáról. Ezzel a dolgozattal szerepeltek 1983 áprilisában a Budapesten megrendezett Országos Tudományos Diákköri Konferencián, ahol munkájukat nívódíjjal részesítették.

Milyen jó lenne, ha az egyetemi hallgatók dolgozataiból születhetne egy tanulmánykötet, amely a Közép-Tiszavidék népi kultúráját, vagy annak egy fejezetét lenne hivatva bemutatni!

Balázs Géza

Bonyhád Madách-lázban égett. Országos irodalomtörténeti emlékülés és színháztörténeti kiállítás emlékezett meg Madách Imre születésének 160. évfordulójáról és Az ember tragédiája budapesti bemutatójának centenáriumáról. Az alábbi sorokkal szeretném teljesebbé tenni a Tragédia százéves színháztörténetét.

A Tragédia előadása nagy erőpróbát jelentett a legkiválóbb színháznak és művészeinek, hát még műkedvelő színjátszóknak. 1946-ban – a több évtizedes hagyományokkal rendelkező – bonyhádi műkedvelők arra vállalkoztak, hogy Madách drámáját bemutadják. A kezdeményezés értékét növeli az, hogy a bonyhádiak a munkásszínházas értékes hagyományait kívánták folytatni. A szervezés érdeme a helyi Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalomé, a SZIM-é. Az erők mozgósítása a koalíciós összefogást is szolgálta, ugyanis a gyári munkások és a helyi értelmiség, valamint a diákság együttes erőfeszítéséről volt szó.

A rendező, Bárány Ernő a műkedvelő színjátszásban már sok elismerést szerzett. 1946-ban is meg akart felelni az elvárásoknak. A dráma színpadtechnikai megoldásánál Németh Antal leegyszerűsített, kamarajellegű rendezési gyakorlatát követte. A szerepek kiosztásánál előre tudta, hogy a tizenöt színből álló Tragédia három főszerepe meghaladja a műkedvelők erejét. Ezért – a szerkezeti és tartalmi szempontból összetartozó színek szerint – Bonyhádon három Ádám, négy Éva és két Lucifer játszott az előadáson. Ez az újszerű kezdeményezés nem okozott különösebb törést a nézőkben, mert a közönség elsősorban nem a műkedvelőkre volt kíváncsi, hanem Madách üzenetére: „Ember küzdj, és bízza bízzál!”

A Tolnamegyei Néplap 1946 decemberében így számolt be a sikerről: „A legkisebb kirakatban is a SZIM plakátjai jelentek meg, a gimnáziumban előkészítő előadásokat tartottak, hogy a bemutató a legmagasabbrendű kultúra és a lelkesedés igazi ünnepe legyen. Az is lett. A hibák eltörpültek amellet a jó munka és igyekezet mellett, amelyet Bonyhád fiataljai kifejtettek. A bonyhádi SZIM utat mutatott az egész megye ifjúságának, hogyan lehet szépet, igazat, művészt vinni a közönség elé... Bonyhád Madách-lázban égett!”

Kolta László

A közelmúltban alakult meg Csehszlovákiában a CSEMAKOK KB mellett a toponímiai szakcsoport, amely a helynévkutatás, a magyaroklakta területek földrajzi neveinek feltárását, az e területen az évek folyamán bekövetkezett lemaradást lesz hivatott bepótolni. Földrajzi neveink használata a nagyüzemi gazdálkodás következtében rohamosan visszaszorult, összegyűjtésük tehát rendkívül időszűz feladat.

Helynévkutatással eddig csupán a Nyitrai Pedagógiai Fakultás magyar nyelv és irodalom szakán végző főiskolai hallgatók közül foglalkoztak néhányan, akik e témakörből készítettek szakdolgozatot. (Szász Pál)

A Zselic föltárása több évtizedes múltra tekint vissza. A mai kutatások egyik lelkes irányítója, dr. Vargha Károly már 1940-ben könyvet írt róla. Ezt az úttörő jelentőségű munkát a következő időszakban több más publikáció követte. A nagyobb lendületű, egyre jelentősebb eredményeket hozó kutatások azonban csak néhány évtized múlva indulhattak meg, amelyekben elévülhetetlen érdemei vannak dr. Kanyar Józsefnek, a kaposvári levéltár igazgatójának. A feltárási munkálatok egy-egy csomópontjának a „Zselic” konferenciák megrendezése, s egy-egy Zselicel foglalkozó kötet kiadása tekinthető. Az első gyűjteményes kötet 1971-ben, a legutolsó, az ötödik 1981-ben jelent meg. A konferenciák és a kiadványok a közművelődés kérdéseitől a helytörténet, a művelődéstörténet, a gazdasági élet szinte minden vonatkozásával, területével foglalkoztak. Lássuk a legfontosabbakat!

A Zselic területe; 1147 négyzetkilométer. Éghajlata hazánkban a legkiegyenlítettebb, mérsékelt meleg, enyhe tél, elég csapadékos éghajlatú. A földművelés előrehaladásával a hajdan összefüggő erdőség foltokra szakadozott. Nevének eredetére vonatkozóan többféle feltevés ismeretes. A név I. László 1093 körüli adománylevelében fordul elő első ízben. Közlekedése – vasúti és közúti vonatkozásban – jól bekapcsolja az országos forgalomba. Északi részén Kaposvár fontos vasúti csomópont. Műemlékekben gazdag, a szennai múzeumfalu országos jelentőségű.

A kutatások eredményeit a Zselici dolgozatok c. kiadványsorozat adja közre, sajnos nem túl nagy példányszámban. A Zselic-kötetek egyszerű kivitelezésben, gazdag tartalommal, fejlődő, szépülő szemléltetéssel (fotó, rajz, térkép, grafikán) jelentek meg. A szerzők szemlélete, a téma megközelítése egységes, eltekintve az egyéni alkat sajátosságaitól. A múltbeli témáknak, a jelen kérdéseinek feldolgozásában az alapot, a mondanivalót a jövőnek nyújtandó tanulságok, javaslatok határozzák meg. Az eddig kiadott írások hasznosak, gyakorlatban helyenként közvetlenül használhatóak, ám felvetődik már egy módszeres, tematikusan rendezett munka megírásának igénye is!

A tekintélyes munka ellenére a föltárás korántsem merített ki minden témát. A megírt tanulmányok számos további lehetőséget tartalmaznak.

A Zselicel foglalkozó kötetek, kiadványok sorába illeszkedik a nemrégiben kiadott Zselic-turistatérkép, amelyet Nagy János készített. E példákat követve hasznos lenne a már letisztult, kifinomított kutatási eredmények alapján egy tájkronológia, egy bibliográfia, más egyéb gyakorlati segédanyagok elkészítése. (Zóka László)

Bányászati emlékszoba Mázaszászváron. A hajdan önálló, ma a Mecseki Szénbányák Északi Bányáüzeme körül elterülő bányavidék a mecseki bányászat sok emlékét őrzi. Nemcsak régi bányaműveletek maradványai, épületek, hanem a lakosságnál őrzött emléktárgyak, családi ereklyék is az itt folyó bányászatot örökölték meg. Leles gyűjtők több éves munkája, a Mecseki Szénbányák Északi Bányáüzeme segítségével, a tanácsi szervek közreműködése eredményeként Mázaszászvárott bányászati emlékszoba nyílt.

A területen az első világháború előtt Szászváron Grósz Ábris bányamérnök, a két világháború között pedig Ormos (Oberndorf) Zoltán bányamérnök Nagymányokon kezdeményezett gyűjtőmunkát bányászati emlékekről – hogy csak őket említsük. A kezdeményezések azonban különböző okokból meghiúsultak, a Mázaszászvárott 1983. augusztus 26-án felavatott múzeumrészlet azonban megnyílt az út egy állandó, egyre bővülő kiállítás fenntartására. (Krisztián Béla)

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

Szülőföldismeret a honismereti szakkörökben – Györfly István és a moldvai csángó-magyarok – Kétszázötven éve született Kempelen, a varázsló – Az egykori mármaroszigeti jogakadémia – Földvár Károly, a „bátrak legbátrabbja” – A Budapesti Központi Tejcsernok Szövetkezet – A Mezőföld tájnévről – A kassai Miklós-börtön – Szerelémmel és születéssel kapcsolatos szókak az Ipoly mentén – Dunaszentgyörgyi emlékek – Petőfi verséből népbalada – Honismereti táborokról – Hazánk Moldova György könyveiben – Könyvismertetések

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR 1984

JANUÁR

6. 1894. Aradon megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt.
22. 1969. Átadták a szolnoki új rendező és fogadó pályaudvart.

FEBRUÁR

1. 1969. A jugoszláviai Újvidék egyetemének bölcsészettudományi karán megkezdte működését a Hungarológiai Intézet.
8. 1894. Szántó-Kovács János létrehozta a hódmezővásárhelyi Általános Munkás Olvasóegyletet.
27. 1959. A budapesti Hungária Vegyiművekben felavatták az ország első szintetikusműanyag-gyártó üzemét. Nyergesújfalun megkezdte működését a műszálüzem.
28. 1969. Az Elnöki Tanács törvényerejű rendelettel létrehozta a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskolát.

MÁRCIUS

1859. Londonban megjelent Széchenyi István Blick című műve.
1. 1934. Létrehozták Budapest XI. kerületét.
5. 1854. Megjelent a Vasárnapi Újság első száma.
6. 1944. Megjelent az illegális Béke és Szabadság első száma, Ságvári Endre szerkesztésében.
19. 1944. Magyarországot fasiszta csapatok szállták meg.
21. 1969. A Magyar Televízió Szabadság téri épületében felavatták az első színtestvéradóberendezést.
25. 1959. Csillebércen üzembe helyezték Magyarorszag első atomreaktorát.
29. 1909. Az Osztrák-Magyar Monarchia közös minisztertanácsa elhatározta a részleges mozgósítást Szerbia ellen.
1914. A Munkás Műkedvelő Szövetség megtartotta első közgyűlését.

ÁPRILIS

5. 1944. A magyarországi zsidóknak kötelezővé teszik a sárga csillag viselését.
14. 1834. A „megnyitott” Vaskapun áthaladt az első gőzhajó, az ARGO. Ez volt Széchenyi erőfeszítéseinek egyik diadala, A rendszeres hajózás a Duna egész hosszában lehetővé vált.
24. 1904. Az „élesdi sortűz” napja.

MÁJUS

1. 1784. II. József elrendelte Magyarországon az első népszámlálást.
6. 1844. A Budai Szinkör megnyílt a Horváthkertben.
1859. Párizsban megalakult a Magyar Nemzeti Igazgatóság, az emigráns magyar kormány, Kossuth Lajos, Teleki László gr. és Klapka György részvételével.
7. 1934. Budapesten megalakult a Magyar-Lengyel Társaság.
15. 1809. Megjelent Napóleon kiáltványa a magyarokhoz.
1904. Budapesten első ízben volt munkásnő nagygyűlés.
18. 1884. A király szentesítette az 1884: XVII. tc.-et, az ipartörvényt. (Képesítéshez kötötte sok ipar üzését, létrehozta az ipartestületeket, intézkedett a tanoncoktatás megszervezéséről stb.)
24. 1959. Berettyóújfalun felavatták az ország legnagyobb gyermekvárosát, amely Arany János nevét viseli.
25. 1924. Megalakult a Magyar Nemzeti Bank.
30. 1909. Megalakult a Magyarországi Cementmunkások Országos Szövetsége.
1934. Sárközi György szerkesztésében megjelent a Válasz

JÚNIUS

2. 1959. Az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletet hoz az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról.

13. 1969. Százhalombattán felavatták a Dunamenti Hőerőművet és a Dunai Kőolajipari Vállalatot.
15. 1834. Megnyílt Budán a Horváth-kert (ma Haydn-park).
16. 1309. Károly Róbertet megkoronázták a Budai Várban.
1904. A Gellérthegy felállították Szt. Gellért szobrát.
17. 1759. Szanyban gyűlést tartottak a Rába szabályozásában érdekelt megyék képviselői, és „árvízvédelmi bizottságot” hoztak létre, mely előkészítette a vidék első rendezési tervét (Res Arrabonis).
18. 1684. Lotharingiai Károly visszafoglalta a törököktől Visegrádot.
22. 1959. Megalakult a Magyar Képzőművészek Szövetsége.

JÚLIUS

2. 1894. Budapesten megkezdődtek az Ezredévi Kiállítás épületcsoportjának építkezései.
12. 1934. Hódmezővásárhelyen megalakult a Tornyai Társaság.

AUGUSZTUS

13. 1894. Megkezdtek a budapesti földalatti vasút építését.
15. 1969. Lerakták a balatonzánkai úttörőváros alapkövét.
17. 1884. Megnyitották a Keleti Pályaudvart.
20. 1954. A Dunai Vasmű első martinkemencéjéből először csapoltak vasat.
23. 1909. Budapesten üzembe helyezték az ország első kenyérgyárát.

SEPTEMBER

27. 1884. Megnyílt a budapesti Operaház.

OKTÓBER

4. 1844. Megkezdtek a pest–váci vasútvonal építését.
6. 1944. A budapesti partizánok felrobbantották Gömbös Gyula szobrát. Felszabadult Gyula, Kétegyháza, Battonya, Geszt, Gyulavári, Elek, Nagykamarás, Kevermes, Mezőhegyes, Dombiratos, Magyarbányhegyes, Végegyháza (Békés m.), és Makó, Pitvaros, Királyhegyes, Apátfalva (Csongrád m.).
7. 1944. Felszabadult Békéscsaba, Orosháza, Sarkad, Békés, Mezőberény, Szeghalom, Körösladány, Gyoma, Tótkomlós, Csorvás és Kondoros (Békés m.).
8. 1944. Felszabadult Mezőtúr (Szolnok m.), Szentes, Hódmezővásárhely, Szegvár (Csongrád m.), Biharnagybajom (Hajdú-Bihar m.), Szarvas, Füzesgyarmat, Endrőd, Gádoros (Békés m.).
9. 1944. Felszabadult Nádudvar, Püspökladány, Hajdúszoboszló, Kaba, Báránd (Hajdú-

- Bihar m.), Dévaványa (Békés m.), Túrkeve, Karcag, Kengyel, Martfű, Tiszaföldvár, Tiszatenyő, Ócsöd (Szolnok m.).
10. 1944. Felszabadult Derecske, Konyár, Pocsaj, Esztár, Hencida (Hajdú-Bihar m.).
11. 1944. Felszabadult Szeged (Csongrád m.).
12. 1944. Felszabadult Kisújszállás, Kunhegyes, Tiszaszentimre, Abádszalók, Kunszentmárton (Szolnok m.).
15. 1904. A Központi Városháza Károly körúti (ma Tanács krt.) szárnyának első emeletén megnyílt a Fővárosi Könyvtár.
19. 1944. Felszabadult Berettyóújfalu, Nagyléta, Hosszúpályi, Sáránd, Bagamér, Ujléta, Vámospercs, Vértes, Debrecen (Hajdú-Bihar m.).
20. 1944. Felszabadult Hajdúsámson, Hajdúhadház, Nyíradony (Hajdú-Bihar m.), Nyírmihálydi, Balkány, Nagykálló (Szabolcs-Szatmár m.), Csongrád, Kistelek, Sándorfalva, Forráskút, Pusztamérges (Csongrád m.) és Baja (Bács-Kiskun m.).
22. 1944. Felszabadult Hajdúböszörmény, Balmazújváros (Hajdú-Bihar m.), Nyíregyháza, Nyírlugos, Napkor, Demecester, Kemece, Kótaj (Szabolcs-Szatmár m.), Kiskunmajsa, Mélykút, Bátmonostor, Kelebia, Tompa, Tataháza, Csávoly, Bajszentistván, Vaskút, Gara, Katymár, Madaras (Bács-Kiskun m.).
23. 1894. Budapesten megnyílt a New York kávéház.
1944. Felszabadult Dombrád, Ibrány, Tisza-bercel, Vencsellő, Rakamaz, Tiszalök (Szabolcs-Szatmár m.).
24. 1944. Felszabadult Kiskunhalas (Bács-Kiskun m.).
26. 1864. Az Alsó-Dunapart köpartjának alapkövetétele.
1894. Megnyílt Budapesten a VIII. József körút 45. sz. alatt a Nemzeti Szalon.
1944. Felszabadult Sonkád, Botpalád, Csaholc, Jánkmajtis, Gyügye, Csenger, Porcsalma, Tyukod, Fábánháza, Vállaj (Szabolcs-Szatmár m.).
27. 1844. Megjelent Petőfi: A helység kalapácsa című kötete.
1944. Felszabadult Szatmárcseke, Kisar, Fehérgyarmat, Matolcs, Győrtelek, Nagyecsed (Szabolcs-Szatmár m.).
28. 1944. Felszabadult Nagydobos, Pusztadobos, Mátészalka, Hodász, Nyírbátor, Nyírbogát (Szabolcs-Szatmár m.).
29. 1944. Felszabadult Nyírparasznya, Papos, Őr, Jármí, Kántorjánosi, Nyírdersz, Nyírgyulaj, Máriapócs, Pócspetri, Kállósejmen (Szabolcs-Szatmár m.).
- Megkezdődtek a Budapest felszabadítására irányuló hadműveletek.
30. 1944. Felszabadult Vásárosnamény, Gyüre, Nagyvarsány, Kisvarsány, Ilk, Nyírmada, Rohod (Szabolcs-Szatmár m.).
31. 1944. Felszabadult Hajdúnánás, Hajdúdorog

(Hajdú-Bihar m.), Újkenéz, Tornyospálca, Anarcs, Gyulaháza, Nyírkársz, Nyírtass, Petneháza, Ramocsaháza, Kopócsapáti, Nyíregyháza (Szabolcs-Szatmár m.), Alpár, Izsák, Kalocsa, Császár-töltés, Hajós, Homokmégy, Miske, Bátya, Fajsz, Dusnok, Nemesnádudvar, Sükösd, Érsekcsanád (Bács-Kiskun m.).

NOVEMBER

1. 1904. Megjelent az Ifjómunkás első száma.
1. 1944. Felszabadult Zsurk, Záhony, Tiszabездé, Mándok, Tuzsér, Fényeslitke, Szabolcsveresmart, Kisvárd, Tiszakanyár (Szabolcs-Szatmár m.), Kecskemét, Kiskőrös, Újkécske, Lajosmizse, Kerek-egyháza, Soltvadkert, Kecel, Harta, Dunapataj, Géderlak, Uszód (Bács-Kiskun m.).
2. 1944. Felszabadult Nagykőrös, Jászkarajenő, Kocsér, Tatárszentgyörgy, Kunszentmiklós, Szabadszállás, Fülöpszállás, Csen-göd, Akasztó, Dömsöd (Bács-Kiskun m.).
3. 1944. Felszabadult Tószeg (Szolnok m.), Örkény, Gyón, Alsódabas, Ujhartyán, Sári, Alsónémedi, Bugyi, Inárcs, Kakucs (Pest m.), Szalkszentmárton, Dunavecse (Bács-Kiskun m.).
4. 1944. Délután fél háromkor a fasiszták felrob-bantották a budapesti Margit hidat. Fel-szabadult Cegléd, Abony, Törtel, Felső-pakony (Pest m.) és Szolnok.
5. 1944. Felszabadult Újlő és Taksony (Pest m.).
8. 1894. Megnyitották a budapesti László-kórhá-zat.
9. 1944. Felszabadult Mezőcsát, Igrici, Gelej, Mezőkeresztes, Szentistván (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Egerfarms, Mező-tárkány, Besenőtelek, Poroszló, Köm-lő, Tiszánána, Kisköre (Heves m.), Be-senyszög (Szolnok m.), Ceglédbercel, Irsa, Alberti (Pest m.).
10. 1944. Felszabadult Hejőbába, Hejőpapi (Bor-sod-Abaúj-Zemplén m.), Tarnaszentmik-lós, Pély (Heves m.), Pilis (Pest m.). Sze-geden megjelent a Szikra Könyvkiadó első kiadványa: Lenin életrajza.
11. 1944. Felszabadult Sajószöged, Nemesbikk, Hejőszalonta, Mezőnyárad (Borsod-Aba-új-Zemplén m.), Szihalom (Heves m.), Jászladány, Újszász (Szolnok m.).
12. 1944. Felszabadult Mezőkövesd (Borsod-Aba-új-Zemplén m.), Jánoshida, Alattyán (Szolnok m.), Monor, Tápiógyörgye, Tápiószéle, Farnos (Pest m.). Megjelent a Szabad Ifjómunkás, a KIMSZ lapja.
13. 1944. Felszabadult Jászapáti, Jászkisér (Sol-nok m.), Tápiószentmárton, Tápióbics-ke, Pánd, Káva, Bénye (Pest m.).
14. 1944. Felszabadult Hevesvezekény (Heves m.), Szentmártonkóta, Nagykóta, Tápióság, Úri, Péteri (Pest m.), Solt, Dunaegyháza (Bács-Kiskun m.).
15. 1944. Felszabadult Köröm, Emőd, Harsány, Vatta (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Dor-mánd, Átány, Erdőtelek, Heves, Boco-nád, Tarnaörs (Heves m.), Jászákó-halma, Jászberény (Szolnok m.), Tó-almás, Tápiószecső, Kóka, Tápiószűl, Tápióság, Mende (Pest m.).
16. 1944. Felszabadult Jászárokszállás, Vámos-györk, Pusztamonostor (Szolnok m.), Tiszaladány, Taktaszada, Ónod, Mályi, Kisgyőr, Borsodgeszt, Fard, Mezőnyák (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Tarnabod, Zaránk (Heves m.), Gyömrő (Pest m.).
17. 1944. Felszabadult Füzesabony, Maklár, Kará-csond, Adács, Gyöngyóshalász, Csány (Heves m.), Jászfényszaru (Szolnok m.), Zsámbok (Pest m.).
18. 1944. Felszabadult Hernádnémeti Sajólad, Böcs, Kistokaj (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Novaj, Andornak, Kápolna, Detk, Kál, Hort (Heves m.), Tura, Valkó (Pest m.).
19. 1944. Felszabadult Hernádkak, Görömböly (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Gyöngyös, Tófalú, Vécs, Hevesugra, Boldog (Heves m.), Galgahévíz (Pest m.).
20. 1944. Felszabadult Újcsanálós, Gesztely, Szir-ma, Hejőcsaba, Diósgyőr (Borsod-Aba-új-Zemplén m.), Ostoros, Egerszalók, Dem-jén, Domoszló, Markaz, Visonta (Heves m.).
21. 1909. Az Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapárt (Nagyatádi Szabó István pártja) megalakult Szentgálon.
1944. Felszabadult Feldebrő, Verpelét, Kis-nána, Abasár (Heves m.).
22. 1944. Felszabadult Egerszólát, Gyöngyösoro-szi, Gyöngyöstarján, Nagyréde (Heves m.), Hévízgyörk (Pest m.).
23. 1944. Felszabadult Tokaj és Tarcal (Borsod-Abaúj-Zemplén m.).
24. 1944. Felszabadult Mezőzombor, Legyesbénye (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Pálosvörös-mart, Gyöngyössolymos (Heves m.), Bag (Pest m.).
25. 1909. Kossuth Lajos hamvait végleges nyughe-lyén helyezték el a mauzóleumban.
1944. Felszabadult Tarnaszentmiklós és Ke-rekharaszt (Heves m.).
26. 1944. Felszabadult Hatvan (Heves m.).
28. 1944. Felszabadult Zemplénagárd, Dámóc, Laca, Kisrosvány, Ricse, Cigánd, Pácín, Bodroghalom, Viss, Zalkod, Kenézlő (Borsod-Abaúj-Zemplén m.).
29. 1944. Felszabadult Pécs, Mohács, Somberek, Lánycsók, Véménd, Himesháza, Liptód, Némethölly, Hercegtöttös, Pécsudvard, Villány, Nagyarsány, Beremend (Bara-nya m.), Bátaszék, Bata, Mórág, Alsó-nána (Tolna m.).
30. 1944. Felszabadult Eger, Noszvaj (Heves m.),

Szikszó, Bekecs, Megyaszó (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Decs, Öcsény, Kakasd, Mőcsény, Cikó, Sárpilis (Tolna m.), Pécsvárad, Vasas, Németi, Siklós, Hidas-Bonyhád vasútállomás, Nagypall (Baranya m.).

DECEMBER

1. 1934. A MABI-kórház (Péterffy Sándor u. 8–20.) megkezdte működését.
1944. Felszabadult Majos, Izmény (Tolna m.), Ráckozár, Mágócs, Csikóztóttos, Sásd, Magyarhertelend, Mánfa, Abaliget, Szászvár (Baranya m.).
2. 1944. Felszabadult Szekszárd, Bonyhád, Dombóvár, Nagydorog, Tevel, Kurd, Döbrököz, Szedres (Tolna m.), Kaposvár, Sántos (Somogy m.), Pellerd, Harkány (Baranya m.) és Taksony (Pest m.).
3. 1944. Felszabadult Sátoraljaújhely Miskolc, Alsóvadász, Homrogd, Sajópálfa (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Dunaföldvár, Tamási, Sárszentlőrinc, Bikács, Pálfa, Mészla, Regöly, Kocsola (Tolna m.), Attala, Juta, Kaposmérő (Somogy m.), Ózdifalu, Rádfalu, Kémes (Baranya m.).
4. 1909. Először szállt fel magyar építésű repülőgép. Pilótája Adorján János volt.
1944. Felszabadult Előszállás, Alsőszentistván, Vajta (Fejér m.), Tolnanémedi, Pincehely, Ozora, Nagyszokoly, Felsőnyék (Tolna m.), Ságvár, Bálványos, Somogyfajsz, Hetes, Mezőcsokonya, Nagybalom (Somogy m.), Becefa, Rózsafa, Bánfa, Sumony, Gilvánfa (Baranya m.).
5. 1909. Felavatták az Újpesti Munkásotthont.
1944. Felszabadult Zamárdi, Balatonföldvár és Balatonboglár, Ordacsehi, Somogyvár, Boronka, Marcali, Libickozma, Szántód, Buzsák, Kiskorpád (Somogy m.), Szigetvár, Patapoklosi, Merenye, Molvány, Dencsháza, Drávafok, Felsőszentmárton, Drávasztára (Baranya m.).
6. 1944. Felszabadult Dunapentele, Hercegfalu, Alap, Sáregres, Sárboárd, Mezőszilas, Lajoskomárom (Fejér m.), Simontornya (Tolna m.), Ádánd, Balatonkeresztúr és Balatonújlak, Mesztegnyő, Homokszentgyörgy, Kálmánca, Darány, Drávata-mási (Somogy m.).
7. 1944. Felszabadult Adony, Perkáta, Hantos, Sárszentágota, Dég, Enying (Fejér m.), Hollád, Szenyér, Nagyszakácsi, Kisbajom, Csököly, Kadarkút, Erdőcsokonya, Péterhida, Bárdudvarnok, Lábod, Somogy (Baranya m.).
8. 1944. Felszabadult Sárkeresztúr, Aba, Söponya, Csősz, Mezőszentgyörgy, Lepény (Fejér m.), Balatonfőkajár (Veszprém m.), Nagykorpád, Bakháza, Somogyaracs (Somogy m.).
9. 1944. Felszabadult Balassagyarmat, Nógrád, Palotás, Vanyarc, Szanda, Becske, Romhány, Rétság, Szendehely, Diósjenő, Szokolya, Nógrádverőce (Nógrád m.), Vác, Aszód, Verseg, Acsa, Váchartyán, Kosd, Sződ, Szigetszentmiklós, Tököl, Szigetcsép, Ráckeve, Lőrén, Püspökhatvan, Dunaharaszti, Százhalombatta (Pest m.), Gárdony, Agárd, Seregélyes, Dinnyés, Ráckeresztúr, Iváncsa (Fejér m.) és Apc (Heves m.).
10. 1944. Felszabadult Buják, Ipolyszög, Dejtár, Ipolyvece, Drégelypalánk (Nógrád m.), Szőlőliget, Felsőgöd, Vácrátót, Örszentmiklós (Pest m.).
11. 1904. A budapesti Vigadóban megtartották az első munkáshangversenyt.
1944. Felszabadult Boldva, Sajókeresztúr (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Varsány, Órhalom, Hont (Nógrád m.), Veregyháza (Pest m.).
12. 1944. Felszabadult Sajószentpéter, Hegymeg, Ziliz, Berente, Alacska (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Szirák, Bokor, Rimóc (Nógrád m.) és Gödöllő (Pest m.).
13. 1944. Felszabadult Lak, Abod, Balajt, Mucsony, Sajókazinc, Halmaj, Szerencs (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Szurdokpuszoki, Cséce, Nógrádsipek (Nógrád m.) és Isaszeg (Pest m.).
14. 1944. Felszabadult Bodrogkeresztúr, Mád, Ond, Monok, Csobád, Rásonysápberencs, Galvác, Disznóshorvát, Szuhakálló, Sajókaza, Vadna (Borsod-Abaúj-Zemplén m.).
15. 1934. Sínautóbuszjárat (Árpád) indult Budapest és Bécs között.
1944. Felszabadult Szendrő, Hernádkércs, Beret, Bakta, Szuhogy, Rudabánya, Felsőnyárad, Sajóvelezd, Tardona (Borsod-Abaúj-Zemplén m.).
1969. Megkezdte tevékenységét a budapesti Kritérium Könyvkiadó (fiókszerkesztőséggel Kolozsvárott).
16. 1944. Felszabadult Sárospatak, Vityvitány, Felsőregmec, Rudabányácska, Abaújszántó, Forró, Fáj, Fancsal, Felsőgagy, Felsőtelekes (Borsod-Abaúj-Zemplén m.).
17. 1944. Felszabadult Putnok, Vámosújfalú, Tolcsa, Erdőhorvát, Erdőbénye, Boldogkőváralja, Novajdrány, Perkupa, Kelemér, Sajónémeti, Sata (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Mátraszöllős, Kisbárkány, Pásztó (Nógrád m.), Fót és Mogyoród (Pest m.).
18. 1944. Felszabadult Kéked, Abaújtúr, Telkibánya, Hernádszurdok, Hidasnémeti, Bódvaszilas, Egerszög, Bánréve (Borsod-Abaúj-Zemplén m.).
19. 1909. Megalakult a Hódmezővásárhelyi Irodalmi és Művészeti Társaság.
1944. Felszabadult Hasznos, Tar, Mátraverebély, Sámsonháza, Nagybárkány (Nógrád m.).

21. 1944. Felszabadult Ózd, Hangony, Hódoscsé-
pány, Csokvaomány (Borsod-Abaúj-
Zemplén m.), Bélapátfalva, Mikófalva,
Szucs, Bükkszék, Terpes, Szajla, Recsk,
Mátraderecske, Parád, Bodony (Heves
m.), Mátramindszent, Nemti, Maconka,
Nagybátöny (Nógrád m.).
22. 1944. Felszabadult Kisterenye, Szupatak
(Nógrád m.), Arló, Borsodnádásd (Bor-
sod-Abaúj-Zemplén m.), Pétervására és
Mátraballa (Heves m.).
23. 1944. Felszabadult Kissikátor, Istenmezeje,
Váraszó, Erdőkövesd, Ivád (Borsod-Aba-
új-Zemplén m.), Nádújfalu, Kazár, Vizs-
lás (Nógrád m.), Ipolytölgyes, Letkés,
Márianosztra, Szob, Zebegény, Nagyma-
ros (Pest m.).
24. 1944. Felszabadult Székesfehérvár, Bicske,
Martonvásár, Pázmánd, Lovasberény,
Pátka, Pákozd, Szabadbattyán, Úrhida,
Tác, Füle, Vál, Etyek, Tabajd, Felcsut,
Vértesboglár, Bodmér, Vérteskozma
(Fejér m.), Torbágy, Tárnok, Sósút
(Pest m.).
25. 1944. Felszabadult Nagytétény, Érd, Diósd,
Törökbálint, Budakeszi, Páty, Piliscsaba,
Tinnye, Zsámbék (Pest m.), Leányvár,
Csolnok, Szomor (Komárom m.), Mány,
Csabdi, Zámoly, Moha (Fejér m.).
26. 1944. Felszabadult Salgótarján, Cered, Bárna,
Zagyvapálfalva, Baglyasalja, Kishartyán,
Sóshartyán (Nógrád m.), Budafok,
Budaörs, Zugliget, Lipótmező, Pesthi-
degkút, Pilisvörösvár, Pilisborosjenő,
Üröm, Csobánka, Pomáz (Pest m.), Esz-
tergom, Oroszlány (Komárom m.) és
Csákvár (Fejér m.).
27. 1944. Felszabadult Csömör, Maglód, Ecsér,
Vecsés, Kelenföld, Budakalász, Pilisszán-
tó, Szentendre, Pócsmegyer, Szigetmo-
noster (Pest m.), Felsőgalla, Nyergesúj-
falu, Bajót, Lábatlan, Piszke, Süttő, Tar-
dos, Tatabánya, Bánhida (Komárom m.)
és Csákberény (Fejér m.).
28. 1944. Felszabadult Dunakeszi, Cinkota, Pécel,
Rákoscsaba, Rákosliget, Rákoskeresz-
túr, Pestszentlőrinc, Pestszentimre,
Gyál, Pilisszentkereszt (Pest m.) és Nesz-
mély (Komárom m.).
29. 1944. Felszabadult Leányfalu, Tahitótfa-
lu, Dunabogdány, Visegrád, Pilisszentlászló
(Pest m.), Pilisszentlélek (Komárom m.).
30. 1944. Felszabadult Karancseszi, Karancsság,
Endrefalva, Dolány (Nógrád m.).
31. 1944. A németek felrobbantották az újpesti
vasúti hidat. Felszabadult Mihálygerge,
Egyházasgerge, Nógrádszakál (Nógrád
m.), Dömös és Pilismarót (Komárom
m.).

(Kalotaszegi kapuról)

JANUÁR

1. x 1909. *Sellyei József* (Vágsellye), szlovákiai magyar író (* Bp., 1941. márc. 6.).
3. x 1884. *Makai Endre* (Temesvár), orvos, sebész (* Bp., 1972. jan. 30.).
- x 1884. *Nagy Andor* (Biharharaszti), újságíró, szerkesztő (* Bp., 1943. máj. 1.).
- x 1904. *Heimer Ödön* (Alsódomború), orvos, a munkásmozgalom harcosa (* Bp., 1973. máj. 17.).
4. x 1804. *Schulz Bódog, Batori* (Körmöcbánya), 1848–49-es honvéd ezredes (* Garamkövesd, 1885. márc. 8.).
- x 1809. *Lippai Gáspár* (Keszthely), orvos, egyetemi tanár (* Gyirmót, 1895. febr. 11.).
5. x 1784. *Tittel Pál* (Pásztó), csillagász, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Buda, 1831. aug. 26.).
- + 1974. *Illés Béla* (Bp.), író (x Kassa, 1895. márc. 22.).
6. x 1809. *Petzval Ottó* (Szepesbela), mérnök matematikus, műegyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1883. aug. 28.).
- x 1834. *Meisner Ernő* (?), mérnök, a Rába szabályozás tervezője és vezetője (* Nagyvárad, 1902. ápr. 11.).
7. x 1884. *Sík Leó Zsigmond* (Hamburg), bányamérnök (* Bécs, 1977. dec.).
- x 1904. *Gilián András* (Bajszentiván), a spanyol polgárháború résztvevője (* Lerida, Spanyolország, 1938. ápr. 1.).
- x 1914. *Toldalagi Pál* (Koloszvár), költő (* Bp., 1976. ápr. 15.).
9. x 1894. *Bárczi Géza* (Zombor), nyelvész, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1975. nov. 7.).
10. x 1884. *Kelemen Krizosztom* (Hahót), pannonhalmi bencés főapát, az MTA tagja (* Pittsburgh, USA, 1950. nov. 7.).
- x 1909. *Bárdos László* (Sátoraljaújhely), tanár, könyvtáros (* Tatabánya, 1963. okt. 18.).
11. x 1859. *Kosztolányi Árpád* (Szabadka), tanár, író (* uo., 1926. dec. 3.).
12. x 1924. *Nagy Ilona* (Olaszliszka), szabómunkás, a kommunista mozgalom mártírja (* Jugoszlávia, 1944.).
13. x 1859. *Beleznay Antal* (Jászberény), karnagy és zeneszerző (* Nagyvárad, 1915. szept. 26.).
14. x 1884. *Pantó Dezső* (Tiszaföldvár), bányamérnök (* Bp., 1975. nov. 28.).
17. x 1809. *Réthy Pál* (Szarvas), orvos (* Békéscsaba, 1896. ápr. 20.).
- x 1894. *Szőnyi István* (Újpest), festő (* Zebegegy, 1960. aug. 30.).
18. x 1894. *Szenes Béla* (Bp.), író, újságíró (* Bp., 1927. máj. 26.).
20. x 1884. *Szilárd Béla* (Mezőberény), kémikus (* Párizs, 1926. jún. 2.).

- x 1914. *Kulich Gyula* (Békéscsaba), a munkásmozgalom kiemelkedő harcosa (* Dachau, 1944. karácsony).
21. x 1784. *Elenyák György* (Hodermark), tanár (* Pest, 1853. szept. 13.).
- x 1859. *Révész Imre* (Sátoraljaújhely), életképfestő, illusztrátor (* Nagyszöllős, 1945. szept. 23.).
22. x 1859. *Peske Géza* (Kelecsény), festő (* Bodajk, 1934. máj. 18.).
- x 1904. *Weisz Pál* (Aszód), vasmunkás, a francia ellenállási mozgalom hősi halottja (* Párizs, 1942. jún. 24.).
23. x 1734. *Kempelen Farkas* (Pozsony), kancelláriai tanácsos, mechanikus, tudós, feltaláló (* Bécs, 1804. márc. 26.).
- x 1884. *Trummer Árpád* (Bp.), vízellátó mérnök (* Bp., 1961. nov. 30.).
- x 1909. *Ungár Imre* (Bp.), zongoraművész, pedagógus (* Bp., 1972. nov. 22.).
24. x 1884. *Gábor Andor* (Újnéppuszta-Magyar-szerdahely), író, költő, újságíró, műfordító, kritikus, a kommunista mozgalom harcosa (* Bp., 1953. jan. 21.).
25. x 1904. *Dőry Lajos* (Dőri-Patlan), mezőgazdász, egyetemi tanár (* Keszthely, 1977. jan. 10.).
26. x 1884. *Forgács Dezső* (Kiskőrös), ügyvéd, a szovjetországi polgárháború internacionalista magyar harcosa (* Krasnojarszk, 1919. aug. 1.).
- x 1884. *Sassy Csaba* (Miskolc), költő, újságíró (* Pécs, 1960. jún. 23.).
27. x 1909. *Antal István* (Bp.), zongoraművész, főiskolai tanár (* Bp., 1978. szept. 25.).
28. x 1884. *Thorotzkay Péter* (Bécs), gépészmérnök, repülőgépmotor-építő (* Bp., 1936.).
29. x 1894. *Szűcs József* (Pomáz), szőlőnemesítő (* Szentendre, 1973. dec. 8.).
- x 1909. *Nékám Lajos* (Bp.), orvos, bőrgyógyász (* Bp., 1967. márc. 7.).
30. x 1894. *Bilkei Pap Lajos* (Mórág), balneológus, reumatológus (* Lisszabon, 1976. jan. 26.).

FEBRUÁR

1. x 1909. *Vajda László* (Bp.), irodalomtörténész (* Szeged, 1968. febr. 21.).
2. x 1809. *Széács József* (Orosháza), költő, műfordító, egyházi író, evangélikus püspök, az MTA tagja (* Bp., 1876. júl. 29.).
3. x 1909. *György István* (Bp.), mérnök (* Bp., 1974. aug. 25.).
6. x 1859. *Gothard Sándor* (Herény), mezőgazdász, mezőgazdasági szakíró, gépgyáros (* uo., 1939. júl. 14.).
7. x 1884. *Ladányi Szeréna* (Jászládány), pedagógus, a szociáldemokrata nőmozgalom egyik megalapítója és vezetője (* Bp., 1940. ápr. 17.).

- x 1909. *Csáder László* (Csallóközcsetörtök), grafikus, tipográfiai és reklámtervező (* Pozsony, 1975. aug. 22.).
8. x 1934. *Móra Ferenc* (Szeged), író, újságíró, muzeológus (x Kiskunfélegyháza, 1879. júl. 19.).
9. x 1809. *Jászay Pál* (Abaújszántó), történetíró, az MTA tagja (* uo., 1852. dec. 29.).
11. x 1884. *Györffy István* (Karcag), etnográfus, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1939. okt. 3.).
- x 1909. *Báti László* (Bp.), irodalomtörténész, egyetemi tanár (* Bp., 1978. szept. 1.).
12. x 1859. *Mika Sándor* (Brassó), történész, tanár (* Bp., 1912. máj. 1.).
- x 1914. *Egyed László* (Fogarás), geofizikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1970. júl. 11.).
13. x 1894. *Thamm István* (Győr), gépészmérnök (* Bp., 1966. dec. 18.).
- x 1904. *Vozári Dezső* (Igló), költő, műfordító, újságíró (* Bp., 1972. nov. 20.).
14. x 1759. *Waldstein-Wartenberg Ferenc Ádám* (Bécs), természettudós (* Oberleutensdorf, Csehország, 1823. máj. 25.).
16. x 1784. *Dankovszky Gergely Alajos* (Teles, Morvaország), nyelvész, ősrégész, tanár (* Pozsony, 1857. dec. 6.).
18. x 1914. *Dezséry László* (Bp.), evangélikus püspök, író, újságíró (* Bp., 1977. nov. 8.).
19. x 1859. *Herzog József* (Zimony), villamosmérnök (* Lugos, 1915. máj. 26.).
- x 1884. *Haselbeck Olga* (Bp.), operaénekesnő (* Bp., 1961. okt. 16.).
- x 1904. *Gyulai Elemér* (Kaposvár), zeneszerző, zenepszichológus (* ?, 1945. eltűnt).
20. x 1844. *Munkácsy Mihály* (Munkács), festő (* Emdenich, Németország, 1900. máj. 1.).
21. x 1904. *Weizsbrunn György* (Szolnok), fűtész-szerelő, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom harcosa (* Spanyolország, 1938. ápr. 2.).
22. x 1884. *Forró Pál* (Bp.), író (* Bp., 1942. jan. 29.).
- x 1904. *Nagy István* (Kolozsvar), író, egyetemi tanár (* uo., 1977. ápr. 24.).
23. x 1859. *Batthyány Tivadar* (Zalaszentgrót), politikus, miniszter (* Bp., 1931. febr. 2.).
24. x 1859. *Frank Ödön* (Nádudvar), higiénikus (* Bp., 1941. júl. 3.).
25. x 1844. *Frankel Leó* (Óbuda-Újlak), a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom kiemelkedő egyénisége, a párizsi kommun munkáügyi minisztere (* Párizs, 1896. márc. 29.).
- x 1884. *Wálder Gyula* (Szombathely), építész, műegyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1944. jún. 10.).
27. x 1859. *Magyar-Mannheimer Gusztáv* (Pest),

festő, illusztrátor (* Bp., 1937. jan. 16.).

29. x 1884. *Reth Alfréd* (Bp.), festő (* Párizs, 1966. szept.).

x 1904. *Macskásy Árpád* (Csurgó), gépészmérnök, egyetemi tanár (* Bp., 1977. júl. 24.).

MÁRCIUS

* 1884. *Puskás Ferenc* (Bp.), a budapesti telefonközpont megépítője és első igazgatója (x Pest, 1848. márc. 30.).

1. x 1759. *Schwartner Márton* (Késmárk), statisztikus, egyetemi tanár (* Pest, 1823. aug. 15.).

2. x 1859. *Pályi Sándor* (Prága), tanár, a szabadoktatás kezdeményezője (* Bp., 1929. okt. 16.).

3. x 1884. *Novobáthzy Károly* (Temesvár), fizikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1967. dec. 20.).

x 1884. *Somogyi Nusi* (Bp.), színésznő (* Bp., 1963. okt. 8.).

4. x 1894. *Ferenczy Viktor* (Sopron), fizikatanár, bencés szerzetes (* Győr, 1943. nov. 30.).

* 1904. *Perczel Mór* (Baja), honvéd ezredes, politikus (x Bonyhád, 1812. dec. 15.).

x 1914. *Budó Ágoston* (Bp.), fizikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Szeged, 1969. dec. 23.).

5. x 1909. *Rossa Ernő* (Bp.), zenepedagógus, karnagy, szövegíró és zeneszerző (* Bp., 1972. máj. 28.).

6. x 1884. *Molnár Béla* (Késmárk), orvos (* ?).

8. x 1909. *Rajk László* (Székelyudvarhely), a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa és mártírja (* Bp., 1949. okt. 15.).

9. x 1809. *Czilchert Róbert* (Besztercebánya), orvos, mezőgazda, gazdasági szakíró (* Pozsony, 1884. febr. 4.).

10. x 1884. *Fogel József* (Szatmárnémeti), történetíró, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Szeged, 1941. okt. 17.).

11. x 1809. *Masch Antal* (Kuttenplan, Csehország), orvos, állatorvos (* Magyaróvár, 1884. aug. 27.).

13. x 1884. *Jackwert Ede* (Bp.), vasesztérgályos, a munkásmozgalom harcosa (* Bp., 1978. jan. 19.).

x 1914. *Halász Stefánia* (Tolna), gyermek-tüdőgyógyász (* Bp., 1978. jan. 18.).

14. x 1794. *Bem József* (Tarnow, Lengyelország), lengyel katonatiszt, magyar honvédtábornok (* Aleppo, Szíria, 1850. dec. 10.).

15. x 1894. *Aba Novák Vilmos* (Bp.), festő, grafikus (* Bp., 1941. szept. 29.).

16. x 1834. *Nikolits Sándor* (Arad), zeneszerző (* Bp., 1895. máj. 27.).

- x 1884. *Nagy J. Béla* (Gyöngyöshalász), tanár, nyelvész, az MTA tagja (* Veszprém, 1867. szept. 26.).
17. x 1884. *Mikola András* (Peles), festőművész (* Nagybánya, 1970. júl.).
19. x 1884. *Paksi József* (Tác), asztalos, a kommunista mozgalom harcosa (* Bp., 1961. nov. 29.).
- x 1904. *Csemiczky Tihamér* (Törtel), grafikus, festő (* Bp., 1960. aug. 9.).
20. x 1884. *Rozinek Artúr* (Ruma), gépész- és elektromérnök (* Bp., 1965. ápr. 4.).
- + 1894. *Kossuth Lajos* (Turin), államférfi (x Monok, 1802. szept. 19.).
- x 1904. *Kellner Béla* (Dályok), orvos, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1975. júl. 17.).
21. x 1904. *Vadnai László* (Bp.), író, színpadi szerző (* Bp., 1967. ápr. 18.).
22. x 1859. *Timár Szaniszló* (Baja), újságíró (* Bp., 1917. ápr. 26.).
24. x 1684. *Bél Mátyás* (Ocsova), evangélikus lelkész, történetíró, tanár, korának kiemelkedő tudósa (* Pozsony, 1749. aug. 29.).
- x 1894. *Korvin Ottó* (Nagybocskó), tisztviselő, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, vértanúja (* Bp., 1919. dec. 28.).
27. x 1909. *Zinner Erzsébet* (Bp.), fotóművész (* Bp., 1977. szept. 8.).
28. x 1859. *Mátray Lajos* (Miskolc), író, irodalomtörténész (* Bp., 1937. aug. 10.).
- x 1884. *Burghardt Rezső* (Zombolya), festő (* Bp., 1963. máj. 25.).
- x 1884. *Pikéthy Tibor* (Komárom-Újszóny), zeneszerző, karnagy, orgonaművész (* Vác, 1972. júl. 21.).
29. x 1934. *Barabás Lilla* (Nagybánya), színésznő (* Szentendre, 1909. jan. 12.).
- x 1834. *Kriesch János* (Reinthal, Ausztria), zoológus, műegyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1888. okt. 21.).
30. x 1809. *Nagy János* (Szombathely), nyelvész, hittudományi író, az MTA tagja (* uo., 1885. máj. 20.).
- x 1834. *Gergely Lajos* (Backamadaras), pedagógus (* ?).
- x 1859. *Méray-Horváth Károly* (Pest), szociológus, író (* Bp., 1938. ápr. 26.).
- x 1904. *Gereblyés László* (Csákerény), költő, műfordító, a munkásmozgalom harcosa (* Balatonfüred, 1968. okt. 15.).
31. x 1904. *Kossa István* (Balatonlelle), politikus, miniszter (* Bp., 1965. ápr. 9.).
- x 1884. *Komlóssy Ilona* (Kolozsvár), drámai színésznő (* ?).
2. x 1909. *Füsi József* (Hajmáskér), író, műfordító (* Bp., 1960. aug. 10.).
4. x 1784. *Kőrösi Csoma Sándor* (Csoma-Kőrös), nyelvtudós, a tibeti filológia megalapítója, az MTA tagja (* Darjeeling, India, 1842. ápr. 11.).
5. x 1859. *Szádeczky-Kardoss Lajos* (Pusztafalu), történész, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1935. dec. 29.).
8. x 1884. *Meinhardt Vilmos* (Nagyszeben), bányamérnök, egyetemi tanár (* Bp., 1964. dec. 26.).
- x 1909. *Juba Adolf* (Bp.), ideg-, elmeszakorvos (* Gyula, 1961. dec. 21.).
- x 1909. *Szabolcs Zoltán* (Késmárk), sebész onkológus (* Szombathely, 1970. jún. 19.).
12. x 1834. *Vastagh György* (Szeged), festő (* Bp., 1922. febr. 21.).
- x 1884. *Fábián Gyula* (Losonc), rajztanár, etnográfus, ifjúsági író (* Szombathely, 1955. szept. 22.).
- x 1909. *Penyigey Dénes* (Kolozsvár), növénytermesztő, agrártörténész, egyetemi tanár (* Bp., 1974. febr. 25.).
13. x 1894. *Derkovits Gyula* (Szombathely), festő, grafikus (* Bp., 1934. jún. 18.).
15. x 1909. *iffi. Noszky Jenő* (Késmárk), geológus, térképező (* Bp., 1970. jan. 23.).
- x 1909. *Tótfalusi Sándor* (Sátoraljaújhely), a kommunista ifjúságmozgalom harcosa (* Bp., 1945. jún. 24.).
- x 1914. *Konok Ferenc* (Szekszárd), vasesztergályos, a munkásmozgalom harcosa (* Bp., 1968. júl. 6.).
18. x 1884. *Khin Antal* (Vajka), tanár, néprajzkutató, a Csallóköz helytörténész (* Bp., 1973. nov. 26.).
- x 1909. *Cavalloni Ferenc* (Bp.), fizikus, csillagász, tanár (* ? , 1938. dec. 12.).
19. x 1884. *Enyvvári Jenő* (Bp.), filozófus, könyvtáros (* Bp., 1959. jan. 13.).
20. x 1784. *Mednyánszky Alajos* (Prekopa), művelődéspolitikus, író (* Galgóc, 1844. jún. 17.).
21. x 1859. *Sármezey Endre* (Mezőkovácsháza), mérnök (* Bp., 1939.).
22. x 1834. *Károly János* (Ráckeve), egyházi író, történész (* Székesfehérvár, 1916. jan. 16.).
24. x 1859. *Zoltvány Irén* (Érsekújvár), irodalomtörténész (* Balatonfüred, 1938. febr. 12.).
- x 1884. *Balló Rudolf* (Borosjenő), vegyész, egyetemi tanár (* Bp., 1969. nov. 6.).
- x 1884. *Herman Lipót* (Nagyszentmiklós), festő, grafikus (* Bp., 1972. júl. 1.).
- x 1884. *Magyar Gyula* (Bp.), kertész, gyümölcs- és növénynevelő (* Bp., 1945. ápr. 29.).

ÁPRILIS

- x 1859. *Veres Sándor* (Hejőcsaba), operaénekes (* Rákospalota, 1913. szept. 30.).
1. x 1859. *Vikár Béla* (Hetes), etnográfus, műfordító, az MTA tagja (* Dunavecse, 1945. szept. 22.).

25. x 1859. *Nagy Virgil* (Temesvár), építésmérnök, műegyetemi tanár (* Bp., 1921. nov. 8.).
- x 1884. *Banner Benedek* (Székudvar), tanár, régész, néprajzkutató (* Bp., 1968. szept. 24.).
- x 1909. *Kálmán Kata Hevesy Ivánné* (Korpona), fényképész, fotóművész (* Bp., 1978. márc. 31.).
- x 1909. *Viski Balázs László* (Dés), festő (* Bp., 1964. márc. 29.).
27. x 1909. *Sólymosy László* (Zalaegerszeg), ornitológus, etnográfiai kutatásokat is végzett (* Sopron, 1975. febr. 26.).
28. x 1809. *Kiss Mihály* (Torda), unitárius lelkész, népmesegyűjtő (* Árkos, 1889. jan. 21.).
30. x 1834. *Weninger Vince* (Pest), közgazdasági író (* Bp., 1879. máj. 29.).
- x 1884. *Szántó Gizella* (Homokkomárom), tanító, a munkásmozgalom résztvevője (* ?, 1947. ápr. 30.).

MÁJUS

1. x 1809. *Karvasy Ágoston* (Győr), közgazdász, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bécs, 1896. jan. 21.).
- x 1834. *Novotnyi János* (Pest), festő (* uo., 1870. júl. 20.).
2. x 1884. *Kerényi István* (Küllöd), bányamérnök (* Bp., 1961. okt. 20.).
3. x 1784. *Horvát István* (Székesfehérvár), történész, nyelvész (* Pest, 1846. jún. 13.).
4. x 1884. *Kratofil Dezső* (Hatvan), pedagógus (* Bp., 1976. jún. 6.).
- x 1934. *Szokó Gyula* (Nyírdersz), mezőgazdász, a mosonmagyaróvári szakmérnök-képzés megteremtője (* Mosonmagyaróvár 1974. jan. 6.).
5. x 1859. *László Ede Dezső* (Simontornya), vegyész, borász (* Bp., 1933. márc. 15.).
- + 1904. *Jókai Mór* (Bp.), regényíró, az MTA tagja (x Komárom, 1825. febr. 18.).
- x 1909. *Radnóti Miklós* (Bp.), költő (* Abda, 1944. nov. 8.).
7. x 1884. *Székircsák Bertalan Gergely Erzsébet* (Felsőregmec), fazekas népművész (* Sárospatak, 1957. júl. 30.).
9. x 1884. *Csikász Imre* (Veszprém), szobrász (* Bp., 1914. jan. 22.).
10. x 1859. *Srodola Aurél* (Lipótszentmiklós), gépészmérnök (* Zürich, 1942. dec. 25.).
- x 1884. *Freund Dezső* (Bp.), építész (* Bp., 1960. febr. 18.).
11. x 1894. *Zádor Jenő* (Bátaszék), zeneszerző, zenetörténész (* Los Angeles, 1977. ápr. 5.).
12. x 1884. *Mag János* (Medveshidegkút), a munkásmozgalom résztvevője (* Tatabánya, 1950. máj. 12.).
13. x 1909. *Roxy József* (Ozora), grafikus (* Bp., 1953. jan. 17.).
14. x 1894. *Nógrádi Sándor* (Fülek), a munkásmozgalom harcosa, honvéd vezérezredes, diplomata (* Bp., 1971. jan. 1.).
- x 1904. *Wessely László* (Orosháza), író, műfordító (* Bp., 1978. márc. 31.).
15. x 1859. *Rados Ignác* (Pest), tanár, matematikus (* ?, 1944.).
- x 1884. *Nagy Zoltán* (Érmihályfalva), költő, kritikus (* Bp., 1945. júl. 4.).
- x 1904. *Olgyay Miklós* (Letenye), növénypatológus, mikológus, egyetemi tanár (* Bp., 1958. nov. 29.).
- x 1909. *Nagy Barna* (Sárospatak), református teológus, egyháztörténeti író, történész (* Bp., 1969. szept. 17.).
18. x 1809. *Vállas Antal* (Pest), mérnök, matematikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (* New Orleans, USA, 1869. júl. 20.).
20. x 1909. *Fóti József* (Zagyvapálfalva), a salgótarjáni forradalmi munkásmozgalom egyik szervezője, munkás (* Salgótarján, 1964. máj. 17.).
22. + 1884. *Ferenczy Jakab* (Esztergom), irodalomtörténész (x Pér, 1811. febr. 26.).
- x 1914. *Csabai Gyula* (Bp.), építész (* Bp., 1969. jún. 15.).
23. x 1884. *Szabó Miklós* (Deáki), tanár, klasszika-filológus (* Bp., 1960. márc. 25.).
- x 1909. *Barsy Gyula* (Bp.), statisztikus, jogász (* Bp., 1965. aug. 15.).
24. x 1784. *Reisinger János* (Győr), orvos, biológus, egyetemi tanár (* Pest, 1852. febr. 12.).
- x 1894. *Komjáthy Aladár* (Újpest), költő, természettudós (* Bp., 1963. nov. 30.).
25. x 1859. *Kanyaró Ferenc* (Torda), irodalomtörténész (* uo. 1910. márc. 21.).
28. x 1909. *Apáthi Imre* (Bp.), színész, rendező (* Bp., 1960. febr. 22.).
- x 1894. *Prager Jenő* (Bp.), lap- és könyvkiadó (* London, 1967.).
29. x 1884. *Pfeiffer Izsák* (Ács), rabbi, költő, műfordító (* Dachau, 1945. máj. 3.).
30. x 1859. *Balassa Jenő* (Jászárokszállás), színész (* Bp., 1926. aug. 4.).
- x 1904. *Neugebauer Tibor* (Bp.), fizikus, egyetemi tanár (* Bp., 1977. jan. 8.).
31. x 1894. *Kassai Géza* (Batizfalva), újságíró, történész, a kommunista mozgalom harcosa (* Bp., 1961. ápr. 12.).

JÚNIUS

1. x 1834. *Felletár Emil* (Tapolca), gyógyszerész, vegyész (* Bp., 1917. febr. 5.).
3. x 1859. *Gold Vilmos* (Marcali), bádigos, a munkásmozgalom mártírja (* Inke, 1919. aug. 31.).
- x 1884. *Kozma Lajos* (Kiskorpad), építész,

iparművész, grafikus, műegyetemi tanár (* Bp., 1948. nov. 26.).

4. x 1884. *Czóglér Kálmán* (Szeged), biológus, tanár (* uo. 1952. dec. 26.)
5. x 1909. *Gombás Pál* (Selegszántó) fizikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1971. máj. 17.).
6. x 1859. *Bánki Donát* (Bánk), gépészmérnök, egyetemi tanár, az MTA tagja, feltaláló (* Bp., 1922. aug. 1.).
- x 1894. *Álgyay Hubert Pál* (Szeged), mérnök, műegyetemi tanár (* Bp., 1945. aug. 27.).
- x 1904. *Löbl Ödön* (Bp.), könyvkiadó (* Bécs, 1966. okt. 1.).
- x 1909. *Koroda Miklós* (Bp.), író, újságíró (* Bp., 1978. márc. 22.).
8. x 1884. *Imre József* (Hódmezővásárhely), szemesz, egyetemi tanár (* Bp., 1945. jan. 22.).
- x 1884. *Petri Lajos* (Szeged), szobrász (* Bp., 1963. aug. 26.).
- x 1909. *Illy Gusztáv* (Zombor), altábornagy (* Bp., 1950. aug. 19.).
9. x 1909. *Augustin Vince* (Bp.), belgyógyász, röntgenológus (* Bp., 1965. okt. 16.).
10. x 1884. *Hillebrand Jenő* (Sopron), ősrégész (* Bp., 1950. márc. 6.).
11. x 1834. *Bogyó Alajos* (Nemespann), színész, operaénekes (* Pécs, 1906. júl. 22.).
13. + 1584. *Zsámboky János* (Bécs), történetíró, orvos, kartográfus, polihistor (x Nagyszombat, 1531. jún. 1.).
- x 1884. *Mercader Jenő* (Léva), kohómérnök (* Bp., 1958. ápr. 8.).
- x 1884. *Sklenár János* (Bp.), gépészmérnök, feltaláló (* Bp., 1954. máj. 9.).
15. x 1894. *Pollák Ferencné Stern Szeréna* (Nagyatád), szociálpolitikus (* Bp., 1966. márc. 2.).
- x 1904. *Upor Tibor* (Bp.), díszlettervező, építésmérnök (* Bp., 1960. jún. 11.).
- x 1909. *Kosinszky Viktor* (Arad), szőlész, egyetemi tanár (* Bp., 1954. szept. 29.).
18. x 1859. *Hollós László* (Szekszárd), botanikus tanár, az MTA tagja (* uo., 1940. febr. 16.).
21. x 1934. *Pataki György* (Bp.), fizikus (* Bp., 1976. márc. 30.).
22. x 1784. *Kerekes Ferenc* (Erdőhegy), a debreceni református kollégium tanára (* Balatonfüred, 1850. júl. 29.).
- x 1884. *Uzonyi Ferenc* (Hajdúböszörmény), növénypatológus, egyetemi tanár (* Bp., 1972. nov. 5.).
- x 1924. *Maczák János* (Garamszentgyörgy), kertészmérnök (* Bp., 1972. máj. 19.).
23. x 1894. *Léner Jenő* (Szabadka), hegedűművész (* New York, 1948. nov. 29.).
24. x 1784. *Szedér Fehér* (Csáb), tanár, néprajzi és egyházi író, nyelvjárakutató, az

MTA tagja (* Komáromfűss, 1859. dec. 13.).

25. x 1809. *Amtmann Prosper* (Sellye), zeneszerző, fuvalaművész (* Pécs, 1854. jan. 9.).
- x 1884. *Gyóni Géza* (Gyón), költő (* Krasznajarszk, 1917. jún. 25.).
- x 1894. *Fejérváry Géza Gyula* (Bp.), zoológus, paleontológus (* Bp., 1932. jún. 2.).
28. + 1884. *Táncsics Mihály* (Bp.), író, politikus, publicista (x Ácsteszér, 1799. ápr. 21.).
30. x 1884. *Szép Ernő* (Huszt), költő, író (* Bp., 1953. okt. 2.).
- x 1894. *Entzbruder Dezső* (Sárvár), tanító, a munkásmozgalom mártírja (* Szombathely, 1919. aug. 22.).

JÚLIUS

1. x 1884. *Kisfaludi Stróbl Zsigmond* (Alsórajk), szobrász (* Bp., 1975. aug. 14.).
2. x 1909. *Buday Gábor* (Brassó), jogtanácsos, rendőr őrnagy, az angalföldi Gidófalvy-partizáncsoport egyik vezetője (* Bp., 1969. márc. 1.).
4. x 1909. *Vidacs Aladár* (Pécs), geológus (* Bp., 1966. febr. 17.).
5. x 1884. *Kund Ede* (Bp.), gépészmérnök, egyetemi tanár (* Bp., 1970. dec. 15.).
6. x 1909. *Szentiványi Lajos* (Déva), festőművész (* Bp., 1973. szept. 9.).
7. x 1834. *Angster József* (Kácsfalu), orgonaépítő (* Pécs, 1918. jún. 9.).
- x 1894. *Boncza Berta, Csinszka* (Csucs), költő, Ady Endre felesége (* Bp., 1934. okt. 24.).
- x 1894. *Mihály Dénes* (Gödöllő), gépészmérnök, a távolbalítás úttörője (* Berlin, 1953. aug. 29.).
8. x 1914. *Szekeres György* (Für), újságíró, műfordító, kiadói főszerkesztő (* Bp., 1973. jún. 25.).
9. x 1784. *Homonnay Imre* (Diósgyőr), pedagógus, író (* ?).
- x 1884. *Hevesi Ákos* (Kismarja), mezőgazdász, a munkásmozgalom kiemelkedő harcosa (* Chimillas, Spanyolország, 1937. júl. 12.).
- x 1909. *Szavainé Demény Magda* (Pécs), zene-pedagógus, zongoraművész (* Bp., 1976. ápr. 5.).
11. x 1859. *Sásdy-Schack Béla* (Miskolc), tanár, a kereskedelmi szakoktatás úttörője (* Bp., 1936. nov. 29.).
12. x 1904. *Rózsa Richárd* (Bp.), vegyész, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa és vértanúja (* Varsó közelében, 1943. jún. 2.).
14. x 1884. *Hüttl Tivadar* (Bp.), sebész, egyetemi tanár (* Bp., 1955. nov. 6.).
15. x 1784. *Dunaiszky Lőrinc* (Libetbánya), szobrász (* Pest, 1833. febr. 5.).

- x 1884. *Markovits Rodion* (Kisgérce), író, újságíró (* Temesvár, 1948. aug. 27.).
17. x 1844. *Wartha Vince* (Fiume), kémikus, műegyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1914. júl. 20.).
- x 1904. *Gara László* (Bp.), író, műfordító, publicista (* Párizs, 1966. máj. 9.).
18. x 1734. *Csapó József* (Győr), orvos (* Debrecen, 1799. máj. 21.).
19. x 1884. *Jánszky Béla* (Ózd), építész (* Bp., 1945. nov. 20.).
- x 1909. *Vécsey Jenő* (Cece), zeneszerző, zeneudató (* Bp., 1966. szept. 18.).
20. x 1884. *Toroczkaik Oszvald* (Brassó), festő (* Bp., 1951. okt. 27.).
- x 1934. *Ujor Péter* (Újpest), színész (* Miskolc, 1971. nov. 5.).
21. x 1884. *Péterfi István* (Eggyvernek), újságíró, zenekritikus (* Bp., 1962. máj. 9.).
22. x 1884. *Dienes János* (Abaujbakta), festő (* Debrecen, 1962. okt. 30.).
- x 1909. *Galgóczi Piroška* (Körmöcbánya), tornatanár, a munkásmozgalom harcosa (* Bp., 1971. nov. 18.).
23. x 1909. *Szűdi György* (Újpest), költő (* Bp., 1964. szept. 1.).
24. x 1909. *Fodor János* (Betlen), nyomdász, író (* Kecskemét, 1961. jan. 14.).
25. x 1904. *Pályi Ferenc* (Dunakeszi), agrármérnök (* Bp., 1972. szept. 6.).
- x 1909. *Berkes Kálmán* (Bp.), klarinétművész, zenetanár (* Bp., 1969. ápr. 3.).
27. x 1944. *Ságvári Endre* (Bp.), jogász, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa és vértanúja (x Bp., 1913. nov. 4.).
28. x 1884. *Szikra Gyula* (Ráckeve), ügyvéd, a magyar munkásmozgalom harcosa (* SZU, 1939.).
- x 1909. *Otta István* (Bp.), vezérőrnagy, hadtörténész (* Bp., 1972. júl. 23.).
- filmsztétika úttörője (* Bp., 1949. máj. 17.).
- x 1884. *Vas Károly* (Kaplonca), mikrobiológus, tejgazdasági kutató (* Bp., 1948. okt. 21.).
7. x 1884. *Réthy Aurél* (Kaposvár), orvos, fül-orr-gégész (* Bp., 1976. máj. 21.).
8. x 1884. *Márffy Károly* (Bp.), szinigazgató, hangversenyrendező, idegenforgalmi szakértő (* Bp., 1960. szept. 4.).
- x 1904. *Szelényi István* (Zólyom), zeneszerző, zongoraművész, zenetörténész (* Bp., 1972. jan. 31.).
- x 1909. *Martinszky János* (Ópécska), festő (* Mohács, 1949. szept. 1.).
9. x 1859. *Molnár Viktor* (Brassó), művelődéspolitikus (* Bp., 1918. ápr. 27.).
- x 1909. *Sós György* (Bp.), rendőr vezérőrnagy, rendőr-főkapitány, a munkásmozgalom harcosa (* Bp., 1972. jan. 26.).
11. x 1894. *Neogrady Sándor* (Újpest), repülő, térképész (* Bp., 1966. dec. 30.).
13. x 1884. *Mattis-Teutsch János* (Brassó), festő, szobrász, grafikus (* uo., 1960. márc. 17.).
15. x 1834. *Bakóczy János* (Debrecen), református lelkész, egyháztörténész (* Hajdúböszörmény, 1900. márc. 24.).
- x 1859. *Karczag Vilmos* (Karcag), író, publicista, szinigazgató (* Baden, 1923. okt. 11.).
16. x 1834. *Vértesi Arnold* (Eger), író, újságíró (* Bp., 1911. aug. 1.).
- x 1859. *Kincs Gyula* (Zilah), író, újságíró (* uo. 1915. dec. 31.).
18. x 1834. *Cathry Szaléz Ferenc* (Andermatt), svájci származású mérnök, a budapesti svábhegyi fogaskerekű vasút építője (* Bp., 1901. szept. 13.).
- x 1884. *Irk Albert* (Csernátalu), jogász, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Pécs, 1952. okt. 21.).
- x 1884. *Sulica Szilárd* (Brassó), irodalomtörténész (* ? , 1945.).
- x 1914. *Szendró József* (Bp.), színész, rendező, műfordító (* Bp., 1971. okt. 22.).
22. x 1884. *Bauer Irén* (Nagykátá), pedagógus (* Bp., 1970. szept. 4.).
25. x 1724. *Mitterpacher Lajos* (Bellye), természettudós, a mezőgazdaságtan első magyarországi egyetemi tanára (* Pest, 1814. máj. 24.).
- x 1809. *Fáncsy Lajos* (Pécs), színész (* Pest, 1854. dec. 22.).
26. x 1884. *Sima László* (Szentcs), lapszerkesztő, helytörténész (* uo., 1952. máj. 14.).
- x 1909. *Balogh Béla* (Bp.), gépészmérnök, egyetemi tanár (* Bp., 1971. febr. 12.).
27. x 1909. *Ignác Lajos* (Zagyvarékas), mérnök (* Bp., 1975. ápr. 9.).

AUGUSZTUS

1. x 1859. *Kőrösi Henrik* (Nagykőrös), tanár, író (* Bp., 1930. aug. 27.).
- x 1894. *Biró Gyula* (Szentistvánfalva), jogász, mezőgazdász, egyetemi tanár (* Bp., 1977. jan. 12.).
- x 1894. *Haranghy Jenő* (Debrecen), festő, grafikus (* Bp., 1951. jún. 3.).
3. x 1834. *Pilch Ágoston* (Üszög), gépészmérnök, műegyetemi tanár (* Bp., 1888. okt. 18.).
4. x 1834. *Heim Péter* (Nagyszentmiklós), a magyar postaügy megszervezője (* Bp., 1904. júl. 20.).
- x 1834. *Sváhy Frigyes* (Tótfalu), történész, levéltáros (* Lőcse, 1904. ápr. 21.).
- x 1859. *Kárpáti Kelemen* (Rábaszentmárton), premontrai kanonok, tanár, tankönyvíró (* Szombathely, 1923. febr. 21.).
- x 1884. *Balázs Béla* (Szeged), költő, író, a

28. x 1909. *Asztalos István* (Kiskapus), író (+ Kolozsvár, 1960. márc. 5.).
29. x 1434. *Janus Pannonius* (Csezmice), humanista költő, pécsi püspök (+ Medvára, Horvátország, 1472. márc. 27.).
- x 1894. *Klauber József* (Szolnok), a spanyol polgárháború résztvevője (+ Spanyolország, 1937. júl. 15.).
31. x 1859. *Gottlieb Ferenc* (Debrecen), mérnök, több budapesti híd tervezésének és kivitelezésének irányítója volt (+ Bp., 1919. febr. 17.).
- x 1909. *Bojti Imre* (Karcag), honvéd őrnagy (+ Bp., 1957. jan. 12.).

SZEPTEMBER

2. x 1809. *Fábián István* (Tamási), nyelvész, az MTA tagja (+ Győr, 1871. júl. 19.).
3. x 1914. *Csepe Imre* (Kishegyes), író, költő, újságíró (+ Szabadka, 1972. máj. 18.).
4. x 1834. *Doby Jenő* (Kassa), rézmetsző, rézkarcoló (+ Portoré, 1907. júl. 1.).
5. x 1859. *Kemény Lajos* (Kassa), levéltáros (+ ?, 1927.).
6. x 1859. *Muraközy Károly* (Debrecen), gyógyszervegyész (+ Szikrapusztá, 1915. júl. 20.).
7. x 1884. *Miklós Jutka* (Berettyóújfalu), költő (+ Creteil, Franciaország, 1976. febr. 18.).
9. x 1909. *Arany A. László* (Betlér), nyelvész, a szlovák nyelvjáráskutatás egyik megalapítója (+ Rozsnyó, 1967. okt. 13.).
- x 1909. *Pogány Frigyes* (Bp.), építész, művészettörténész (+ Bp., 1976. dec. 15.).
13. x 1859. *Alapy Henrik* (Nyírbogdány), orvos (+ Bp., 1945. ápr. 6.).
- x 1909. *Betlen Oszkár* (Pozsony), újságíró, történész, a munkásmozgalom harcosa (+ Bp., 1969. jan. 20.).
14. x 1884. *Dzsida József* (Gádor), bányamérnök, szakíró (+ Bp., 1977. dec. 25.).
16. x 1894. *Gorka Géza* (Nagytapolcsány), keramikumművész (+ Bp., 1971. szept. 25.).
- x 1909. *Pálffy György* (Temesvár), altábornagy, a magyar munkásmozgalom mártírja (+ Bp., 1949. szept. 24.).
19. x 1884. *Maucha Rezső* (Bp.), kémikus, hidrobiológus, az MTA tagja (+ Bp., 1962. jan. 19.).
- x 1904. *Zoltán László* (Bp.), idegsebész, egyetemi tanár (+ Bp., 1976. ápr. 2.).
21. x 1859. *Pálmai Ilka* (Ungvár), színésznő (+ Bp., 1945. febr. 17.).
- x 1884. *König Dénes* (Bp.), matematikus (+ Bp., 1944. okt. 19.).
23. x 1884. *Dandi Ferenc* (Zalaegerszeg), nyomdász, a munkásmozgalom résztvevője (+ SZU, 1938. után.).
25. x 1894. *Faller Jenő* (Selmezbánya), bányamérnök (+ Sopron, 1966. dec. 23.).

26. x 1809. *Argentí Dóme* (Vác), orvos (+ uo., 1893. okt. 27.).
- x 1884. *Reichard Piroska* (Beregszász), költő, műfordító (+ Bp., 1943. jan. 1.).
- x 1914. *Gerézi Rabán* (Kaposvár), irodalomtörténész, könyvtáros (+ Bp., 1968. jan. 8.).
27. + 1709. *(Vak) Bottyán János* (Lőrincskáta), kuruc generális, a Rákóczi-szabadságharc hadvezére (x ? , 1643.).
29. x 1859. *Benedek Elek* (Kisbácson), újságíró, író (+ uo., 1929. aug. 17.).
- x 1884. *Hegedűs Nándor* (Nagyvárad), újságíró, lapszerkesztő, irodalomtörténész (+ Bp., 1969. nov. 19.).
- x 1884. *Kabók Lajos* (Szeged), géplakatos, szociáldemokrata politikus (+ Bp., 1945. jan. 5.).
- x 1884. *Szivessy Tibor* (Szeged), építészmérnök (+ Bp., 1963. nov. 22.).
30. x 1884. *Hajdu József* (Debrecen), drámai színész (+ Bp., 1932. jún. 24.).
- x 1884. *Tettamanti Béla* (Bp.), pedagógus, egyetemi tanár (+ Szeged, 1959. jún. 28.).

OKTÓBER

1. x 1909. *Kárpáti Zoltán* (Sopron), növényföldrajz- és rendszertankutató, dendrológus, egyetemi tanár (+ Bp., 1972. jún. 18.).
3. x 1884. *Ditrői Gábor* (Kolozsvár), szemész egyetemi tanár (+ Szeged, 1950. máj. 7.).
4. + 1864. *Madách Imre* (Alsószéregova), költő, író, az MTA tagja (x uo., 1823. jan. 21.).
- x 1894. *Kapossy János* (Szombathely), levéltáros, művészettörténész (+ Bp., 1952. dec. 14.).
6. x 1804. *Nagy Márton* (Muzsla), piarista tanár, az MTA tagja (+ Pozsonyszentgyörgy, 1873. ápr. 5.).
- x 1894. *Ember Lajos* (Kolozsvár), újságíró, a munkásmozgalom mártírja (+ Szovjet-Oroszország, 1918. szept.).
- x 1909. *Ligeti Magda* (Bp.), ideggyógyász pszichoanalitikus (+ Bp., 1977. ápr. 18.).
7. x 1909. *Neuwirth János* (Sopron), erdőmérnök (+ uo., 1975. nov. 12.).
8. x 1859. *Gohl Ödön* (Buda), numizmatikus (+ Bp., 1927. dec. 5.).
9. x 1859. *Bodola Lajos* (Sampierdarena, Itália), mérnök műegyetemi tanár, az MTA tagja (+ Bp., 1936. jún. 28.).
- x 1909. *Horváth István* (Magyarózd), költő, író (+ Kolozsvár, 1977. jan. 5.).
10. x 1809. *Flor Ferenc* (Váradolaszi), sebész, tisztifőorvos, az MTA tagja (+ Bp., 1871. júl. 7.).
11. x 1834. *Sötér Kálmán* (Csúz), méhésztanár, méhésztan szakíró (+ Koros, 1915. szept. 15.).

- x 1884. *Kőhalmi Béla* (Bp.), könyvtártudományi szakíró, egyetemi tanár (* Bp., 1970. jan. 10.).
12. x 1909. *Jurasek Lajos* (Sárisáp), az ellenállási mozgalom résztvevője (* ?, 1945. jan. 19.).
- x 1884. *Pintér János* (Bp.), vasesztergályos, a munkásmozgalom harcosa, szakszervezeti vezető (* Bp., 1962. máj. 15.).
- x 1894. *Palotás Imre* (Magyarokanizsa), kőműves, író, a munkásmozgalom harcosa (* Bp., 1968. okt. 15.).
14. x 1904. *Rázsó Imre* (Kassa), gépészmérnök, mezőgazda, műszaki egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1964. okt. 31.).
15. x 1809. *Taubner Károly* (Veleg), matematikus, lelkész, az MTA tagja (* Verona, 1860 körül)
- x 1834. *Brestyánszky Béla* (Budafok), szobrász (* Bp., 1895.).
- x 1894. *Reiter László* (Bp.), könyvkiadó, grafikus, író (* Sopronbátfalva, 1945. febr. 12.).
- x 1909. *Dobrovits Aladár* (Bp.), művészettörténész, egyiptológus, muzeológus, egyetemi tanár (* Bp., 1970. ápr. 4.).
16. x 1759. *Sipos Pál* (Nagyenyed), református pap, tanár, matematikus, filozófiai író (* Szászváros, 1816. szept. 15.).
18. x 1834. *Pör Antal* (Esztergom), történész, egyházi író, az MTA tagja (* uo., 1911. szept. 8.).
- x 1894. *Déry Tibor* (Bp.), író (* Bp., 1977. aug. 18.).
- x 1894. *Semperger Sándor* (Kerecsend), gyári munkás, a munkásmozgalom harcosa (* Verpelét, 1958. aug. 21.).
- x 1914. *Z. Gács György* (Bp.), festő, iparművész, egyetemi tanár (* Bp., 1978. máj. 1.).
19. x 1859. *Erdélyi Károly* (Perjámos), tanár, filológus (* Kolozsvár, 1908. máj. 13.).
20. x 1554. *Balassi Bálint* (Zólyom), költő (* Esztergom, 1594. máj. 30.).
- x 1809. *Horváth Mihály* (Szentes), történetíró, püspök, kultúrpolitikus, az MTA tagja (* Karlsbad, 1878. aug. 19.).
- x 1884. *id. Bókay János* (Bp.), gyermekgyógyász, egyetemi tanár (x Igló, 1822. máj. 18.).
23. x 1894. *Berezsk Péter* (Szeged), orvos, ornitológus (* uo., 1973. jún. 9.).
- x 1904. *Szalatnai Rezső* (Nagyszalonta), irodalomtörténész, író, tanár, műfordító, publicista, könyvtáros (* Bp., 1977. márc. 23.).
- x 1909. *Akarat Endre* (Bp.), gépészmérnök (* Bp., 1967. jan. 25.).
25. x 1784. *Deáki Filep Sámuel* (Kolozsvár), költő (* uo., 1855. okt. 22.).
- x 1809. *Wesselenyi Miklós* (Zibó), nagybirtokos, politikus (x uo., 1750. dec. 11.).
26. x 1884. *Szemere László* (Lasztómer), mikológus, ornitológus (* Veszprém, 1974. dec. 8.).
27. x 1759. *Kazinczy Ferenc* (Érsemlyén), író, a nyelvújítás vezéralakja, az MTA tagja (* Széphalom, 1831. aug. 22.).
28. x 1904. *Waldapfel József* (Bp.), irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1968. febr. 15.).
- x 1909. *Rudnai Gyula* (Ráckeve), építészmérnök (* Bp., 1971. dec. 25.).
30. x 1634. *Káldi György* (Pozsony), jezsuita bibliafordító (x Nagyszombat, 1573. febr. 4.).
- x 1884. *Davidai Jenő* (Bp.), anatómus (* Szeged, 1929. márc. 26.).
- x 1909. *Csemegi József* (Bp.), építészmérnök, építészettörténész (* Bp., 1963. febr. 21.).

NOVEMBER

1. x 1904. *Molnár Ferenc* (Győr), asztalos, a munkásmozgalom harcosa, szakszervezeti vezető (* Bp., 1960. máj. 15.).
- x 1909. *Kronovitz Mátyás* (Sátoraljaújhely), pékmunkás, a spanyol polgárháború résztvevője (* Vichy, 1938. dec. 26.).
2. x 1809. *Soltész János* (Mezőcsát), orvos, természetűdős (* Viss, 1879. márc. 6.).
- x 1914. *Kónya Lajos* (Felsőgalla), költő (* Bp., 1972. júl. 13.).
3. x 1914. *Vértés László* (Bp.), ősrégész (* Bp., 1968. aug. 20.).
4. x 1859. *Szeherényi Lajos Zsigmond* (Békéscsaba), evangélikus lelkész, egyházi író, történetíró (* uo., 1941. szept. 23.).
- x 1884. *Mayer Imre* (Kolozsvár), tanár, nyelvész (* Pozsony, 1961. okt. 11.).
- x 1884. *Szimonidesz Lajos* (Pusztaföldvár), evangélikus lelkész, művelődéstörténész (* Bp., 1965. júl. 18.).
5. x 1884. *Horváth Cyrill József* (Bp.), filozófiai író, egyetemi tanár, az MTA tagja (x Kecskemét, 1804. okt. 17.).
7. x 1884. *Cs. Aczél Ilona* (Királyhelmet), színésznő (* Bp., 1940. márc. 5.).
8. x 1909. *Bass Tibor* (Bp.), fotóriporter (* Bp., 1973. dec. 16.).
- x 1909. *Madarász Endre* (Felsőöttebe), diszkoszvető, sportvezető (* Bp., 1976. máj. 9.).
12. x 1884. *Bárd Imre* (Somogynagybajom), ügyvéd, a munkásmozgalom harcosa (* Bp., 1958. júl. 11.).
- x 1884. *Madarász Emil* (Nagyszentmiklós), költő, író újságíró, a kommunista mozgalom harcosa (* Bp., 1962. febr. 18.).
- x 1904. *Zoltán József* (Eperjes), könyvtáros, művelődéstörténész (* Bp., 1963. ápr. 3.).
- x 1934. *Falu János* (Hajmáskér), geológus (* Bp., 1977. szept. 26.).
14. x 1884. *Rahinovits József* (Odessza), arany-

műveltség, majd munkásbiztosítási tisztviselő, a munkásmozgalom harcosa (* SZU, 1938.).

15. x 1894. *Péczy Antal* (Szilvásvárad), bányamérnök (* Bp., 1971. szept. 9.).
- x 1904. *Nádrai Andor* (Arad), gyermekorvos (* Bp., 1965. máj. 9.).
17. x 1859. *Linek Lajos* (Gyöngyös), festő, grafikus (* Cleveland, USA, 1941. aug.).
18. x 1894. *Ördög Ferenc* (Berzék), a munkásmozgalom résztvevője (* Nyékládháza, 1959. szept. 4.).
19. x 1859. *Ferjentsik Miklós* (Jolsva), vaskohómérnök (* Ózd, 1912. szept. 9.).
- x 1884. *Tary Gizella* (Bp.), a női vívósport első kiemelkedő versenyzője (* Bp., 1960. febr. 18.).
22. x 1634. *Alvinczi Péter* (Kassa), református prédikátor, hitvitázó (x Nagyenyed, 1570 körül).
- x 1909. *Galla Emil* (Eszék), szemészorvos, a repüléstudomány kutatója (* Bp., 1959. jún. 28.).
- x 1909. *Varga Ottó* (Szepetnek), matematikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1969. jún. 14.).
23. x 1809. *Winterl József Jakab* (Pest), orvos, vegyész, botanikus, egyetemi tanár, a pesti botanikus kert alapítója (x Steyr, Felső-Ausztria, 1739. ápr. 15.).
- x 1884. *Bánóczy László* (Bp.), színházi szakíró, rendező, műfordító (* Bp., 1945. jún. 12.).
24. x 1814. *Gábor Áron* (Bereck), tüzér őrnagy, az önálló székely tüzérség megalapítója (* Uzon, 1849. júl. 2.).
- x 1884. *Kenczler Hugó* (Nagyimihály), művészettörténész (* Kassa, 1922. dec. 3.).
26. x 1809. *Földváry Károly* (Gyergyószentmiklós), honvéd ezredes (* Cegléd, 1883. dec. 14.).
- x 1809. *Földváry Sándor* (Gyergyószentmiklós), honvéd ezredes (* Pest, 1868. júl. 29.).
- x 1909. *Juhász Imre* (Kisújszállás), pedagógus (* Bp., 1961. dec. 18.).
27. x 1904. *Rösler Endre* (Bp.), operaénekes (* Bp., 1963. dec. 13.).
28. x 1859. *Havas Adolf* (Hódmezővásárhely), irodalomtörténész (* Nagytétény, 1904. jan. 16.).
- x 1859. *Toncs Gusztáv* (Szegvár), irodalomtörténész (* Bp., 1938. nov. 26.).
- x 1894. *Bartoniek Emma* (Bp.), történész, bibliográfus (* Bp., 1957. máj. 31.).
29. x 1884. *Szűcs Adolf* (Bp.), matematikus (* Bp., 1945. febr.).
30. x 1809. *Könyves Tóth Mihály* (Debrecen), református lelkész (* uo., 1895. febr. 4.).
- x 1834. *Jósa András* (Nagyvárad), régész, orvos, antropológus (* Nyíregyháza, 1918. szept. 6.).

x 1904. *Dienes András* (Kassa), író, irodalomtörténész (* Balatonalmádi, 1962. aug. 30.).

DECEMBER

- x 1684. *Daniel István* (Vargyas), író (* Szászvesszős, 1774. márc. 24.).
1. x 1884. *Kocsis Pál* (Kecskemét), szőlőnevelő (* uo., 1967. febr. 24.).
- x 1909. *Keszthelyi Zoltán* (Keszthely), költő, műfordító (* Bp., 1974. jún. 10.).
2. x 1884. *Fára József* (Gyulafehérvár), tanár, levéltáros (* Bp., 1958. júl. 12.).
- x 1884. *Hámán Kátó* (Kompolt), a munkásmozgalom vértanúja (* Bp., 1936. aug. 31.).
- x 1884. *Lábán Antal* (Bp.), irodalomtörténész (* Bp., 1937. nov. 24.).
3. x 1859. *Váczy János* (Kecskemét), irodalomtörténész, az MTA tagja (* uo. 1918. aug. 1.).
- x 1884. *Laczkó Géza* (Bp.), író, újságíró, kritikus (* Bp., 1953. dec. 1.).
- x 1884. *Mócsár Miklós* (Kiskunfélegyháza), biológus, pedagógus (* Bp., 1971. jan. 16.).
- x 1884. *Sárközy Pál Endre* (Jánosháza), matematikus, tanár, pannonthalmi főapát (* Pannonthalma, 1957. máj. 10.).
- x 1909. *Ladányi Ferenc* (Debrecen), színész, színigazgató (* Bp., 1965. márc. 10.).
4. x 1859. *Katona Lajosné Thuránszky Irén* (Esztergom), pedagógiai író, tanítóképző intézeti igazgató (* Bp., ?.).
5. x 1884. *Kárpáti Aurél* (Cegléd), író, kritikus (* Bp., 1963. febr. 7.).
- x 1904. *Lengyel Lajos* (Makó), könyvművész, grafikus, tipográfus (* Bp., 1978. jan. 10.).
6. x 1834. *Mechwart András* (Schweinfurt), gépészmérnök (* Bp., 1907. jún. 14.).
8. x 1884. *Legányi Ferenc* (Bp.), autodidakta természetbúvár, gyűjtő (* Lesencetomaj, 1964. ápr. 9.).
- x 1914. *Derzsy Domokos* (Felsőboldogfalva), állatorvos, mikológus (* Bp., 1975. aug. 5.).
9. x 1884. *Kassalik Ferenc* (Bp.), építész (x Pest, 1795.).
10. x 1884. *Fokos-Fuchs Dávid Rafael* (Bizens), nyelvész, etnográfus, az MTA tagja (* Bp., 1977. júl. 11.).
- x 1909. *Rezi Károly* (Bp.), szövőmunkás, a munkásmozgalom vértanúja (* Bp., 1942. ápr.).
11. x 1859. *Gerster Károly* (Pest), festő, grafikus (* Bp., 1940. júl. 31.).
- x 1884. *Szász Ottó* (Alsószucs), matematikus, egyetemi tanár (* Svájca, 1952. szept. 15.).
13. x 1834. *Keleti Gusztáv* (Pozsony), festő, mű-

- kritikus, az MTA tagja (* Bp., 1902. szept. 2.).
- x 1909. *Havas Endre* (Bp.), író, műfordító, a munkásmozgalom harcosa (* Bp., 1953. márc. 9.).
15. x 1884. *Márton Ferenc* (Csíkszentgyörgy), festő, grafikus (* Bp., 1940. júl. 8.).
16. x 1859. *Palágyi Menyhért* (Paks), filozófus, irodalomtörténész, egyetemi tanár (* Darmstadt, Németország, 1929. júl. 14.).
- x 1884. *Révész Mihály* (Kemenesmihályfa), újságíró, történész (* Bp., 1977. máj. 18.).
- x 1894. *Molnár Erik* (Újvidék), marxista történész, közgazdász, filozófus, politikus, az MTA tagja (* Bp., 1966. aug. 8.).
17. x 1859. *Balló Ede* (Liptószentmiklós), festő (* Bp., 1936. szept. 30.).
- x 1859. *Szalay Károly* (Sárospatak), tanár, író, műfordító (* Lajosmizse, 1938. jún. 23.).
- x 1884. *Csermely Károly* (Bp.), technikus, automobil és repülésügyi szakember (* Bp., 1976. márc. 30.).
- x 1914. *Karinthy Gábor* (Bp.), költő (* Bp., 1974. nov. 13.).
18. x 1859. *Lasz Samu* (Szergej), tanár, geográfus, természettudományi író (* Bp., 1930. jún. 6.).
- x 1859. *Szontagh Félix* (Lőcse), gyermekgyógyász, egyetemi tanár (* Debrecen, 1929. nov. 6.).
- x 1884. *Lux Elek* (Szepesváralja), szobrász (* Bp., 1941. febr. 26.).
20. x 1834. *Than Károly* (Óbecse), kémikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1908. júl. 5.).
- x 1894. *Juhász Géza* (Debrecen), költő, irodalomtörténész, egyetemi tanár (* uo., 1968. júl. 13.).
- * 1934. *Hutýra Ferenc* (Bp.), állatorvos, az MTA tagja (x Szepeshely, 1860. szept. 6.).
21. x 1904. *Goldmann György* (Vecsés), szobrász, a munkásmozgalom harcosa (* Dachau, 1945. ápr.).
- x 1909. *Fajth Tibor* (Kiskunhalas), jogász, zenei és idegenforgalmi szakíró (* Bp., 1975. máj. 13.).
22. x 1884. *Nádor Henrik* (Várna), belgyógyász, a budapesti színházak orvosa (* Bp., 1974. nov. 25.).
23. x 1884. *Lengyel Géza* (Salgótarján), flórakutató, agrobotanikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (* Bp., 1965. jún. 4.).
24. * 1809. *Bárczi Sándor* (Bécs), író, műfordító, (x Ispánlaka, 1735. ápr. 1.).
- x 1884. *Táray Ferenc* (Tápiószéle), drámai színész (* Bp., 1961. ápr. 3.).
- x 1904. *Varga Lajos* (Kisújszállás), orvos (* Bp., 1963. szept. 26.).
25. x 1924. *Váci Mihály* (Nyíregyháza), költő, műfordító, publicista (* Vietnam, 1970. ápr. 16.).
27. x 1759. *Kralovanszky András* (Kralova), tanár, természetbúvár (* Sopron, 1809. nov. 14.).
31. * 1659. *Apáczai Csere János* (Kolozsvár), filozófiai és pedagógiai író (x Apáca, 1625. jún. 10.).
- x 1859. *Hock János* (Devecser), politikus, író (* Bp., 1936. okt. 10.).
- x 1884. *Falus Elek* (Oroszáza), grafikus, iparművész (* Bp., 1950. máj. 20.).

Összeállította: Horváth Gábor

Az Évfordulóink a műszaki és természettudományokban, 1984. című METESZ kiadványban a következő személyekről és eseményekről olvashatunk: Alsó-Magyarország bányaművelésének története (Péchy Antal munkáiról és azok utóéletéről), Apáthy István és a kolozsvári Állattani Intézet újjászervezése, Bánki Donát (Bakonybánk, 1859. jún. 6. – Bp., 1922. aug. 1.), Bél Mátyás (Ocsova, 1684. márc. 24. – Pozsony, 1749. aug. 29.), Bodola Lajos (Sanpierz, 1859. okt. 9. – Bp., 1936. jún. 28.), Böckh János (Pest, 1840. okt. 20. – Bp., 1909. máj. 10.), Cukoripari tanintézet Pesten, a múlt század harmincas éveiben, Gombás Pál (Selegszántó, 1909. jún. 5. – Bp., 1971. máj. 17.), Huszár Mátyás (Kis-Herestyén, 1784. – Nagyvárad, 1843. márc. 10.), Hutýra Ferenc (Szepeshely, 1860. szept. 6. – Bp., 1934. dec. 20.), Az ipartörvény centenáriuma (Az 1884: XVIII. t. c.), Kempelen Farkas (Pozsony, 1734. jan. 23. – Bécs, 1804. márc. 26.), Kerekes Ferenc (Erdőhegy, 1784. jún. 22. – Balatonfüred, 1850. júl. 29.), Kozma Lajos (Kiskorpad, 1884. jún. 3. – Bp., 1948. nov. 26.), Kőrösi Csoma Sándor és a tibeti medicina, Kövesligethy Radó (Verona, 1862. szept. 1. – Bp., 1934. okt. 11.), Közhasznú Esmeretek Tára: az első magyar nyelvű nagy lexikon, Mechwart András (Schweinfurt, 1834. dec. 6. – Bp., 1907. jún. 14.), Mitterpacher Lajos (Bellye, 1734. aug. 25. – Pest, 1814. máj. 24.), Novobátzky Károly (Temesvár, 1884. márc. 3. – Bp., 1967. dec. 20.), Rados Ignác (Pest, 1859. máj. 15. – ?, 1944.), Selényi Pál (Dunaadony, 1884. nov. 17. – Bp., 1954. márc. 21.), Sipos Pál (Nagyenyed, 1759. okt. 16. – Szászváros, 1816. szept. 15.), Svaiczter Gábor (Kassa, 1784. jún. 11. – Nagybánya, 1845. aug. 24.), Szilárd Béla (Mezőberény, 1884. jan. 20. – Párizs, 1926. jún. 2.), Thorotzkai Péter (Bécs, 1884. jan. 28. – Bp., 1942. márc.), Tittel Pál (Pásztó, 1784. jún. 29. – Buda, 1831. aug. 26.), Veress Sándor (Sarkad, 1828. dec. 3. – Bukarest, 1884. okt. 27.), Winterl József Jakab és a pesti Botanikus-kert („Füvészkert”) Zsámboky János (Nagyszombat, 1531. jún. 1. – Bécs, 1584. jún. 13.).

Pályázati felhívás

Bács-Kiskun megye Tanácsának Művelődésügyi Osztálya – a Hazafias Népfrent Honismereti Munkabizottsága és Bács-Kiskun megyei bizottsága, a Népművelési Intézet, a Kórusok Országos Tanácsa és a Magyar Néprajzi Társaság támogatásával – a népművészeti mozgalomban felhasználható jó kezdeményezések, bevált módszerek, gyűjtött és feldolgozott műsoranyag számbavétele és elterjesztése céljából, az 1984. évi, VIII. Dunamenti Folklór Fesztiválhoz kapcsolódva meghirdeti A FOLKLÓR A MAI ÉLETBEN – A NÉPMŰVÉSZETI EGYÜTTESEK, MINT MŰVELŐDÉSI KÖZÖSSÉGEK C. III. PÁLYÁZATÁT.

Résztétel: A pályázaton bárki részt vehet – nyomtatásban még meg nem jelent, más pályázatra be nem nyújtott pályamunkával. Egy pályázó több témát is kidolgozhat. Több szerző által közösen készített pályaművek is benyújthatók. A pályázat nyílt (nem jelíges).

Ajánlott témák: A pályázók – saját kutatás alapján, konkrét együttesek és megnevezett népművészek, valamint eredeti helyszíni néprajzi gyűjtés bemutatásával – az alábbi témákat dolgozhatják fel:

1. Valamely népművészeti együttesnek (népdalkör, disztóművészeti kör, táncscsoport, táncház, háziipari szövetkezet) az előzményekre (pl. gyöngyösbokrétás csoport) visszatekintő története, néphagyománygyűjtő, feldolgozó, önnevelő és közművelődési tevékenysége.

2. Egy vagy több kiváló népművész (különösen a népművészet mesterei) életpályája, munkássága, alkotásai (előadó-népművészeknél „repertoárja”), valamely népművészeti együttesben és azon kívül végzett közművelődési tevékenysége.

3. A helyi, tájegységi népköltészet, népszokások és népi szórakozási alkalmak továbbélése egy településen.

A pályamunkáknak a választott együttest vagy népművészt bemutató (30–60 lapnál lehetőleg nem terjedelmesebb) történeti-módszertani részen kívül szakszerűen összeállított, bő dokumentációs mellékletet is kell tartalmazniuk. A pályázók munkájának segítésére részletes feldolgozási vezérfonalak készültek, melyek megjelentek a Honismeret 1980. 2. számának (1. téma), illetve a folyóiratunk 1980. 6. számának mellékletében (2. és 3. téma), valamint a III. pályázat anyagát publikáló kiadványban („A folklór a mai életben...” Kecskemét, 1981) is.

Jelentkezés: A pályázni kívánók jelentsék be részvételi szándékukat a Bács-Kiskun megyei művelődési Központnak (Kecskemét, Postafiók 70), megjelölve választott pályázati témájukat, s közölve foglalkozásukat, életkorukat is. Ha a feldolgozási vezérfonalak nincsenek birtokukban, kérjék ezek megküldését is.

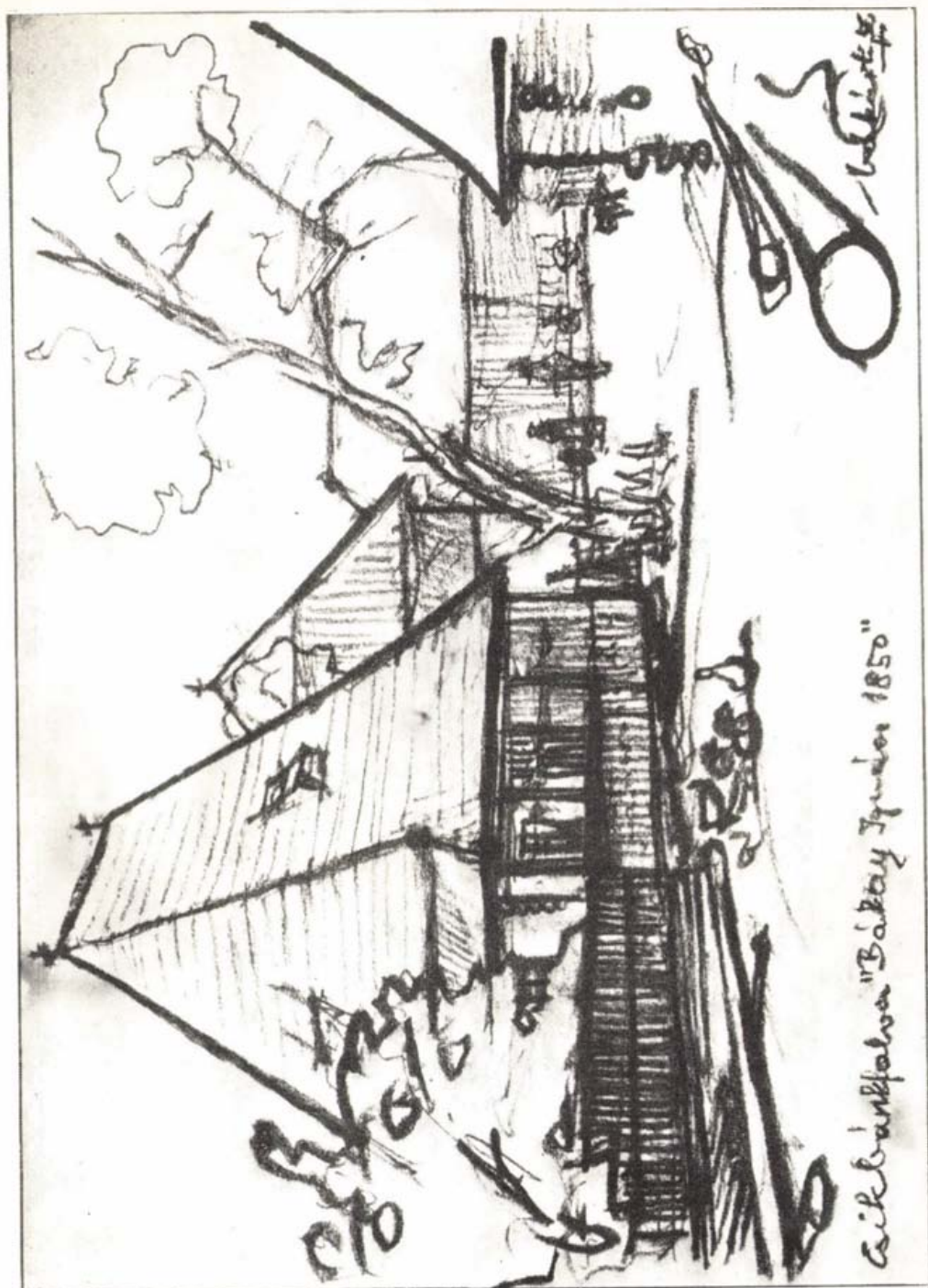
Beküldés: A pályamunkákat – két azonos példányban ritkán gépelve – 1984. május 2-ig kell beküldeni a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya címére (1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.)

Pályadíjak: I. díj: 5000 Ft, II. díj: 3000 Ft, III. díj: 2000 Ft. Egyes, értékes anyagot tartalmazó, de díjat nem nyert pályamunkák szerzői munkajuttatást (500 Ft) kaphatnak. A pályadíjakat – a beérkezett munkák értékének megfelelően – többször is kiadják.

Elbírálás: A pályamunkákat felkért országos bíráló bizottság értékeli. A bíráló bizottság fenntartja magának a jogot, hogy a pályázat színvonalának megfelelően egyes díjakat megosszon, fölemeljen vagy ne adjon ki.

Megőrzés, publikálás: A pályamunkák – a szerzői jogok tiszteletben tartásával közgyűjteménybe kerülnek megőrzésre. A legjobb pályamunkák anyagából gyűjteményes kiadvány jelenik meg. Az ebben közlendő pályamunkák szerzői tiszteletdíja a pályadíjakban bennfoglaltatik.

A MEGHIRDETŐ SZERVEK

Csikbáncfalvi székely porta.
 Igazi típusa a székely háznak,
 1956-ban a külső és belső részletek megővésével lebontották
 és a bukaresti Falumúzeumban állították fel.
 Vákár Tibor grafikája

Ára: 6 Ft

1983/8

HONISMERET

Lőrincz Vitus:
Anya gyermekével.
Tűzzománc,
48 x 18 cm